

**1960-1970 YILLARINDA TÜRKİYE’DE VE FRANSA’DA TOPLUMSAL
DEĞİŞİMLERİN AFİŞ TASAİRIMINA OLAN YANSIMALARI:
ATELIER POPULAIRE VE ODTÜ DEVRİMCİ AFİŞ ATÖLYESİ
ÖRNEKLERİ**

TUĞÇE KESİM

OCAK, 2022

1960-1970 YILLARINDA TÜRKİYE’DE VE FRANSA’DA TOPLUMSAL
DEĞİŞİMLERİN AFİŞ TASARIMINA OLAN YANSIMALARI: ATELIER POPULAIRE
VE ODTÜ DEVRİMCİ AFİŞ ATÖLYESİ ÖRNEKLERİ

TUĞÇE KESİM

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GRAFİK TASARIM ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI: Prof. Dr. H. Emre Becer

T.C YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ

OCAK, 2022

İNTİHAL SAYFASI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanışmada alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

Tarih : 03.01.2022

Ad/Soyad : Tuğçe Kesim

ABSTRACT

In the historical process, social movements have always existed, albeit in different forms according to the period and conditions they were in. While various ideologies emerged in line with the demands for personal rights and freedom, there were also opposing ideologies as a result of the relationship between the oppressor and the oppressed.

With the great depression and destruction caused by the Second World War, various social movements emerged. After 1945, there were the dominant bipolar system in the world (USA and USSR) and the surrounding countries acting according to the political interests of these two powers. As a result of the reactions against the policies of the USA and the USSR, the accompanying economic crisis and the pressure environment created by the dictatorships, 68 movements in many countries in the world emerged. 68 movements differ in the specific conditions of each country. It had great effects especially in France and Turkey, which ignited the fuse of 68.

In this study, while the 1968 movements broke out in the world, the factors that were effective in the emergence of these movements, the youth revolts in France and Turkey, and the visual productions of two poster workshops established in the light of social movements were examined. Poster designs were analyzed syntactically and semantically, and in the conclusion, the differences and similarities of Atelier Populaire and METU Revolutionary Poster Workshop posters were evaluated.

Keywords: 1968 Movements, France 68, Turkey 68, Atelier Populaire, METU Revolutionary Poster Workshop

ÖZET

Tarihsel süreç içerisinde toplumsal hareketler bulundukları döneme ve koşullara göre farklı biçimlerde de olsa daima var olmuşlardır. Ezen ve ezilen ilişkisinin bir sonucu olarak kişisel hak ve özgürlük talepleri doğrultusunda çeşitli ideolojiler açığa çıkarken beraberinde karşıt görüşlü ideolojiler de olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın açığa çıkardığı büyük buhran ve yıkımla birlikte çeşitli toplumsal hareketler açığa çıkmıştır. 1945 sonrasında dünyada hâkim olan iki kutuplu sistem (ABD ve SSCB) ve bu iki gücün politik çıkarlarına göre hareket eden çevre ülkeler olmuştur. ABD ve SSCB'nin politikalarına karşı oluşan tepkiler, beraberinde gelişen ekonomik kriz ve dikta rejimlerinin yarattığı baskı ortamının sonucunda dünyada birçok ülkede 68 hareketleri açığa çıkmıştır. 68 hareketleri her ülkenin kendi özgün koşulları içerisinde farklılıklar gösterir. Özellikle 68'in fitilini ateşleyen Fransa ve Türkiye'de etkileri büyük olmuştur.

Bu çalışmada 1968 hareketleri dünyada patlak verirken, bu hareketlerin açığa çıkmasında etkili olan faktörler, Fransa ve Türkiye'de gençlik isyanları ve toplumsal hareketlerin ışığında kurulan iki afiş atölyesine ait görsel üretimler incelenmiştir. Afiş tasarımları sentaktik ve semantik açıdan irdelenmiş, sonuç kısmında ise Atelier Populaire ve ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi afişlerinin farklılıkları ve benzerlikleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

1968 Hareketleri, Fransa 68, Türkiye 68, Atelier Populaire, ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi

TEŞEKKÜR

Öncelikle tez yazım sürecimde değerli fikir ve önerileriyle daima yanımda olan Sevgili danışmanım Prof. Dr. H. Emre Becer'e şükranlarımı sunarım.

Tezimin afiş yorumlamalarında bana yardımcı olan kıymetli arkadaşım İbrahim Can'a, Fransızca metinlerin çeviri sürecinde yardımcı olan değerli arkadaşlarım Hasan Atık ve Furkan Hancıoğlu'na, son olarak her anımda yanımda olan desteğini esirgemeyen aileme ve sevgilim Ahmet Uğur İzci'ye teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL SAYFASI	i
ABSTRACT	ii
ÖZET	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
GÖRÜNTÜLER DİZİNİ	viii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
1. 1968 Hareketinin Oluşumunda Etkili Olan Faktörler.....	4
1.1 Çin Kültür Devrimi	5
1.2 Vietnam Savaşı.....	7
1.3 Latin Amerika.....	10
1.4 Amerika'da Irkçılık Karşıtı Hareket	11
1.5 Anti Otoriter İdeolojiler	13
1.5.1 Anarşizm	14
1.5.2 Feminizm.....	14
1.5.3 Cinsel Devrim	16
1.5.4 Hippi Kültürü ve Yippi Hareketi.....	17
1.5.5 Varoluşçuluk (Egzistansiyalizm)	17
İKİNCİ BÖLÜM	19
2. FRANSA'DA 1960-1970 YILLARI	19
2.1 1968 Öncesi Fransa'da Siyasi, Toplumsal ve Kültürel Değişimler	19

2.1.1 Genç İşçiler, Diplomalı İşsizler.....	20
2.2 1967 Grevin Ayak Sesleri	21
2.2.1 Nanterre Üniversitesi ve 22 Mart Hareketi	23
2.2.2 Mayıs 1968 Sorbonne Üniversitesi	27
2.2.3 Öğrenci İsyanı ve 9 Milyon İşçi Genel Grevde	30
2.3 68 Mayıs'ında Paris.....	33
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	35
3. TÜRKİYE'DE 1960-1970 YILLARI.....	35
3.1 1968 Öncesi Türkiye'de Siyasi, Toplumsal ve Kültürel Değişimler	35
3.1.1 27 Mayıs Askeri Müdahalesi ve 1961 Anayasası.....	38
3.1.2 TİP ve YÖN Dergisi Türkiye'de Sol/Sosyalist Akımların Etkisi.....	39
3.1.3 Üniversite Gençliği ve 6. Filo.....	40
3.2 Üniversite İşgalleri ve ODTÜ	43
3.2.1 Büyükelçi Commer'in Gelişi	45
3.2.2 Mayıs 1968 NATO'YA Hayır Haftası	46
3.2.3 1968-1970 Üniversite İşgallerinde Öğrencilerin Talepleri	47
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	48
4. ATELIER POPULAIRE VE ODTÜ DEVRİMCİ AFİŞ ATÖLYESİ	48
4.1 Atelier Populaire (Halkın Atölyesi)	48
4.1.1 İktidar ve Sistem Karşıtı Afişler	51
4.1.2 İşçilerle Dayanışma Afişleri	59
4.1.3 Medya ve İletişim Temalı Afişler	66
4.2 ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi.....	72
4.2.1 Bağımsızlık ve Anti Emperyalizm Temalı Afişler.....	75
4.2.2 Tepkisel ve Slogan Bazlı Afişler	83
4.2.3 Eğitim, Bilim ve İşçi Sorunları Temalı Afişler	88

SONUÇ **90**

KAYNAKÇA **93**

GÖRÜNTÜLER DİZİNİ

Görüntü 1 1969, Şangay, Çin'de basılmıştır.....	7
Görüntü 2 “And Babies?”	10
Görüntü 3 Jean-Paul Sartre 20 Mayıs 1968'de Sorbonne'daki öğrencilere hitap ediyor. Associated Press.....	18
Görüntü 4 Vive La Revolution (Yaşasın Devrim)	27
Görüntü 5 10 Mayıs'ta Paris'te barikat kurmak için kaldırım taşlarını söken öğrenciler.	28
Görüntü 6 Öğrenciler afiş atölyesinde	30
Görüntü 7 15 Mayıs'ta Sorbonne Üniversitesi amfi tiyatrodaki genel kurul için toplanan öğrenciler	30
Görüntü 8 27 Mayıs Boulogne-Billancourt'taki Renault fabrikasındaki grev.....	31
Görüntü 9 Nous Sommes Tous Indésirables (Hepimiz İstenmeyenleriz)	32
Görüntü 10 Cumhuriyet Gazetesi 27 Mayıs 1960.....	37
Görüntü 11 YÖN Dergisi Kapak Tasarım Örnekleri	40
Görüntü 12 Vedat Demircioğlu'nun ölümünün ardından	43
Görüntü 13 Atelier Populaire	48
Görüntü 14 Atelier Populaire, École des Beaux Arts, Paris, 1968.....	50
Görüntü 15 NON A LA BUREAUCRATIE (BÜROKRASIYE HAYIR)	51
Görüntü 16 Sois jeune et tais-toi (Genç ol ve Sus)	52
Görüntü 17 Retour A La Normale... (Normale Dönüş)	53
Görüntü 18 Le Parlementarisme Ne Paie Pas: Elections, PCF, Democratie Parlementaire	54
Görüntü 19 Atelier Populaire's Compagnies Republicaines de Securite SS poster, 1968	55
Görüntü 20 Hitler Behind Mask of De Gaulle (De Gaulle maskesinin ardındaki Hitler)	56
Görüntü 21 “Nous Sommes Tous Indésirables” (Hepimiz İstenmeyenleriz) ve.....	58

Görüntü 22 “Usines, Universites, Union” (Fabrikalar, Üniversiteler, Birlik). 1968 Baskı:	
Litografi.....	59
Görüntü 23 Pouvoir Populaire (Halkın Gücü)	60
Görüntü 24 La Lutte Continue (Mücadele Devam Ediyor)	61
Görüntü 25 Oui Usines Occupees Fabrika İşgallerine Evet)	62
Görüntü 26 Down with the Infernal Cadence (Cehennem Temposuyla/Hızıyla Dibe)	63
Görüntü 27 Université Populaire Ete68 (Halk Üniversitesi 68 Yazı).....	64
Görüntü 28 Mai68 Debut D'une Lutte Prolongee (Mayıs 68 Uzun Süreli Bir Mücadelenin Başlangıcı).....	65
Görüntü 29 Information Libre (Özgür Bilgi)	66
Görüntü 30 Éducation permanente, Radio télévision scolaire toujours en grève: Université Populaire.....	67
Görüntü 31 Libérons l'O.R.T.F. 'de (O.R.T.F. 'yi özgürleştirelim)	69
Görüntü 32 L'Intox vient à Domicile (Propaganda Evinize Giriyor)	70
Görüntü 33 On vous intoxique! (Sizi Zehirliyorlar!)	71
Görüntü 34 Serigrafi Tekniği El Kitabı.....	73
Görüntü 35 Doç. Ofset Baskı Tekniği.....	74
Görüntü 36 Bağımsız Türkiye – Kâğıt üzerine iki renk serigrafi, 1968-1969, 51x83cm	75
Görüntü 37 Taylan Özgür 1948-1969, Emperyalizmi Yıkacağız, Kâğıt üzerine serigrafi, 1970, 51x76cm.....	76
Görüntü 38 Ho Ho Ho Şi Min.....	78
Görüntü 39 “Amerika, NATO, Üsler, Nükleer savaş, 6. filo, Pentagon, Wall Street, Nato Hayır”	79
Görüntü 40 Gericileri Emperyalist Uşaklarını Kovacağız	80
Görüntü 41 Onlu seri ilk sıra afişleri.....	81

Görüntü 42 “Amerikan Emperyalizmini İşbirlikçi Burjuvaziye Toprak Ağalığını Yıkacağız”	82
Görüntü 43 Onlu seri ikinci sıra afişleri.....	83
Görüntü 44 Direniş.....	83
Görüntü 45 “Ölenlerin öcünü alacağız”	84
Görüntü 46 Toplumcu	85
Görüntü 47 Arkadaş.... Birleş Diren.....	86
Görüntü 48 “Halkı için döğüştü”	87
Görüntü 49 İşçiyiz Haklıyız, İşçiyiz Güçlüyüz	88
Görüntü 50 Demokratik Üniversite.....	89
Görüntü 51 Demokratik Üniversite (Tipografik Afiş)	90

GİRİŞ

1960 ve 1970’li yıllar Türkiye’de, Amerika’da, Avrupa’da ve birçok ülkede siyasi ayaklanmaların, toplumsal ve kültürel değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemin dinamiklerini oluşturan koşullar ve süreç göz önünde bulundurulduğunda özellikle İkinci Dünya Savaşı ve sonrası emperyalist ülkelerin izledikleri politikalar büyük bir öneme sahiptir. İkinci Dünya Savaşı’nda Avrupa’nın almış olduğu derin yaralar savaş sonrası ülkelerin ekonomik ve siyasal açıdan zor yıllar geçirmelerine neden olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) diğer ülkelere nazaran savaştan daha az yara alarak çıkmışlardır. Bu durum özellikle ekonomik ve siyasal alanda güçler dengesinde büyük değişiklikler yaratmıştır. ABD yardımları Batı Avrupa’yı hızlıca refaha kavuştururken Sovyetler Birliği de Doğu Avrupa ülkeleriyle ittifaklar kurarak yardımlarda bulunmuştur. Her iki ülke de güçler dengesinde kendi ağırlıklarını oluşturmaya çalışmışlar ve birbirlerine karşı sürekli rekabet içerisinde olmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayarak Sovyetler Birliği’nin dağıldığı 90’lı yıllara kadar süren ve günümüzde de halen etkilerini gördüğümüz bu kutuplaşma dönemi “Soğuk Savaş”¹ dönemi olarak bilinmektedir.

Savaş koşullarında sanayisini daha da güçlendiren ABD, Marshall Planı, Truman Doktrini gibi programlarla savaştan derin yaralar alarak çıkan Avrupa’yı yeniden ayağa kaldırmaya çalışmıştır². Savaş sonrası Batı Avrupa’yı ve Batı Avrupa’nın sömürgesi altında olan ülkeleri kendi ekonomik gücüyle destekleyen ve sermaye aktarımı yapan ABD dünya pazarını güçlendirmiştir. 1950’li yıllardan 60’lı yıllara gelindiğinde Japonya ve Batı

¹ Soğuk Savaş terimi Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği arasındaki savaşımayan veya kan dökülmeyen, ekonomik ve diplomatik bir savaş terimi olarak kullanılmaktadır (TIMETURK, 2020)

² (Çubukçu, Bizim '68)

Avrupa'nın sermaye güçlerinin gelişmesi ABD rakipsizliğini ortadan kaldırmıştır. Toplumsal olarak yaşanan yapısal değişiklikler özellikle ABD'de ve Batı Avrupa'da çeşitli sarsıntılara yol açmıştır. Gençler okumaya teşvik edilirken gereken istihdam sağlanamamış ve işsizlikle birlikte özellikle “diplomalı” işsizler de iki-üç kat artış göstermiştir.

Kapitalizmin yeniden inşa sürecinde teknoloji hızla gelişirken, gelişen refah artışının en çarpıcı rakamları şu şekildedir:

“Batı Avrupa’da, 1960’a kadar gelen on yıl içinde araba sayısı ikiye katlandı. Amerika Birleşik Devletleri’nde yeni arabaların satışı daha 1955’te savaş öncesi rakamlarını iki kat geçmişti. Televizyon satışları da dikkat çekici bir artış gösterdi. ABD’de 1946’da yedi bin televizyon varken, 1960’ta elli milyona çıkmıştı. İngiltere’de sayı 300.000 iken, 1950–1960 arasında 15.500.000 ulaştı. Ayrıca kitle turizmi gelişmiş ve kırdan kente göç devasa boyutlara yükselmişti”³.

1960’lı yıllar teknolojik gelişmelerin artışıyla birlikte kırdan kente göçlerin arttığı, genç nüfus oranının yükseldiği, yeni bir sınıfsal özellik kazanmaya başladığı yıllar olmuştur. Bu dönemde üretimin artmasıyla emek gücü daha nitelikli bir hal almış, özellikle “kafa ve kol gücü” arasındaki ayrım ortadan kalkmıştır. Artan üniversite mezunu işsizlerin sayısı üniversite öğrencilerinin kendi özgül koşulları içerisinde “proleterleşmelerine” neden olmuştur. Fransız Eğitim Bakanı Fouchet üniversitelerde yaşanan bu süreci “üniversitenin sanayileşmesi” olarak tanımlamıştır⁴.

Üniversitelerdeki eğitim kalitesinin giderek niteliksizleşmesi, Vietnam Savaşı gibi tarihsel olaylar yaşanırken öğrencilerin üniversitelerde toplumsal ve politik olayları tartışmadıkları giderek apolitikleştirildikleri bir sürecin de eklenmesiyle artık ABD, Fransa, Türkiye ve İtalya gibi birçok ülkede öğrenci ve gençlik isyanları baş göstermiştir. Özellikle genç nüfusun her türlü baskıya, otoriteye karşı geldikleri bu dönem çeşitli ideolojik akımların

³ (Fraser, 2008: 83; Levent, A. 2012: 5)

⁴ (Levent, A. 2012: 7)

ortaya çıktığı, toplumsal ve kültürel değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. 60'larda dünyada birçok ülkede baş gösteren bu isyanlar, sadece bir grup üniversite öğrencisinin talepleri için seslerini yükselttikleri bir eylemsellik olmaktan çok; her türlü ırk, cinsiyet ve cinsel yönelim gibi ayrımcılıklara karşı çıkıldığı bir isyandır. Dünyada birçok ülkede baş gösteren bu protestolar Türkiye'de de özellikle üniversite gençlerinin işgalleri, boykotlar, savaş karşıtı ve iktidar karşıtı gösteriler şeklinde kendisini göstermiştir.

Toplumun birçok alanında etkisini gösteren tüm bu politik ve toplumsal olaylar, sanat alanında özellikle plastik sanatlar, sinema ve grafik tasarım gibi çeşitli disiplinlerde de etkisini göstermiştir. Tezin ana ekseninde özellikle 68 Fransa ve Türkiye'sinde yaşanan toplumsal değişimlerin etkisinde açığa çıkan Atelier Populaire ve ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi'nin incelenmesi ve grafik tasarım alanında önemli üretimlerin sağlandığı iki atölyenin bu alana olan katkılarının irdelenmesi amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1968 Hareketinin Oluşumunda Etkili Olan Faktörler

1968 Hareketleri, Amerika başta olmak üzere Batı Avrupa ve Türkiye’de çeşitli farklılıklarla ortaya çıkan siyasal ve kültürel patlamalardır. Hemen hemen aynı zamanlarda başlamış olsa da ortaya çıktığı coğrafyanın içinde bulunduğu koşulların ekonomik, siyasal ve kültürel anlamdaki farklılıklarıyla, hareketler kendi içinde özgünlükler yaratabilmişlerdir. 1968 kuşağı dediğimiz kuşağın oluşum sürecinde dünya çeşitli buhranlardan geçmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan siyasal süreçte izlenen politikalar, ortaya çıkan çeşitli ideolojiler bu dönemin politik kimliğini okumamızdaki ve anlamamızdaki önemli etmenlerdendir. Vietnam Savaşı, Çin Kültür Devrimi, Latin Amerika’daki Devrim Süreci, Irkçılık Karşısı ve Eşit Yurttaşlık Hakları İnisiyatifleri, Feminist ve Anti-Otoriter ideolojiler bu süreçte ön plana çıkan ideolojilerdir.

60’lı yıllarda ortaya çıkan çeşitli ideolojiler ve toplumsal hareketlerle beraber, hızla gelişen teknoloji de bu dönemi incelerken göz önünde bulundurmanız gereken önemli noktalardan birisidir. Sinemanın yaygınlaştığı, neredeyse her eve televizyonun girmeye başladığı dolayısıyla dünyanın bir ucundan diğer ucuna yaşananların hızla paylaşıldığı yıllardır. Gelişen teknolojiyle ve okuma oranlarının da artmasıyla birlikte genç kuşak artık daha fazla sorgulamaya başlamıştır. Tarihte 68 kuşağı diye anılan savaş sonrası doğan bu kuşak doğum patlaması (Baby Boom) adı verilen dönemin gençlerinden oluşmaktadır⁵.

⁵ (Mater, 2009: 314)

68'lere gelindiğinde artık 15-24 yaşlarında olan bu gençler ebeveynleri gibi olmak istemeyen, sorgulayan, sosyalizme, kapitalizme ve her türlü otoriteye karşı çıkan yeni bir nesildir. Düşünen, sorgulayan, okuyan ve hiçbir otoriteye itaat etmeyen bu gençler, içinde bulundukları dönemin politik sorunlarına kayıtsız kalamamışlar ve ortaya koydukları eylemsellikler ve fikirleriyle “68 Kuşağını” oluşturmuşlardır. Tarihsel süreçte kırılma noktalarından birisi olma özelliği taşıyor olmasındaki en büyük etkenlerden birisi de bu dönemde özellikle “iktidar, direniş, özgürlük” gibi kavramların gençliğin de etkisiyle yeniden şekillenmesi ve anti-otoriter çeşitli ideolojilerin açığa çıkmasıdır.

1968’de Amerika’da başlayan ve Dünyaya hızla yayılan bu siyasal dalga Mayıs 1968’de özellikle Fransa’da ve Türkiye’de öğrenci ve gençlik hareketlerinin öncülüğünde doruk noktalarına ulaşmıştır.

“Latin Amerika’dan Afrika’ya dünyanın o günkü gençleri halen en çok Fransa gençliğinden etkilendiklerini ve onlara imrendiklerini tekrarlamaya devam ediyor”⁶.

1.1 Çin Kültür Devrimi

Çin Kültür Devrimi diğer adıyla “Büyük Proleter Çin Kültür Devrimi” 1966-1977 yıllarında gerçekleşen, Çin Halk Cumhuriyeti’nin tarihindeki en önemli olaylarından birisi olarak bilinmektedir⁷.

1 Ekim 1949 yılında Mao Zedong’un liderliğinde Çinli komünistler, milliyetçi lider Çan Kay Şek’i yenilgiye uğratmışlardır. Kıta Çini’nde Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuş ve komünistler iktidarı ele geçirmelerinin ardından Mao’nun önderliğinde Çin toplumunu değiştirme çabalarına girişmişlerdir⁸. 1958 yılında Mao Zedong önderliğinde daha fazla

⁶ (Mater, 2009: 315)

⁷(Kitınur, K.S (2017). *Kültür Devrimi Sonrası Çin Sinemasında Kolektif Hafıza Olgusu: Yara/Hasar Filmleri* syf:44)

⁸ (Sander, 1996: 247)

büyüme, ultra-hızlı sanayileşmeyi ve kalkınmayı hedefleyen ‘Büyük İleri Atılım’ı başlatılmıştır. Ancak bu atılım her ne kadar başarılı gibi görünmüş olsa da 1960’ta gerçek ortaya çıkmıştır. Komünleri işler hale getirecek teknik malzemeye sahip olunmadığı, tahıl üretiminin yüksek oranda düştüğü ve milyonlarca insanın açlıktan öldüğü görülmüştür. Büyük ileri atılımındaki başarısızlık sonucu Mao iktidar mevkiinden uzaklaştırılmış ve liderlik tarafından daha ölçülü bir sanayileşmeye gidilmiştir⁹.

1959’da Liu Shaoq devlet başkanı olmuş ve partinin genel başkanı olan Mao bu süreçte daha arka planda durmak zorunda kalmıştır. Liu ve Deng Xiaoping önderliğinde kolektif çiftliklerin ailelere verilmesiyle birlikte Çin’de özel mülkiyet ön plana çıkmış, devrimci düşünce ve pratikten uzaklaşmıştır. Özel mülkiyet alanında alınan bu kararlar devletin kuruluşundaki eşitlik, kolektife hizmet etmek, ortak mülkiyet gibi ilkelerle çelişmiş ve halkın içerisinde tepkilere yol açmıştır. Bu politikalarda da başarı sağlanamamış, sanayi, iş gücü ve üretim alanında sorunlar devam etmiştir. Liu Shaoq ve Deng Xiaoping ile görüş ayrılıkları yaşayan Mao Zedong karşı duruşunu 1966 yılında başlatmış olduğu Çin Kültür Devrimi ile göstermiştir¹⁰. Bu tarihten itibaren Mao Zedong ve yanlıları büyük bir kampanya sürecine girişmişler ve kampanya sürecinde binlerce afiş üretilmiştir. Tasarımcılar genel olarak belirli bir örnek üzerinden üretimleri sağlamışlar ve tasarımda kişisel yaklaşımlardan uzak kalmışlardır. Afişlerde genel yaklaşım olarak Mao’nun gülümseyen portresi ön plana çıkarılmıştır. Bununla birlikte kırmızı rengi baskın olarak kullanılmıştır.¹¹

⁹ (Harman.C, Halkların Dünya Tarihi, Syf. 545-547)

¹⁰(Kitınur, K.S (2017) *Kültür Devrimi Sonrası Çin Sinemasında Kolektif Hafıza Olgusu: Yara/Hasar Filmleri* syf:47)

¹¹ (Rızvanoğlu, 2001)

Görüntü 1 1969, Şangay, Çin'de basılmıştır.

<https://www.picturethiscollection.com/exhibitions/detail/G2358FollowtheGreatL/en/>

1966 yılında başlayan ve yaklaşık on yıl süren “Kültür Devrimi” Mao’nun siyasal gücünü tekrar ele almasını ve bir kült lider haline gelmesini simgelemektedir. Kitleleri Çin Komünist Partisi de dahil, tüm kurumlara karşı harekete geçiren Kültür Devrimi Çin’de büyük karışıklıklara ve çatışmalara neden olmuştur¹². Bu süreçte siyasi iktidarın sarsılmasıyla birlikte Mao yanlısı devrimci muhafızlar tarafından çok sayıda grevler düzenlenmiş, devrimin asıl aktörleri öğrenci gençliği ve proletarya olarak ön plana çıkmıştır. Yürütülen büyük propagandanın sonucunda “Kültür Devrimi” amacına ulaşmış Mao Zedong tekrar iktidara gelmiştir¹³. Batı Avrupa’daki 1968 hareketleri, büyük ölçüde Mao’nun fikirlerinden ve Çin Kültür Devrimi’nin baş kaldırma, kolektifin gücü ve kitlesel öz-inisiyatif gibi özelliklerinden etkilenmiştir.

1.2 Vietnam Savaşı

İkinci Dünya Savaşı’nda Fransa’nın almış olduğu derin yaralarla Almanya’ya teslim olması, Vietnam’da Japon askerleri ile baş edememesi, uzun yıllar Fransa sömürgesi olan Vietnam halkının Fransa’ya karşı daha güçlü ve bilinçli bir şekilde karşı koymasına neden

¹² (Göz, 2013)

¹³ (Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt:5 Sayı:10 Dim-Der (Mao Zedong ‘un Yaşamı Siyasi, Askeri, Sosyal ve Kültürel Mücadelesi) Mert Göz – Esra Saygılı)

olmuştur. 1950 ve 1954 yılları arasında Fransa ve Vietminh¹⁴ arasında gerçekleşen gerilla savaşında Fransız sömürgesi kırılmış ve Vietnam Kuzey ve Güney Vietnam olarak ikiye bölünmüştür. Kuzey Vietnam komünizmin egemen olduğu Çin'in ve Sovyet Rusya'nın, Güney Vietnam ise kapitalizmin hâkim olduğu ABD'nin etkisi altına girmiştir. Vietnam'ın ikiye bölünmesi ve özellikle Kuzey Vietnam'da komünist bir rejimin varlığı ABD'nin ulusal güvenliği açısından bu bölgedeki politikalarını büyük oranda etkilemiştir. ABD'nin Vietnam'da uygulamış olduğu politikaların asıl amacı ise komünizmin Güney Doğu Asya'da yayılmasını önlemektir¹⁵. ABD Vietnam Savaşı'nın ilk iki bölümünde, yani Harry Truman ve Dwight David Eisenhower'ın başkanlıklarının olduğu dönemde gün geçtikçe Vietnam "bataklığına" doğru sürüklenmiştir. John Fitzgerald Kennedy'nin kısa süren başkanlık döneminde ise ABD Vietnam'daki varlığını önemli ölçüde arttırmıştır. Kennedy'nin Vietnam üzerinde almış olduğu kararlarda büyük ölçüde etkili olan unsurlardan birisi de Rostow-Taylor Raporudur. 1961 tarihli bu rapora göre, Vietnam savaşmak için söylenildiği kadar elverişsiz bir yer değildi. Vietnam'ın kurtarılması adına bölgeye 8.000 kadar ABD askeri gönderilmeli ve Hava Kuvvetleri de savaşa dahil edilmeliydi. Sonucunda Vietnam'a 15.000 askeri danışman ve destek birlikleri gönderilmiş ve alınan bu kararlar artık ABD'nin ileride Vietnam'dan çekilmesi konusunda oldukça güç bir hal alınmıştır¹⁶. Kennedy'nin suikaste uğradığı yıllarda ise bu sayı 18.000'i bulmuştur. Kennedy'nin ölümünün ardından, ABD'de başkan seçilen Lyndon Baines Johnson yönetimi Vietnam Savaşı açısından hayati kararların alındığı önemli bir dönem olmuştur. Johnson'un 1965 yılında yapmış olduğu başkanlık konuşmasındaki "Amerikalıların hayatları, çok az tanıdığımız ülkelerde sona erecek ve hazinesi tükenecek ise, o zaman bu

¹⁴ (Vietminh: Vietnam'da Fransızlara karşı savaştan önce komünist, köylü, işçi, kapitalist herkesi birleştiren bir topluluk. (Özübek Emre,2018 (*Türk Basınında Vietnam Savaşı Tartışmaları (1960-1975)* syf.17)

¹⁵ (Özübek Emre, (2018) (*Türk Basınında Vietnam Savaşı Tartışmaları (1960-1975)*).

¹⁶ (Sander. O, Siyasi Tarih sf. 470)

inancımızın ve ebedi anayasamızın istediği bir bedeldir” ifadeleri yeni yönetimin Vietnam Savaşı konusundaki tutumunu açıkça ortaya koymuştur¹⁷. Nitekim 1965 yılında Vietnam’daki ABD askerlerinin sayısı bu durumun somut örneklerinden birisi olmuştur. 1965 yılının sonlarında Vietnam’daki ABD askeri sayısı 210.000’e yükselmiştir¹⁸.

1968 Mart ayında Vietnam’da küçük bir köy olan My Lai (Mei Lay) köyü ABD askerleri tarafından bombalanmıştır. Askerler karada da kadın, çocuk ve yaşlı ayrımı gözetmeksizin sivil halka ateş açmışlardır¹⁹. Bu katliama ait çeşitli görüntüler ABD basını da dahil olmak üzere, dünya basınında gözler önüne serilmiş ve bu durum savaş karşıtı protestoların artmasına neden olmuştur. ABD Vietnam’da savaşı sürdürdükçe daha da çok bataklığa çekilmiş ve Vietnamlılarla birlikte onlarca Amerikalı da hayatını kaybetmiştir. Bu süre zarfında ABD’de kampüs eylemleri, oturma eylemleri, yürüyüşler, çatışmalar ve birçok savaş karşıtı protestolar baş göstermiştir. 1970 yılında kampüs eylemlerinin doruk noktasına ulaşmasında en etkili olan faktör ise Kent State Üniversitesi’nde yapılan savaş karşıtı protestolarda 4 gencin Ulusal Muhafızlar tarafından vurularak öldürülmesi olmuştur. Savaş karşıtı protestoların yükseldiği bu dönemde birçok Amerikalı sanatçı ve tasarımcı da üretmiş oldukları çalışmalarıyla protestolara destek vermişlerdir. Yapılan çalışmalar arasında en unutulmaz olanlardan birisi de “And Babies?” isimli afiş çalışması olmuştur. Çalışma 1970’te militan bir sanatçı grubu tarafından oluşturulmuştur. Farklı tekniklerle oluşturulan afişte “Katledilen Vietnam köylülerinin fotoğrafının üzerine büyük puntolarla ‘Soru: Ve bebekler? Cevap: Ve bebekler?’ yazılmıştır”²⁰.

Vietnam Savaşı ABD’de isyan ve savaş karşıtı gösterilerle beraber bir ulusu bölmüş ve ABD’nin bu savaşta tecrit olduğunu göstermiştir. Çok daha belirgin olarak (1965- 1975) genç Amerikalıların askere alınmaya karşı vermiş oldukları mücadele ve beraberinde 68 sonrası

¹⁷ (Özübek Emre, (2018) *Türk Basınında Vietnam Savaşı Tartışmaları (1960-1975)*)

¹⁸ (Harman. C, Halkların Dünya Tarihi syf. 544-545)

¹⁹ (Özübek Emre, (2018) *Türk Basınında Vietnam Savaşı Tartışmaları (1960-1975)*)

²⁰ (Rızvanoğlu. K, *Propaganda Afişlerinin Tarihsel Gelişimi: Başlangıcından 1968’e* syf. 155)

açığa çıkan karşı-kültürlerin savaş karşıtı gösterileri bu durumu kanıtlar nitelikte olmuştur. ABD'nin Vietnam'daki bu tutumu Soğuk Savaş'ın yaratmış olduğu bir şaşkınlık ve paranoyanın oluşturduğu keşif bulutunun bir parçası olarak görülmüştür²¹.

Görüntü 2 "And Babies?"

Kaynak: http://www.moma.org/collection/object.php?object_id=7272

1.3 Latin Amerika

İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin komünizm korkusundan nasibini alanlar arasında Latin Amerika ülkeleri de vardı²². ABD "arka bahçesi" olarak gördüğü Latin Amerika'yı yeniden düzenlemek istemiştir. Soğuk Savaş döneminde ABD Latin Amerika devletlerinin yöntemlerine kendi çıkarları doğrultusunda müdahale etmeye çalışmış ancak bu durum birçok ülkede şiddet ve istikrarsızlığı arttırmıştır. 1959 yılında Fidel Castro ve Che Guevara öncülüğünde Küba'da ABD'nin desteklemiş olduğu diktatörlüğün devrilmesinin ve komünizmin hâkim olmasının ardından, ABD Latin Amerika'da birçok ülkeye doğrudan müdahalelerde bulunmuştur²³.

²¹ (Hobsbawm, Eric (syf. 318-319)

²² ABD'nin Soğuk Savaş döneminde doğrudan olmasa da dolaylı olarak müdahalesinin bulunduğu Latin Amerika ülkeleri: Arjantin, Bolivya, Brezilya, El Salvador, Grenada, Guatemala, Haiti, Kolombiya, Küba, Meksika, Nikaragua, Panama, Peru, Şili, Uruguay, Venezüella. (Yılmaz, Sait. (...) *Latin Amerika'da Neler Oldu?*)

²³ (Yılmaz, Sait. (...) sf. 4-5 *Latin Amerika'da Neler Oldu?*)

Küba’da izlenen anti-emperyalist ve anti-kapitalist politikaya ABD’nin sert tepkisi hiç gecikmemiştir. Ancak Amerikan birliklerinin Küba’ya doğrudan müdahalesini engelleyen ana etken Latin Amerika’daki ülkelerin devrimle kurdukları uluslararası dayanışma olmuştur. ABD’nin bu noktada Küba’ya doğrudan bir müdahale girişiminde bulunması, bütün bir kıtayı ayaklandırabilecek bir adım niteliğini taşımaktadır.

1961 yılında Domuzlar Körfezi Çıkarması²⁴ ile ABD paralı askerleri, kadınları ve erkekleri Castro rejimine karşı işgal girişiminde bulunmaları için Küba’ya göndermiş ancak sonucunda büyük bir başarısızlığa uğramıştır²⁵. Küba’da devrimden kısa süre sonra devrimin önde gelen isimlerinden ve “iki üç daha fazla Vietnam” sloganıyla da anılan komutan Che Guevara Latin Amerika’yı kitlesel ayaklanmalara teşvik etmiştir. “Devrim için gerekli olan tek şeyin küçük silahlı militan gruplarmış gibi” bir anlayışın hâkim olduğu bu ayaklanmalar genel olarak başarısızlıkla sonuçlanmıştır. ABD demokrasi geliştirme adı altında Latin Amerika’da birçok kez sol iktidarlara karşı darbe, toplu infaz, ölüm mangaları, gibi çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Sadece Bolivya’da 1825’te bağımsızlığın kazanılmasının ardından 190 askeri darbe yaşanmıştır²⁶.

1.4 Amerika’da Irkçılık Karşıtı Hareket

60’lı yıllarda ABD’de toplumsal hareketlerin en önemli unsurlarından birisi de ırkçılık ve siyahların uğramış olduğu tüm eşitsizliklere karşı açığa çıkan yurttaş hakları hareketidir. 1957’ de kurulan Southern Christian Leadership Conference (Güneyli Hristiyan Önderler Konferansı – SCLC) ve 1960 ‘da bu hareketin etkin bir kolu olarak örgütlenen Students

²⁴ Domuzlar Körfezi Çıkarması: “1961 yılında ABD’nin desteğini arkasına alan sürgündeki Kübalıların, Fidel Castro rejimini yıkmak için gerçekleştirdikleri başarısız işgal girişimi. Adını, çıkarmanın yapıldığı körfez olan Playa Giron’dan almıştır.” (Wikipedia.org, 2020)

²⁵ (Cevahir, Hüseyin (1988), “Küba Devrimi Üzerine Değerlendirmeler”, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt:5, S. 1372.).

²⁶ (Yılmaz, Sait 5).

Nonviolent Coordinating Committee (Öğrenci Şiddet Dışı Koordinasyon Komitesi –SNCC) 68 Hareketinin kendine özgü eylem biçimlerinden birisi olan “go-in” (içeri girme) ve “sit-in” (oturma) eylemlerini geliştirmişlerdir. Bu eylemlerde siyahlar, beyazların hizmet verdiği binalara girip yasakları tartışmak istemişler ve beraberinde siyahlara yasak olan yerlere girip saatlerce oturma eylemleri yapmışlardır. Bu iki hareketinde amacı başlangıçta siyahların beyazlarla eşit haklar kullanabilmeleri ve "insan sevgisi" temelinde eylemselliklerde kesinlikle şiddet kullanılmaması yönünde olmuştur²⁷.

1964'te birçok siyah ve beyaz öğrenci ırkçı baskıların en yoğun olduğu eyalette düzenlenen "Mississippi Özgürlük Yazı" kampanyasında iş birliği içerisinde çalışmışlardır. Siyahların eşit yurttaşlık hakları temelinde vermiş oldukları mücadele karşısında, ırkçı beyazların karşı terörist tepkileri şiddetlenerek artmış ve 1964 "Mississippi Özgürlük Yazı"nda çok sayıda siyah Protestan kiliseleri ateşe verilmiş, siyahlar ağır yaralanmış, kaçırılan üç yurttaş hakları aktivistlerinin cesetleri kurşunlarla delik deşik edilmiş bir şekilde bulunmuştur. Irkçı beyaz terörünün artması ile "şiddetsizlik" ilkesi tekrar sorgulanmaya başlamış ve çeşitli gruplar arasında ideolojik ayrımlar açığa çıkmıştır. Özellikle yoksul siyahların yaşadığı kentlerde ekonomik baskı ve eşitsizliklerle birlikte yaşanan isyanlar polisin sert tepkisine ve iki yıl içinde (bilinen) 300 siyahın ölümüne neden olmuştur²⁸.

1968 yılına gelindiğinde ise siyah lider Martin Luther King'in öldürülmesi ülkedeki gettolarda isyanların büyümesine ve artık silahlı mücadelenin siyahlar tarafından bir meşru müdafaa biçimi olarak kabul edilmesine neden olmuştur²⁹.

²⁷ (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt:5, S. 1510.)

²⁸ (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt:5, S. 1511.)

²⁹ (Harman, 2015).

1.5 Anti Otoriter İdeolojiler

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra doğan insanlar savaşın izlerinin ve bıraktığı korkunun ardından dünyayı bambaşka bir şekilde görmeye ve yorumlamaya başlamışlardır. Özellikle Nazi soykırımının gelecek kuşağa verdiği en büyük ders; yanlışın karşısında herkesin ses çıkarması yönünde olmuştur. Çocukluk dönemleri boyunca kendilerine yetişkinlerin her an yeryüzündeki yaşamı sonlandırabilecek büyüklükte bir savaş kararını alabileceği söylenen bu çocuklar, her türlü otoriteye karşı derin bir öfke ve güvensizlik içerisinde olmuşlardır.

Savaş sonrası dünyaya gelen bu kuşağın farklı noktalarından birisi de televizyonla yetişen ilk kuşak olmalarıdır. 68'li yıllara gelindiğinde televizyonun sadece olayların aktarılması değil, aynı zamanda şekillendirilmesinde de büyük bir araç olduğu sonucuna varılmıştır³⁰. Dünyanın birçok yerinde insan hakları temelinde isyanlar büyümeye devam ederken, televizyon sayesinde farklı ülkelerde birbirlerini tanımayan onlarca kişi birbirlerinin eylem pratiklerinden ve deneyimlerinden etkilenmişlerdir.

60'larda özellikle ABD'de patlak veren isyanlar; özgürleşme hareketleri, insan hakları ve savaş karşıtı hareketler, öğrenci gençliği hareketleri olarak açığa çıkmış olsa da beraberinde farklı ideolojilerin ve kültürlerin geliştiği de görülmektedir. Özellikle kadınların çoğunun iş gücünün bir parçası olması, ev içi emeğin görünür kılınması artık özel alanın da politik olduğu vurgusunun yükselmesi ve heteroseksüel³¹ ataerkil yapıya karşı eşcinsel özgürlük cephesinin yükselmesi gibi toplumsal kültür yapılarında sarsıcı değişimler yaşanmaya başlamıştır³².

³⁰ (Kurlansky, 2008, s. 142)

³¹ Heteroseksüellik veya karşı cinsellik, cinsel ve duygusal açıdan karşı cinse ilgi duyan. (Wikipedia.org, 2020)

³² (Harman, 2015, s. 555).

1.5.1 Anarşizm

Anti-otoriter ideolojilerin en önemlilerinden birisi de her türlü otorite karşıtı ve özgürlük arayışıyla bilinen anarşizmdir. 1968’de Fransa’da en önemli öğrenci hareketlerinden birisinin lideri olan Daniel Cohn Bendit kendisini şöyle tanımlamıştır;

“Ben derin bir antikapitalist, otorite karşıtı ve anti-komünistim. Stalinci düşünce burjuva düşüncesi ve ahlakının benzeridir; otoriterlik, sadakat, boyun eğme, Makyavelizm, şovenizm. Dolayısıyla bilinmesi gereken burjuva toplumuyla, Stalinci karşı-toplum arasındaki benzerliktir. 1968’deki bir genç için devrimci olmak, aynı zamanda KP’ye (Komünist Parti) karşı olmak demektir. Yani antikapitalist ve antikomünist olmak”³³. 1968’de Fransa’da öne çıkan Cohn-Bendit’in de lideri olduğu, üniversite gençlik örgütü olan 22 Mart hareketi anarşizan fikirleriyle öne çıkmıştır³⁴.

1.5.2 Feminizm

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra açığa çıkan nüfus oranındaki azalma savaş döneminde çalışmaya teşvik edilen kadınların savaş sonrasında tekrar ev içerisine hapsedilmelerine, annelik ve ev işleri gibi çeşitli işlerle özdeşleştirilmelerine neden olmuştur. 1945 sonrasında kadınları doğurmaya teşvik etmek için medya ve çeşitli propaganda araçlarıyla reklamı yapılan, devletin nüfus artırma politikalarıyla şekillenen bu dönem ileride “baby boom” bebek patlaması) olarak adlandırılmıştır³⁵.

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından “yeniden inşa” yılları olarak bilinen bu dönemde özellikle batılı ülkelerde oluşmakta olan “refah ve tüketim toplumları” kadını “gerçek tüketicisi” olarak görmüştür ve reklamcılığın her alanında “güzel ve bakımlı kadınlar” yeni tüketicisi modeli olarak görülmüştür. Kadınların asıl mesleğinin “ailesinin bakımı, mutluluğu ve günlük

³³ (Cohn- Bendit, 1987b:86-87)

³⁴(Levent, A. 2012:22)

³⁵ (Turan, 2019)

ihtiyaçlarının karşılanması” olduğu fikri her alanda vurgulanmaya başlanmıştır. Kadınların kürtaj hakkının yasal olduğu ülkelerde bile bu haktan yararlanabilmek için (ruhsal sağlığının yerinde olmadığı gibi) kendilerini alçaltıcı ifadelerde bulunmaları gerekmiştir. Tüm bunlar kadınların örgütlü mücadele etme koşullarının zeminini hazırlamış olsa da asıl olarak kadın hakları mücadelesinde bağımsız ve sadece kadın örgütlenmesi üzerine bir mücadele etme zorunluluğu 68 koşullarında açığa çıkmıştır³⁶.

1960’lı yıllarda kadınlar artık “özel alan politiktir” vurgusuyla; ev içinde özel olarak kabul edilen kadının ev içi emeğini, bedenini ve kadına yönelik her türlü şiddeti politikanın unsuru olarak görmüşlerdir. Özellikle bu dönemde kadınların ev içinde ürettikleri emekle, yeniden üretim süreçlerine sundukları katkı tartışılmaya başlanmış ve kadınlar ev içi ücretsiz emekten, kürtaj hakkına kadar toplumun dayatmış olduğu kadınlık rollerine karşı seslerini yükseltmeye başlamışlardır. Kadınların oy hakkı mücadelesi verdiği birinci dalga feminizmden farklı olarak artık kadınlar, sadece kamusal alanda bir eşitlik talebinden ziyade özel alanı da politikleştirerek seslerini yükseltmişler ve ikinci dalga feminizm bu dönemde açığa çıkmaya başlamıştır. Kadınlar ikinci dalga feminizmde erkeklerden bağımsız bir örgütlenme modelini savunmuşlar ve ezilenlerin kurtuluşunun sadece ezilenlerin mücadelesiyle olacağı fikrini benimsemişlerdir. Kadın hareketi ve feminist mücadele açısından önemli bir yıl olan 1968 özellikle 60’ların başından itibaren hak temelli taleplerin en yüksek sesle duyurulduğu ve kadınların sol içi örgütlenmelerden ziyade bağımsız örgütlenme ve eylem modellerini geliştirdiği bir yıl olarak da öne çıkmıştır. Bu dönemde İngiltere ve Amerika’da düzenlenen Kadın Kurtuluş Hareketi (KKH)³⁷ konferanslarında kadınlar açısından dört büyük talep ön

³⁶ (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ans., Cilt:5, S. 1560)

³⁷ KKH kadın hareketi açısından önemli kazanımlara neden olmuş olsa da siyah kadınların hakları konusunda kapsayıcı olamamıştır. İngiltere’de bir KKH toplantısında söz alan siyahi bir aktivist kadın KKH’yi orta sınıf beyaz kadınların örgütlenmesi olarak gördüğünü söylemiş ve KKH’nin ırkçılık karşıtı mücadelede yetersiz olduğunu söylemiştir. (Turan, Ömer. 2019)

plana çıkmıştır: “eşit işe eşit ücret, eşit eğitim, ücretsiz doğum kontrol erişimi ve kürtaj hakkı, 24 saat ücretsiz kreş hakkı”³⁸.

60’lı yıllarda feminist hareketin içerisinde yer almak kadınlar arasında patriarkal ideolojinin görmeyi reddettiği, politik ve duygusal bir dayanışma bağının kurulmasına da olanak tanımıştır. Özetle 68 kadın hakları açısından önemli kazanımlar olduğu ve kadınların üniversitelerde, devlet kurumlarında, iş hayatlarında ve ev içinde hak temelli taleplerini yükselttikleri bir yıl olmuştur.

1.5.3 Cinsel Devrim

60’lı yıllardaki politik ve kültürel ortamın kendi özgün koşulları, karşı kültürlerin açığa çıkmasına olanak sağlarken aynı zamanda toplumun çeşitli ahlaki değer yargılarının da sorgulanmasına neden olmuştur. Bu dönemde geleneksel düşünce biçimlerinden farklı olarak cinsellik baskılanmaması ve utanılmaması gereken biyolojik bir olay olarak görülmüştür. Evlilik dışı bireylerin cinsel ilişki yaşamaları ve yine insan hakları temelinde eşcinsel bireylerin de cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği tercihlerini özgürce ifade edebilmeleri gerektiği savunulmuştur. 60’larda özellikle doğum kontrol haplarıyla ilgili sağlık alanındaki ilerlemeler ve televizyon gibi çeşitli kitle iletişim araçlarının kullanılmaya başlanması cinsel özgürlüğün yaygınlaşmasında etkili olan faktörler olmuştur. “Özgür Aşk” (Free Love) düşüncesinin sembolü olan hippiler cinsel devrimin önemli savunucuları olmuşlardır³⁹.

³⁸ (Turan, Ömer. 2019, s. 96-100)

³⁹ (Güçyener, R. 2019:13)

1.5.4 Hippi Kültürü ve Yippi Hareketi

60'lı yıllarda ABD 'de açığa çıkan ve önemli bir alt kültürü oluşturan hareketlerden birisi de hippie hareketidir. Özellikle ABD'nin Vietnam'da uygulamış olduğu çeşitli savaş politikaları sonucunda, dönemin gençleri orduya katılmayı reddetmiş ve devlet otoritesine karşı çıkmışlardır. Bu dönemde bir karşı-kültür geliştiren gençler kapitalizmin dayattığı tüketim toplumunu reddederek sistem karşıtı alternatif yaşam biçimleri geli tirmi ler, komünal yaşam tarzını benimsemişlerdir. Da ınık uzun sa lar ve renkli kıyafetleriyle sembolle erek LSD (Liserjik asit dietilamid), marihuana gibi uy turucu maddelere ve m zi e sarılmı lardır⁴⁰. Dönemin gençleri için özellikle Beatles, Bob Dylan, Paul Simon, Tim Mardin, Jim Morrison, Lou Reed gibi müziğin önde gelen isimleri ön plana çıkmıştır. Rock müzik bu dönemde düzene karşı duyulan öfke ve isyanın simgesi haline d n  m  t r.

1967'de Abbie Hoffman ve Jerry Rubin hippilerin devrimci versiyonu olarak görülen Yippi Hareketi'ni kurmuşlardır. Hippilerin herhangi bir siyasi alt yapısı ve amacı yokken, Yippiler aksine mevcut siyasi düzene muhalif olarak Youth International Party'i kurmu lardır⁴¹.

1.5.5 Varolu  culuk (Egzistansiyalizm)

 kinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle entelektüel ve militan gençler arasında önemli olan akımlardan birisi de varolu  cu akımdır. 60'larda bu akımın başta gelen temsilcilerinden olan Jean Paul Sartre'nin gençlerin büyük çoğunluğunun okuduğu ve düşüncelerini referans aldığı en önemli çalışması ise Varolu  culuk ve Marksizm arasında hesapla maya gittiği ‘‘Diyalektik Aklın Eleştirisi’’ (Critique de la raison dialectique) eseridir. Felsefi düşünceleriyle

⁴⁰ (Pakman, 2020, s. 13-15)

⁴¹ (Levent, A. 2012)

birlikte Sartre 'in Cezayir ve Vietnam Savaşı konusundaki tutumu, fikirleri onu toplum içerisinde bir otorite figürü olarak konumlandırmada etkili olmuştur⁴².

“Varoluşçuluk; kapitalist ekonominin 1930’da yaşadığı büyük bunalım, hemen ardından gelen faşizm ve Nasyonal Sosyalizm’in egemenliği ve İkinci Dünya Savaşı dönemin insanını içinden çıkılması güç bir duruma sokmuştur. Varoluşçu düşünce böylesi bir ortam içinde siyasi ve ekonomik çaresizliğe düşmüş aydınların feryadıdır... 20. yüzyılda da yaşamın ve yaşamı anlamaya yönelik düşüncelerin belirleyici noktasında insanı görürüz. Varoluşçu düşüncenin temelinde de insan yer alır. Sartre’a göre insan özgürdür ve insan demek özgürlük demektir”⁴³.

Varoluşçu felsefenin kökenleri 20.yy’a kadar gitmektedir; ancak birinci ve İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı dehşetin ardından daha fazla öne çıkmıştır. Fransız düşünür Jean-Paul Sartre’nin ortaya atmış olduğu “Ya biz daha önce var olduysak? Ya değiştirilemez bir amaçla doğmuyorsak? O zaman kendi özümüzü bulmak bize mi düşüyor?” sorusu “modern varoluşçuluğun” iskeletini oluşturmuştur⁴⁴.

Görüntü 3 Jean-Paul Sartre 20 Mayıs 1968’de Sorbonne’daki öğrencilere hitap ediyor. Associated Press

Kaynak: <https://www.nytimes.com/2018/05/05/world/europe/france-may-1968-revolution.html>

⁴² (Önkibar, 2019)

⁴³ (Pakman, 2020)

⁴⁴ (Güçyener, 2019).

İKİNCİ BÖLÜM

2. FRANSA'DA 1960-1970 YILLARI

2.1 1968 Öncesi Fransa'da Siyasi, Toplumsal ve Kültürel Değişimler

60'lı yıllarda Fransa toplumun birçok kesimi arasında eşitsizliklerin giderek arttığı, Fransa'nın ekonomik olarak kendini büyütme ve hedefleri doğrultusunda halkın taleplerinin görmezden gelindiği bir yönetime tanıklık etmiştir. Hedef genel anlamda ülkeyi olabildiğince sanayileştirmek ve bu anlamda bir güç kaynağına dönüştürmek olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ülkeyi yeniden eski gücüne kavuşturmak adına uygulanan kemer sıkma politikaları ile Fransa kısa süre içerisinde altın rezervlerini katlamış ve sanayi alanında %51 oranında büyüme sağlamıştır. Beraberinde ülke görüntüsünün de kısa süre içerisinde değiştiği, mahalle bakkallarının süpermarketlere, hidroelektrik santrallerinin nükleer santrallere dönüştüğü ve ileri düzey teknolojilerin kullanılmaya başlandığı görülmüştür. Görünüşte ülke ekonomisi nicel anlamda her ne kadar büyümüş gözükse de aslında durum bambaşkadır. Özellikle köyden kente göçlerin arttığı bu yıllarda Fransa büyük bir işsiz ordusu ile karşı karşıyadır. 1 yıl içerisinde ülkedeki işsizlik oranı 270 binden 470 bine yükselmiştir⁴⁵.

Ülke tarihinde görülen en büyük üretim artışı yaşanırken, işsizlik sorunu artmaya devam etmiş, çalışan işçilerden de sürekli olarak daha fazla fedakârlık yapmaları ve daha fazla üretmeleri istenmiştir. Ülkedeki refah ve patronların gelir düzeyi artarken, işçiler için aynı ücret ve refah artışı söz konusu olmamıştır. İşçilerin yaşam koşullarının giderek ağırlaşması, onları kendilerini rahatlatmak günlük hayatın koşuşturmacalarından uzaklaştıracak çeşitli yöntemler aramaya itmiştir. Mesai bitiminin ardından hafta sonları şehirden uzak sakin tatil yerlerine kaçamaklar yapabilmek için bir şekilde koşullarını iyileştirerek otomobil almaya ve yeni yaşam

⁴⁵ (Demirer, 1987)

tarzlarına uyum sağlamaya çalışmışlardır. Bu yeni yaşam tarzıyla birlikte 68 trafik kazalarında ciddi artışlar yaşanmış 1967 yılında 14 bin kişi Fransa’da trafik kazasında yaşamını yitirmiştir⁴⁶.

68 yılına gelindiğinde Fransa ekonomik büyüme hedeflerinin çoğuna ulaşırken, nüfus oranında da ciddi artış (49 milyon 722 bin nüfus) gözlemlenmiştir. Charles André Joseph Marie De Gaulle⁴⁷ iktidarına göre Fransa’nın büyük devletler arasında yer almasının ön koşullarından birisi de kalabalık nüfus oranına sahip olmasıdır. 20.yy’ın başından 1950’li yıllara kadar aynı kalan nüfus artışı 68’li yıllara doğru 10 milyon birden artmıştır. 1968 yılında ise nüfusun %15’ini 16 ile 25 yaş arasındaki gençler oluşturmaktadır. Yönetimin neredeyse tamamını yaşlıların oluşturduğu Fransa’daki bu yaşlı iktidar ve gençler arasında ciddi bir kuşak farklılığı mevcuttur⁴⁸.

2.1.1 Genç İşçiler, Diplomalı İşsizler

Fransa’nın yaşamış olduğu ekonomik değişimin ardından kırsaldan, kentlere göçler artarken aynı zamanda küçük çiftçi ve zanaatkarlar da yok olmaya başlamış ve buralarda baba mesleği yapacak olan birçok genç çözümü kentlere göç etmekte bulmuşlardır. Kentlerde açığa çıkan bu yeni proleterler genel olarak düşük ücretlerde çalıştırıldıkları için iş dışındaki yaşamlarında da bekledikleri konfor alanlarını yaratamamışlardır. Çoğu niteliksiz iş gücünde, kötü koşullarda çalışan genç işçiler; Fransa’da 68 Mayıs ve haziran aylarında açığa çıkan çatışmalarda, özellikle bulundukları iş yerlerinin grev alanlarına dönüştürülmesinde önemli rol oynamışlardır.

⁴⁶ (Demirer, 1987)

⁴⁷ 1959-1969 Fransa Cumhurbaşkanı

⁴⁸ (Demirer, 1987).

Kırdan kente göç eden genç işçilerin durumu böyleyken, aynı dönemlerde kentlerdeki üniversite öğrencileri de benzer koşullar içerisindeydiler. 1955'e kadar üniversitelerde okuyanlar ağırlıklı olarak küçük burjuva ve kentli orta sınıf ailelerin çocukları iken, 60'lı yıllarda gelişen sanayi ve açığa çıkan teknisyen, nitelikli eleman ve mühendis gibi alanlardaki açıkla birlikte üniversiteye olan talep artmış, köylü ve işçi çocukları da yüksek öğrenime yönelmiştir. 1962 ve 1968 yılları arasından üniversitelerde okuyan öğrenci sayısı iki katı artmıştır. Kent çevrelerinde hızla yeni binalar yapılmaya başlanmış, öğrenciler henüz sıvası bitmemiş fabrikalar gibi aşırı kalabalık ve kötü donanımlı üniversitelerde öğrenim görmeye başlamışlardır. Kötü koşullara ve otoriter üniversite sistemine karşı seslerini yükseltmeye başlayan öğrenciler kısa süre içerisinde yaşadıkları sorunları politika ile birleştirmişlerdir⁴⁹.

Üniversite mezunu gençlerin sayısı artarken beraberinde ortaya çıkması muhtemel işsizlik sorunu da yaşanmaya başlamış ve yeni bir toplumsal kategori olarak “diplomalı işsizler” ortaya çıkmıştır⁵⁰.

2.2 1967 Grevin Ayak Sesleri

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan toplumsal dinamikler sermaye-emek gücünün çatışmalarını sorgularken beraberinde bireylerin tüketim ve hayat tarzlarında da büyük değişiklikler görülmüştür. Özellikle Fransa'da işçi sınıfının ve üniversitelilerin açığa çıkardığı isyanın dinamiklerini incelerken buralardaki üretici güçlerin ve toplumsal süreçlerin dengesinin irdelenmesi büyük önem taşımaktadır.

Üniversite gençliğinin içinde bulunduğu koşullarla birlikte 60'lı yıllarda popüler mücadelenin söylem ve eylem biçiminde üç olayın büyük oranda etkili olduğu görülür: Çin Kültür Devrimi, Vietnam Savaşı, Küba Devrimi. Siyasal bağlamların toplumsal dinamikler

⁴⁹ (Schwarz, 2019)

⁵⁰ (Demirer, 1987, s. 25-25)

üzerindeki etkisi her ne kadar biliniyor olsa da Fransa'daki 68 ayaklanmalarının altında yatan bir diğer etmenin de 1950'lerdeki Cezayir Savaşı olduğu bilinmektedir. Fransa'da 1968'in önde gelen eylemci önderleri bir dönem Cezayir'in kurtuluş mücadelesiyle dayanışma içerisinde olmuşlar ve Fransa'da Cezayir'e karşı savaş karşıtı çeşitli protestolarda radikalleşmişlerdir⁵¹. Fransız öğrencilerini otoriterizme karşı motive eden şeylerden birisi de De Gaulle rejimi olmuştur. Hiyerarşik ve otoriter bir yapı inşa ederek modernleşmeye çalışan De Gaulle rejimi uygulamış olduğu politikalarla muhalif öğrencilerin ve işçilerin hedefi haline gelmiştir. De Gaulle yönetiminin Fransa'da üniversitelere yönelik uygulamış olduğu reformlar üniversitelerin sanayileşmesi anlamını taşımıştır⁵². Üniversitelerin birer fabrika olarak görülmeye başlamasıyla birlikte kapitalist üretim ilişkilerinde yeni iş bölümlerinin açığa çıkması gibi yaşanan dönüşümler üniversite öğrencilerinin de “proleterleşmesi” anlamını taşımıştır. Üniversitenin kötü koşulları ve otoriter De Gaulle rejimine karşı sokaklarda protestolara başlayan öğrenciler işçi sınıfının eylem pratik ve deneyimlerini kopyalamaya başlamışlar, kısa süre içerisinde Paris sokaklarında tüm duvarları afişlerle donatmaya başlamışlardır⁵³.

68'le ilgili popüler imge ağırlıklı olarak üniversiteli gençlerin, üniversite işgalleri ve sokak barikatları olarak bilinir. Ancak 68 hareketlerinin coğrafi konumu ve politik ivmesi bunun çok daha üzerindedir, özellikle işçi hareketlerinin yükselişi burada ön plana çıkmaktadır. Eric Hobsbawn'ın Fransa için yapmış olduğu 68 değerlendirmesinde; hareketin ilk evresi olan öğrenci hareketlerinin çekilme noktasında olduğu anda, işçi hareketinin devasa bir genel grevle sahneye çıktığı ve iktidar için çok daha zorlayıcı bir güç olduğu vurgulanmaktadır⁵⁴.

⁵¹ (Önkibar, 2019)

⁵² (Kurlansky, 2008; Önkibar, 2019)

⁵³ (Önkibar, 2019)

⁵⁴ (Turan, 2019, s. 333)

Fransa’da 1968 genel grev yaşanmadan önce, 1967 ‘de bu grevin ayak sesleri duyulmaya başlamıştır. Sanayileşmenin başladığı taşralardaki fabrikalarda çeşitli grev dalgaları yaşanmış, özellikle genç işçilerin çalıştığı bu fabrikalarda işçiler konforsuz, sıkı denetim ve büyük kentlere oranla düşük ücretlerde çalıştırılmışlardır. 1967’nin şubat ayında Besancon’ da tekstil fabrikasında çalışma temposunu protesto eden 3 bin işçinin işgal ettikleri fabrika, ardından Lorraire bölgesinde işten çıkarmaları durdurmak isteyen 15 bin maden işçisinin madenleri işgal etmeleri 68’in ayak seslerini kanıtlar niteliktedir⁵⁵. Ocak 1968’e gelindiğinde ise 4 bini aşkın genç işçi kent merkezlerine yürüyerek buralarda polisin sert müdahalesi ile karşılaşmışlar, ardından ertesi gün 7 binlere ulaşan bu rakamlar polisin giderek arttırmış olduğu şiddeti ve eylemcilerin polisler demir bilyeler ve çubuklarla sert bir şekilde karşı koyduğu çatışmalara dönüşmüştür⁵⁶. Fabrika işgalleri, üniversitelerde artan şiddet ve sokak çatışmaları gibi yaşanan tüm bu gelişmeler 68’in hafızalara kazınan mayıs ayına giderken açığa çıkacak büyük dalganın habercisi olmuştur.

2.2.1 Nanterre Üniversitesi ve 22 Mart Hareketi

Nanterre üniversitesi Paris’in en büyük ve en modern Amerikan kampüs sistemine dayalı üniversitelerinden birisidir. Yüksek duvarları ve dev beton blokları ile Nanterre üniversitesinin camları gecekondu mahallelerine bakmaktadır. Öğrenciler okullarına, işçiler ise fabrikalara çalışmaya her sabah “Yaşasın Guevara” “Regis Debray’a Özgürlük” yazılı afişlerin ve duvar yazılarının arasından geçerek gitmektedirler⁵⁷. Burada okuyan öğrenciler sahip oldukları tek yer olan öğrenci yurtlarındaki odalarında birçok haktan yoksun bırakılmışlar, yemek

⁵⁵ 60’larda Fransa’da Fransız işçilerden daha zor durumda olan bir kesim de kuşkusuz 10 yılı aşkın bir süredir burada yaşayan yabancı uyruklu işçiler olmuştur. 1954-1968 yılları arasında sayıları 1,5 milyondan 2,6 milyona ulaşan yabancı uyruklu işçiler daha çok İtalyan, İspanyol, Portekiz, Cezayir ve Faslılardan oluşmaktadır. Genellikle kent çevrelerinde oluşan gecekondu oturan yabancı uyruklu işçiler ucuz iş gücü olarak görülmüşler ve polis şiddetiyle birlikte çeşitli ırkçılıklara maruz kalmışlardır. (Demirer, 1987. *Gerçekçi Olun İmkansız İsteyin – ’68 Fransa. İstanbul. Metis yayınları: 15; Yılmaz 2009: 41-42*).

⁵⁶ (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ans, Cilt:5, S.1516-1517)

⁵⁷ (Demirer, 1987: 51)

pişirmelerine, siyasi tartışmalar yapmalarına izin verilmemiştir. Aynı zamanda erkek öğrencilerin kadınların kaldığı yurt odalarına girmeleri yasaklanmış ve kadın öğrencilerin de erkek öğrencilerin bulunduğu odalara girmelerine ancak ailelerinin izniyle müsaade edilmiştir. Gündelik yaşamlarının baskı altına alınmaya çalışılması üniversite öğrencilerinin yurt işgaliyle başlayıp, daha sonra da işçi sınıfıyla birlikte kamusal alanda mücadelelerine dayanan bir direniş dalgasına dönüşmüştür⁵⁸. Tüm bu yasaklar ve Nanterre Üniversitesi'nin otoriter sistemi yaklaşık yirmi beş kişilik bir öğrenciden oluşan geçmişte de siyasi aktivizmler içerisinde olan öğrencilerin bir araya gelerek kökenini Fransız Devrimi'nden alan "enrages"⁵⁹ adında bir grup kurmalarına neden olmuştur. Başlangıçta sayıları yirmi beş olan bu grup mart ayında bin ve mayıs ayına gelindiğinde ise 10 milyona ulaşmıştır⁶⁰. Üniversitelerde uygulanan çeşitli politikaların ve sınırlandırmaların karşısında yurtları işgal eden öğrenciler sadece üniversite yönetimi ve polislerle karşı değil, aynı zamanda üniversitelere şişe ve taşlarla saldıran aşırı sağ eğilimli gruplara karşı da direniş içerisinde olmuşlardır. Milli eğitim bakanının "eğitimin sanayileştirilmesi" olarak üniversitelere getirdiği Fouchet eğitim reformu üniversitelerdeki eylemlerin boyutunu farklı bir seviyeye taşımıştır. Üniversitelerdeki müfredatın sanayinin gereklerine göre belirlenmesini ön gören bu reform karşısında çok sayıda öğrenci boykot ve çeşitli eylemler gerçekleştirmişlerdir. Beraberinde Vietnam savaş karşıtı eylemlere katılan katılanların tutuklanmasını da protesto eden öğrenciler 22 Mart'ta üniversiteyi işgal etmişlerdir. Bu işgal Fransa tarihinin ilk üniversite işgali olmuştur. "Che Guevara Amfisi" olarak adlandırılan amfide bir araya gelerek kapsamlı bir planlama yapan öğrenciler ardından 29 Mart'ta bütün üniversiteyi işgal etmişlerdir. Enragés ve 22 Mart hareketlerinin hiç şüphesiz en önemli özelliklerinden birisi de herhangi bir siyasi örgüte bağlı olmadan, birçok farklı düşünce yapılarını barındıran kolektif bir hareket olmalarıdır⁶¹. 22 Mart Hareketi ve 68'de Fransa'da

⁵⁸ (Büyükbay, 2021)

⁵⁹ "Enrages Fransızca'da fanatikler, çılgınlar gibi anlamlara gelmektedir". (Gürdaş, 2015)

⁶⁰ (Kurlansky, 2008, 304-306)

⁶¹ (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ans, 1988: 1517-1518).

açığa çıkan hareketler Soğuk Savaşın gençleri mecbur bıraktığı mutlak bir taraf seçme mecburiyetinden farklı olarak daha çok otorite ve savaş karşıtı olarak açığa çıkmışlardır.

1968 Mayıs'ına giderken Nanterre 'de gerilimi tırmandıran olaylardan bir diğeri de ocak ayında üniversitenin yüzme havuzu açılışına gelen bakan François Missoffe'un, 68 Mayıs'ının öğrenci liderlerinden Daniel Cohn-Bendit 'in, bakanın gençlerle ilgili yayınlamış olduğu raporda cinsel sorunların neden olmadığı yönündeki bir sorusuna karşılık “Cinsel sorunlarınız varsa, havuza atlayın” yönündeki cevabı olmuştur. Ardından “İşte şimdi Hitler'in gençlik bakanına layık bir cevap oldu” diye sözlerini devam ettiren Cohn-Bendit ve bakan arasında geçen bu diyalog ilerleyen günlerde hükümet ve öğrenciler arasında tırmanan gerilimin bir ivmesi olmuştur. Cohn-Bendit bu gerilimin ardından öğrenciler arasında ve tüm dünyada “Dany le Rouge – Kızıl Dany – “lakabıyla ünlenmeye başlamıştır. Kızıl Dany Fransa'da Alman Yahudisi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş ve yaşı ilerledikçe kendisini Radikal Sol'la özdeşleştirmeye başlamıştır⁶².

68'de açığa çıkan gençlik hareketlerinin genel olarak toplumsal ve siyasal bir ideolojinin peşinden koştuklarını söylemek çok doğru olmaz. Çünkü gençlik bu dönemde ağırlıklı olarak özel hayatlarına yapılan müdahaleler ve somut siyasal koşullara başkaldırı içerisinde olmuştur. Düzen karşıtı, ancak karşı oldukları düzene alternatif bir düzen isteyip istemedikleri konusunda belirsiz olmuşlardır. Gençliğin özel hayatlarındaki denetime karşı duruşlarını en güzel ifade eden şeylerden birisi de dönemin afişlerinde ve duvar yazılarında öne çıkan “Yasaklamayı Yasaklayın!” gibi sloganlar olmuştur. Yine dönemin gençlerinin karakteristik özelliğini yansıtan sloganlardan bir diğeri de “Devrimi düşündüğüm zaman sevişmek istiyorum” gibi alışılmış devrimci kalıpların dışına çıkan sloganlar olmuştur. Bu sloganlarda gençlerin her ne kadar bireysel taleplerini görüyor olsak da bu dönemin isyancı kuşağı toplumsal kurtuluşu ve

⁶² (Kurlansky, 2008)

bireysel kurtuluşu bir arada savunmuşlardır. 68 kuşağını oluşturan gençlerin bilinçlerinin “hayatta düşe kalka ilerlemenin” bilinciyle örtüşmüyor olması onları ailelerinden farklı olarak çok daha iyi bir geleceğin beklediği yönünde olmuştur⁶³. 1968 gençlerinin sola yaklaşımları ile solculukları da önceki dönemlerden farklı olmuştur. Öğrenciler sadece kapitalizme değil, bürokratik düzenin bir parçası haline gelen komünist partilere de karşı olmuşturlardır. Komünist partiler ve öğrenci gençliği arasındaki karşıtlık söylem ve eylem biçimlerinde de açıkça ortaya çıkmaktadır. Bir yanda “doğrudan demokrasi” talepleriyle sokaklarda eylemler yapan öğrenci gençliği diğer yanda temsil ettiği bürokratik ve hiyerarşik yapıyla “kurumsal muhalefet” olarak görülen siyasi partiler⁶⁴.

Nanterre’ de öğrenciler hem üniversite yönetimi hem de sağcı öğrenci gruplarına karşı direniş içerisinde olmuşturlardır. 2 Mayıs günü Paris üniversitesi yönetimi olayları söndürmek için öğrenci gençlik liderlerinden Cohn-Bendit’i bir disiplin kuruluna göndererek cezalandırmaya çalışmış ve bu durum karşısında öfkelenen Nanterre üniversitesi öğrencileri yaşanan olayı protesto etmişlerdir. Öğrenciler megafonlarla protesto eylemini gerçekleştirerek derslerin yapılmasını engellemek istemişler ancak üniversite dekanı Pierre Grappin gerekli teçhizatı sağlamayı reddetmiştir. Bu durum karşısında eylemci öğrenciler dekanın odasına giderek megafonu almak istemişler ve karşılığında dekanın anlık eylem girişimiyle karşılaşmışlardır. Grappin öğrencilerin üzerine kapıyı kilitleyerek eylemi engellemek istemiş ancak öğrenciler megafonları alarak pencerelerden kaçmışlardır. Öğrencilerin üniversite içerisindeki eylem ve çatışmalarının önüne geçemeyen dekan Pierre Grappin Eğitim Bakanı’nın da desteği ile 2 Mayıs 1968’de üniversiteyi kapatma kararı almıştır⁶⁵. Bunun üzerine öğrencilerin tepkisi hiç gecikmemiş ve yaklaşık 400 öğrenci Sorbonne Üniversitesi’nde protesto için bir araya gelmişlerdir. Üniversitenin kapatılmasını protesto etmek için bir araya gelen öğrenciler polisin

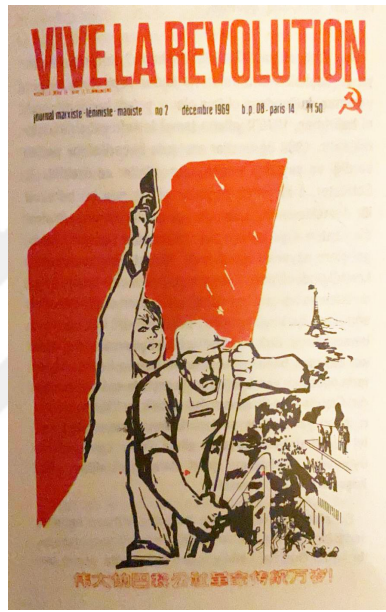
⁶³ (Hobsbawm, 2008, 405-407)

⁶⁴ (Erten, 2008: 837)

⁶⁵ (Kurlansky, 2008)

sert müdahalesi ile karşı karşıya kalmışlar ve üniversite yönteminin de desteğiyle emniyet güçleri üniversiteye yerleşmiştir.

“Öğrenci hareketi ve işçi hareketinin karşılıklı etki ve dayanışmasının örneklerinden birisi olan aşağıdaki afiş Mayıs 1968’i uzun bir mücadelenin başlangıcı olarak tanımlıyor. Mayıs hareketinin siyasal çeşitliliğinin bir parçası olan Maoçu eğilimin siyasal yayın organı Vive La Revolution (Yaşasın Devrim) (altta), kapağına kırmızı bayrak taşıyan işçiyle Mao’nun Kızıl Kitap’ını tutan bir öğrenciyi koyarak bu ittifaktan beklentilerini ortaya koyuyor”⁶⁶.

Görüntü 4 Vive La Revolution (Yaşasın Devrim)

Kaynak: (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi s. 1517.)

2.2.2 Mayıs 1968 Sorbonne Üniversitesi

Rektörünün de onayı ile Sorbonne Üniversitesi’nin polisler tarafından işgal edilmiş olması, tarihinde daha öncesinde tanıklık edilmiş bir olay değildir. Üniversitelerdeki baskı ve öğrencilere uygulanan şiddet arttıkça, öğretim görevlileri ve çok sayıda işçi de öğrencilere destek vermeye başlamıştır. Öğrenciler De Gaulle iktidarının otoritesine açıkça meydan

⁶⁶ (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ans. Syf: 1516-1517)

okumaya başlamışlar, ülke genelinde çok sayıda işçi ve köylünün de bulundukları yerlerden öğrencilerle dayanışma göstermesiyle olaylar genel bir isyan halini almaya başlamıştır. Gösterilerde şiddetin doruk noktasına ulaştığı gün 10 Mayıs'ta yaşananlar ise tarihe “Barikatlar Gecesi” olarak not düşülmüştür. Barikatlar gecesine dair dönemin gençlik liderleri birçok değerlendirmede bulunmuşlardır. Alain Krivine o geceye dair düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bu barikatlar genelde ‘spontane’ bir davranışın sonucu olarak ortaya çıkmış ve yaygınlaşmıştır. Komünist Parti militanları metroya binmeden önce bu eylemlerin bir kışkırtma olduğunu haykırdılar. Bazıları da barikatları dolaştıktan sonra güçlü bir iktidarın karşısında bu tür eylemlerin kıyımaya yol açabilecek bir serüven olduğunu ileri sürdüler... Biz ise her şeyin birdenbire olacağına inanıyorduk. Bütün kurumsal yapıya ve siyasal düşüncelere karşı bu olaylarda yaşamın fişkırdığını görüyorduk...”⁶⁷.

Görüntü 5 10 Mayıs'ta Paris'te barikat kurmak için kaldırım taşlarını söken öğrenciler.

Bruno Barbey/Magnum Photos

Kaynak: <https://www.nytimes.com/2018/05/05/world/europe/france-may-1968-revolution.html>

Sayıları on bini bulan eylemciler kaldırım taşlarını sökerek, arabaları devirip yakarak barikatlarda polislerle sert çatışmalara girmişlerdir. Olayların büyümesinde en etkili olan faktörlerden birisi de 10 Mayıs günü göstericiler ve polisler arasında yaşananların Monte Carlo,

⁶⁷ (Çilengir, 2011)

Luxembourg ve Europe 1 gibi çeşitli radyolarda yayınlanması olmuştur. Haberleri dinleyenlerin çoğu ise gençlik günlerine duydukları özlemle eylemlere katılmışlar ve gençlere destek vermişlerdir. 10 Mayıs barikatlar gecesinin ardından Paris yepyeni bir görünüm kazanmıştır. Paris sokakları savaş alanına dönmüş, izleyiciler zaman zaman televizyonlardaki Paris sokakları ile Vietnam Savaş görüntülerini ayırt etmekte güçlük çekmiş ve sık sık radyolarda, televizyonlarda barikalardan röportajlar yayınlanmıştır⁶⁸. Barikatlar gecesinde eylemcilere yönelik şiddeti protesto etmek isteyen işçiler De Gaulle'nin iktidara gelişinin 10. yıldönümü 13 Mayıs günü bir günlük genel grev ilan etmişlerdir. "İşçi, Öğrenci, Öğretmen Beraberdır!" yazılı büyük bir pankartla Paris sokaklarında yaklaşık 1 milyon kişi muazzam bir yürüyüş gerçekleştirmişlerdir. Yürüyüşün ardından aynı günün akşamı, De Gaulle ve Başbakan Georges Pompidou'nun olayları gözden geçirmesiyle Başbakan 13 Mayıs'ta Sorbonne Üniversitesi'nin açılacağını ve tutukluların serbest bırakılacağını açıklamıştır⁶⁹.

700 yıllık tarihinde Sorbonne Üniversitesi ilk defa kapanmış ve aralarında Cohn-Bendit, Jacques Sauvagest gibi öğrenci liderlerinin de bulunduğu yaklaşık 600 öğrenci tutuklanmıştır. Eylemlerin sokaklara yayılmasıyla Paris sokaklarında şiddet günlük yaşamın parçası haline gelmiş ve polisin eylemcilere yönelik şiddeti gün geçtikçe artmaya devam etmiştir. Özellikle 3-13 Mayıs tarihleri arasında sokak çatışmalarında polisin eylemcilere karşı kullanmış olduğu çeşitli bombaları geri yollamak isteyen çok sayıda kişi kollarını ve bacaklarını kaybetmişler ve 24 Mayıs günü polisin atmış olduğu Criquet⁷⁰ bombasının parçası kalbine isabet eden bir eylemci ise hayatını kaybetmiştir⁷¹. Hükümetin açıklamalarının ardından polis Sorbonne'dan çekilmiş ve öğrenciler serbest bırakılmıştır. Haberin ardından Quartier Latin meydanı festival

⁶⁸ (Topuz, 2008)

⁶⁹ (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ans. s. 1518-1519).

⁷⁰ Criquet (Çekirge Bombası: "Amerikalıların Vietnam Savaşı'nda kullanmış oldukları deriyi yakan zehirli bir bomba. Fazla teneffüs edildiğinde öldürücü etkiye sahip." Fransa'da 68 ayaklanmaları sırasında polis Criquet ile çeşitli göz yaşartıcı ve saldırı bombalarını da eylemcilere karşı kullanmıştır.

⁷¹ (Demirer, 1987).

havasına dönmüş, eylemciler ellerinde pankartlarla şarkılar ve sloganlar eşliğinde De Gaulle iktidarını protesto etmeye devam etmişlerdir. Bugünün önemli olaylarından birisi de öğrenciler Sorbonne’da Güzel Sanatlar atölyelerini işgal ederek güçlü bir propaganda aracına kavuşmuşlardır. Atölyelere yerleşen öğrenciler devrim afişlerini üretmeye başlamışlardır⁷².

Görüntü 6 Öğrenciler afiş atölyesinde

Kaynak: <https://www.bbc.com/news/uk-england-tyne-47134468>

Görüntü 7 15 Mayıs'ta Sorbonne Üniversitesi amfi tiyatrodaki genel kurul için toplanan öğrenciler ...

Kaynak: <https://www.nytimes.com/2018/05/05/world/europe/france-may-1968-revolution.html>

2.2.3 Öğrenci İsyanı ve 9 Milyon İşçi Genel Grevde

Sorbonne Üniversitesi'nin işgalinin ardından yaşananlarla birlikte eylemler sadece gençliğin taleplerinin yükseldiği gösteriler olmaktan ziyade, Fransa'da De Gaulle rejimine karşı

⁷² (Topuz, 2008).

olan tüm grupların sesini yükselttiği toplumsal olaylara dönüşmüştür. Özellikle 13 Mayıs'tan sonra Nantes'de Sud Aviation fabrikasında ve Cleon'da Renault fabrikasında başlayan grevler ilerleyen günlerde Fransa'daki en büyük grev dalgasına dönüşmüştür. Grevlerde yöneticiler bürolara hapsedilmiş, kırmızı bayraklar çekilmiş ve fabrikalar süresiz olarak işgal edilmiştir. Grevlerin ilk günlerinde sendikalardan gelen açıklamalar işgallerin ruhunu yansıtamamıştır. Fabrika işgalleri geleneksel sendikal grevlerden ziyade daha çok öğrencilerin anti otoriter söylem ve pratiklerinden esinlenilerek gerçekleştirilmiştir. Cleon'da yöneticilerin montaj masalarında çalışmaya zorlanması gibi pratikler bunun en açık örnekleri arasındadır. Üniversitelerden fabrikalara sıçrayan bu eylemler öğrenci hareketi ile işçi sınıfının kurmuş olduğu etkileşimi daha da güçlendirmiştir. Grev dalgası Fransa'da işçi sınıfının neredeyse tamamını sarmışken 22 Mayıs'a gelindiğinde genel greve katılan işçilerin sayısı 8 milyonu aşmıştır⁷³.

Görüntü 8 27 Mayıs Boulogne-Billancourt'taki Renault fabrikasındaki grev.

Kaynak: <https://www.nytimes.com/2018/05/05/world/europe/france-may-1968-revolution.html>

İlerleyen günlerde eylemciler ve polis arasındaki çatışmalar artarak devam etmiş, işçiler talepleri kabul edilene kadar grevi sürdüreceklerini açıklamışlardır. Öğrenciler ise 21 Mayıs'ta İçişleri Bakanlığı tarafından alınan kararlar öğrenci liderlerinden Cohn-Bendit'in Fransa'ya

⁷³ (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ans. s. 1519).

girişinin yasaklanmasını protesto etme amacı ile 24 Mayıs'ta büyük bir gösteri kararı almışlardır. Yaklaşık 25 bin öğrenci gösterilere katılmıştır. 24 Mayıs Quartier Latin, Güzel Sanatlar Atölyelerinde üretilen afişlerle donatılmıştır. Afişlerde en çok öne çıkan ifadelerden birisi de De Gaulle'nin öğrencilere “soytarılar” demesi üzerine afişte soytarı kılığında karikatürize edilen De Gaulle görselinin altında yazan “soytarı odur” ibaresi olmuştur. 24 Mayıs günü öne çıkan başka bir ünlü afişte ise Cohn-Bendit Portresi altında “hepimiz istenmeyenleriz” yazısı dikkat çekmiştir⁷⁴.

Görüntü 9 Nous Sommes Tous Indésirables (Hepimiz İstenmeyenleriz)

Kaynak: <https://digitalcollections.vicu.utoronto.ca>

Mayıs ayında başlayan ve haziran ayının ilk günlerine kadar devam eden kesintisiz grevler Fransa tarihinde tanıklık edilen en uzun ve geniş katılımlı grevler olmuştur. Çalışma koşullarının biraz daha iyi olduğu küçük atölyeler dışında Fransa'da hemen hemen her fabrika greve katılmıştır. Çeşitli işletmelerde işverenler grevleri önlemek amacı ile çalışanları erken

⁷⁴ (Topuz, 2008)

tatile göndermişler, bazıları ise işçilerin taleplerini ilk günden kabul etmişlerdir. Ancak bu örnekler istisna birkaç iş yerinin dışına çıkmamıştır⁷⁵.

2.3 68 Mayıs'ında Paris

Fransa, tarihinden bugüne birçok işçi ve öğrenci ayaklanmalarına tanıklık etmiş, 1871 Paris Komünü'nden, 1789 Fransız Devrimi'ne birçok devrimci ayaklanmanın merkezi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda Fransız Komünist Partisi Nazi işgaline karşı devrimci pratik ve tarihin de getirmiş olduğu birikimle büyük bir başarı sağlamıştır. Savaş sırasında direnişin örgütleyici unsuru ve asıl militan gücü olan Fransız Komünist Partisi halk arasında ciddi bir saygınlık kazanmış, ancak savaş sonrası dönemde burjuva hükümetlerle iş birliği içerisinde olarak işçi sınıfına büyük oranda sırt çevirmiştir. Komünist Parti'nin parlamentarizmi tek siyasi mücadele biçimi olarak görmesinin sonucunda, işçi sınıfı ve gençlik hareketleri partiyi terk etmişlerdir. 67'deki açığa çıkan grevler ve 68'e giderken muhalif güçlere karşı Fransız hükümetinin ve polisin giderek artan şiddetinin sonucu olarak, Fransa 'da tüm sokaklar birer direniş alanına dönmüştür⁷⁶.

Özellikle 22 Mart Nanterre ve Mayıs Sorbonne Üniversitesi işgalleri olayların büyümesindeki en önemli faktörler olmuştur. Olayların doruk noktasına ulaştığı mayıs ayında ise Fransa'da hayat durma noktasına gelmiştir. Tüm sokaklar işçilerin ve gençlerin barikatlarıyla dolarken ulaşım, iletişim gibi tüm hizmetler durmuş, memurlar dahil neredeyse tüm işçi sınıfı grevlere katılmış ve devlet bürokrasisi işlevsizleştirilmiştir. Merkezi Grev Komiteleri kurulmuş ve günlük yaşam artık devletin denetiminden çıkarak yeniden örgütlenmeye başlamıştır⁷⁷. Haziran ayında da yine grevler ve çeşitli toplumsal hareketler

⁷⁵ (Demirer, 1987)

⁷⁶ (Çubukçu, Bizim 68, 2018)

⁷⁷ (Demirer, 1987)

öncülüğünde eylemler devam etmiş ancak bunların birçoğu emniyet güçleri tarafından bastırılmıştır. Sokaklar savaş alanına dönerken bu süreç içerisinde iktidarı devirecek bir öncü gücün açığa çıkmayışı ve devrimci güçlerin kendi içerisinde yaşamış oldukları öngörüsüzlük De Gaulle iktidarını daha da güçlendirmiştir. De Gaulle bu süreci kendi lehine çevirmek adına halkı bir “iç savaş” korkusuyla beslemiş ve birkaç hafta sonrasında seçimlerde iktidarı büyük bir oy çokluğuyla yeniden kazanmıştır⁷⁸.

De Gaulle’nin zaferini toplumsal hareketler açısından değerlendirirken bir başarısızlık veya kayıp olarak değerlendirmek hareketin dinamiklerini ve yarattığı etkiyi büyük oranda yok saymak olur. Bu nedenle döneme ilişkin bir değerlendirmede bulunurken her şeyden önce De Gaulle rejiminin aldığı darbeyi görmek gerekir. Mayıs 68’de öğrencilerin ve işçi sınıfının dayanışmasıyla doruk noktasına ulaşan hareketler sadece Fransa için değil dünya halkları için de önemli bir dinamiğin açığa çıkmasında etkili olmuştur. Bu dönem toplumsal hareketler açısından çeşitli eylem ve taktik biçimlerinin geliştiği, geleneksel sendikal ve devrimci anlayıştan farklılaşan, yer yer de Fransa’nın geçmiş eylem pratiklerinden esinlenen (özellikle barikatlar) bir dönem olmuştur. Fransa 68’inin eylem ve taktiklerinin uluslararası dolaşımında öne çıkan en önemli eylemlerden birisi de işgaller olmuştur. Özellikle Türkiye’de öğrenci hareketleri çeşitli medya kuruluşlarınca gözlemleme fırsatı bulduğu bu ideolojik ve örgütsel pratiklerden büyük oranda etkilenmiştir.

⁷⁸ (Çilengir, 2011)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DE 1960-1970 YILLARI

3.1 1968 Öncesi Türkiye'de Siyasi, Toplumsal ve Kültürel Değişimler

68'de Fransa başta olmak üzere birçok ülkede açığa çıkan toplumsal hareketler ve öğrenci ayaklanmaları Türkiye'de de kendisini göstermiştir. ABD ve Avrupa ülkelerindeki toplumsal hareketlerin yansımaları, Türkiye'nin içinde bulunduğu kendi özgün koşulları bakımından değerlendirildiğinde her ne kadar ortaklaştığı noktalar olsa da oldukça farklı dinamiklerin de var olduğu görülmektedir. Türkiye'de 68 hareketlerinden bahsetmeden önce bu hareketlerin açığa çıkmasına etki eden faktörleri değerlendirmek, Türkiye'nin içinde bulunduğu somut koşulları görmek bu kuşağı ve dönemi anlamada oldukça önemlidir.

Tarihsel süreç içerisinde özellikle 60'lı yıllar Türkiye'de sol hareketlerin büyük anlamda ivme kazandığı ciddi bir yükselme dönemi olarak okunabilir. Bu dönemin oluşmasında da içeride ve dışarıda çeşitli faktörlerin olduğu görülmektedir. Özellikle çok partili döneme geçiş, 1950'de başlayan yaklaşık 10 yıl kadar süren bir Demokrat Parti (DP) iktidarı, Marshall yardımı, ülke içinde kentlere göçlerin, gecekondulaşmanın artması, NATO üyeliği ve 61 Anayasası gibi çeşitli faktörler bu dönemin açığa çıkmasında etkili olarak görülmektedir⁷⁹.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD'nin Sovyet yayılmasını önleme amacı ile devreye soktuğu Marshall Planı Türkiye'nin iç politikasını da büyük oranda etkilemiştir. ABD bu plan çerçevesinde Avrupa ülkeleri ile siyasal ve ekonomik iş birliği içerisinde olmuş, Türkiye'nin de Marshall yardımından faydalanmasını ABD'nin çizmiş olduğu ulusal kalkınma planına uyum sağlamasına bağlamıştır. Bu plana göre İkinci Dünya Savaşı'nın ardından derin yaralar alan Avrupa'nın savaş sonrası büyük oranda olumsuz etkilenen tarım alanındaki

⁷⁹ (Levent, 2012).

ihtiyacının karşılanması ve bu alanda gerekli üretimlerin yapılması görevi de Türkiye'ye verilmiştir. Türkiye'nin tarım ve gıda üretimi endüstrisinde uzmanlaşmasıyla birlikte önerilen yatırım modellerinden bir diğeri de yol yapımı ve alt yapı projelerinin geliştirilmesi yönünde olmuştur. Bu süreçte ABD'den 15.000 traktör ve yol yapımı makineleri ithal edilmiştir⁸⁰. DP iktidarının başlarda büyük ölçüde başarısı gibi görülen tarım sektöründeki gelişmeler küçük köylüden çok, zengin toprak sahiplerinin çıkarına hizmet etmiştir. Toprak sahipleri güçlenmiş, kapitalist çiftçiler haline gelmiştir. Yine bu dönemde tarım alanında makineleşmenin ithalata bağlı gelişmesi ekonomiyi dışa bağımlı kılmıştır. Alınan yardımların uzun vadede yatırıma dönüşmemesi, beklenenden az olması ve plansız yatırımlar 1954 yılında enflasyonda büyük sorunların açığa çıkmasına neden olmuştur. Ekonomik anlamda açığa çıkan sıkıntılarla birlikte DP'nin kendisine karşı muhalefet oluşturan partilere, üniversitelere ve basın kuruluşlarına karşı oluşturmuş olduğu baskı ve otoriterleşme de artmıştır.⁸¹

Savaş sonrası ABD emperyalizminin yörüngesine giren Türkiye, emperyalizmin tekelleriyle, değişen ekonomik ve sosyal yapısıyla büyük değişimler yaşamıştır. Baskıcı DP iktidarının, emperyalist çıkarları destekleyen “Amerikancı” politikaları benimsemesi ve özellikle NATO'ya girme konusunda büyük çaba göstermesine karşı toplum içerisinde büyük bir muhalif güç açığa çıkmıştır. DP iktidara gelirken, vermiş olduğu seçim vaatlerinin çoğunu yerine getirememiş ve kendisine muhalif olan siyasi partiler karşısında tek partili dönem yaklaşımını sergilemiştir⁸². 50'li yılların sonlarına doğru DP iktidarına karşı en etkili muhalefet ise öğrenci gençliğinden gelmiştir. Özellikle 1960 Nisan ve Mayıs aylarında üniversite çevrelerinde gerilimin artmasıyla, öğrenciler çeşitli fakültelerde ve yurtlarda dolaşarak gençliğe büyük bir gösteri çağrısında bulunmuşlardır. Ankara ve İstanbul'da 1960 28-29 Nisan tarihlerinde üniversite öğrencileri DP iktidarının baskılarına karşı fakülteleri işgal etmişler,

⁸⁰ (Öztürk, 2016)

⁸¹ (Şahin, 2014)

⁸² (Şahin, 2014)

üniversite bahçelerinde “Menderes istifa, kahrolsun diktatörlük” sloganlarıyla protesto eylemleri gerçekleştirmişlerdir. Eylemler sırasında polis ve öğrenciler arasında yaşanan çatışmalarda İ.Ü. öğrencisi Turan Emeksiz adında üniversite öğrencisi öldürülmüş, güvenlik güçleri ile öğrenciler arasında yaşanan çatışmaların sonucunda aynı gün Ankara ve İstanbul’da sıkı yönetim ilan edilmiştir⁸³. Olaylarla ilgili medya kuruluşlarına yayın yasağı getirilmiş, her türlü açık, kapalı toplantı ve yürüyüş yasaklanmıştır.⁸⁴ Olayların üzerine hükümete karşı tepkiler hızla artmış öğrenciler “555K parolası ile 5. ayın 5. günü saat 5’te” Ankara Kızılay Meydanı’nda bir araya gelerek basın özgürlüğünü korumak, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve üniversiteler üzerindeki baskıları protesto etmek için bir araya gelmişlerdir⁸⁵.

555K ve 28-29 Nisan tarihlerinde gerçekleşen gençliğin DP iktidarını protesto eylemleri 27 Mayıs’a giden süreci hızlandırmıştır. Artan baskının ve kısıtlamaların sonucunda 27 Mayıs 1960 sabahı ordu ihtilâl yaparak memleketin idaresini ele almıştır⁸⁶.

Görüntü 10 Cumhuriyet Gazetesi 27 Mayıs 1960

Kaynak: <https://www.haksozhaber.net/12-eylul-darbesi-gazete-mansetleri-50g.htm>

⁸³ (Keskin, 2019)

⁸⁴ (Milliyet, 29 Nisan 1960.)

⁸⁵ (Önkibar, 2019)

⁸⁶ (Sevli, 2007)

3.1.1 27 Mayıs Askeri Müdahalesi ve 1961 Anayasası

27 Mayıs 1960 tarihinde Silahlı Kuvvetleri'n yönetime el koyması ile DP iktidarı sona ermiştir. Kendilerine Milli Birlik Komitesi (MBK) adını veren subaylar tarafından gerçekleştirmiş olan 27 Mayıs 1960 ihtilâli, 25 Ekim 1961 tarihine kadar yaklaşık 1 yıl süren bir askeri yönetimi beraberinde getirmiştir⁸⁷. İdareyi eline alan MBK 5 general, 5 yarbay, 7 albay, 13 binbaşı ve 8 yüzbaşından oluşmaktadır⁸⁸.

Silahlı Kuvvetleri'n yönetimi ele alma gerekçeleri ordu tarafından şu ifadelerle açıklanmış;

“Bu hareketi Silahlı Kuvvetlerimiz, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş durumdadır. Girişilmiş olan bu teşebbüs, hiçbir şahsa ve zümreye karşı değildir”⁸⁹.

Darbeyi gerçekleştiren subaylar her ne kadar halkın desteğini kazanmak için tüm basın yayın organları ile darbeyi meşrulaştırmaya çalışsalar da yapılan seçimlerde DP çizgisinde olan partilerin aldıkları oylar bu etkinin yetersiz kaldığını göstermektedir⁹⁰.

27 Mayıs'ın ardından bir yanda halkın bir kesiminde orduya karşı sevgi gösterileri devam ederken, bir yanda da yeni bir anayasanın hazırlanmasına kadar olan süreçte siyasi faaliyetler durdurulmuş, DP iktidarında tutuklanan muhalif gazeteciler, subaylar ve öğrenciler serbest bırakılmıştır⁹¹. Bu dönemde hazırlanan 1961 Anayasası gerek temel hak ve özgürlüklerin korunması, gerekse “sosyal devlet” anlayışını benimsemiş olmasıyla birlikte ihtilâl öncesi döneme karşı bir tepki olarak görülmüştür. Özellikle özgürlükler ayrıntılı bir

⁸⁷ (Gürdaş, 2015)

⁸⁸ (Özübek)

⁸⁹ (Karal, 1960)

⁹⁰ (İlkhan, 2020)

⁹¹ (Yiğit, 2019)

şekilde ifade edilmiş, düşünce özgürlüğü, toplantı ve yürüyüş hakkı, dernek kurma, bireylerin sosyal ve ekonomik haklarının arttırılması gibi detaylar ile de düzenlenen yeni anayasada “sosyal devlet” anlayışının benimsendiği görülmektedir⁹². 61 Anayasası’nın getirdiği özgürlüklerle birlikte farklı ideolojilere sahip yapılar da örgütlü güçler olarak açığa çıkmaya başlamıştır⁹³.

27 Mayıs’ı değerlendirirken yaslanmış olduğu ekonomik ve sınıf temelli sorunlarla birlikte, 10 yıllık DP iktidarında özgürlük ve hak temelli talepler doğrultusunda açığa çıkan öğrenci eylemlerini etrafıca analiz edebilmek ihtilâlin toplumsal boyutlarını anlamada büyük bir öneme sahiptir.

3.1.2 TİP ve YÖN Dergisi Türkiye’de Sol/Sosyalist Akımların Etkisi

1961 Anayasası’nın getirmiş olduğu özgürlüklerin ardından Türkiye’de sol/sosyalist akımların etkisi görülmeye başlar. 1961 yılında kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve yine 1961 yılının sonlarında yayımlanmaya başlayan YÖN dergisi bu durumun somut örneklerini oluşturmaktadır⁹⁴. 1962 yılında Mehmet Ali Aybar’ın genel başkanlığını yaptığı ve aralarında Behice Boran, Sadun Aren gibi isimlerin de bulunduğu TİP kuruluşundan itibaren üniversite gençliğinin de yöneldiği bir siyasi parti olmuştur. Üniversite gençliğinin TİP içerisinde örgütlenmeleri, YÖN dergisi okumaları bu dönemde gençliğin kendisine yeni bir siyasi yol çizmeye başladığını göstermektedir.

Yayıncılığını Doğan Avcıoğlu’nun üstlendiği Yön Dergisi 1965’ten 1967 yılına kadar çıkan sayılarında özellikle çarpıcı kapak tasarımlarıyla “sol estetiğin” grafik tasarımındaki önemli örneklerini oluşturmuştur. Grafik tasarımın önemli isimlerinden Sait Maden Yön

⁹² (Öztürk, 2016)

⁹³ (Gürdaş, 2015)

⁹⁴ (Kaynar, 2017)

dergisinin bu döneme ait kapak tasarımlarını ve amblemini yapmış, kapak tasarımlarında sarı, kırmızı, mavi ve siyah olarak 4 renk tercih etmiştir. Tasarımlarda ağırlıklı olarak ana mesaj iletilirken bazı tasarımlarda da metin kullanımı olmadan mesaj sadece illüstrasyon tekniği ile verilmiştir⁹⁵.

Görüntü 11 YÖN Dergisi Kapak Tasarım Örnekleri

Kaynak: (Aysan, Yılmaz. *Afişe Çıkmak 1963-1980: Solun Görsel Serüveni*, İletişim, İstanbul, 2013)

3.1.3 Üniversite Gençliği ve 6. Filo

Fransa başta olmak üzere Avrupa ve ABD’de de ağırlıklı olarak 68 yılında doruk noktalarına ulaşan öğrenci hareketleri Türkiye’de de bu yıllarda büyük bir ivme kazanmıştır. Çeşitli toplumsal koşullar içerisinde şekillenen öğrenci hareketleri her ne kadar dünyadaki toplumsal hareketlerden, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), Ernesto Che Guevara, Mao gibi çeşitli devrimci, sosyalist öznelerden esinlenmiş olsalar da Türkiye’nin kendi özgün koşullarıyla şekil almışlardır⁹⁶. 60’lı yıllarda Türkiye’de öğrenci gençliğinin talepleri siyasi gelişmelerle paralel olarak ilerlemiştir. Sosyalizm düşüncesi bu yıllarda özellikle öğrenci gençliği arasında yaygınlaşmaya başlamış, gençler üniversitelerde çeşitli kulüpler veya siyasi

⁹⁵ (Aysan, 2013)

⁹⁶ (Bulut, 2011)

dernekler üzerinden örgütlü yaşamla tanışmaya başlamışlardır. 1965- 1969 yıllarında ağırlıklı olarak Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) ve Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç) gibi gençlik örgütleri ile Türkiye’de öğrenci hareketleri büyük bir ivme kazanmıştır⁹⁷.

“FKF’nin mücadelesi başlıca üç temel motif taşımaktadır. Giderek yaygınlaşan sosyalizm tartışmaları, yükselen kitle eylemleri içindeki anti-emperyalist gösteriler ve buna karşılık gericiilerin gençlik hareketine yönelik şiddet uygulamalarına karşı direniş”⁹⁸.

Bu dönemde üniversitelerde anti-emperyalist mücadele ve eylem biçimleri açığa çıkarken aynı zamanda karşıt görüşlü sağcı öğrencilerin de bu eylemlere karşı çeşitli saldırıları ve sindirmeye yönelik girişimleri görülmüştür. Üniversitelerdeki eylemleri bastırmak için gençliğin düzenlediği eylemlere taşlarla, sopalarla ve zincirlerle saldırılar olmuştur.⁹⁹ Dönemin iktidarı Adalet Partisi’nin kendinden önceki siyasi aktörler gibi ABD yanlısı politikaları sürdürerek anti-emperyalizm propagandalarına karşı düzenlenen bu saldırıları, açıkça olmasa da dolaylı olarak yapmış olduğu konuşmalarla desteklediği söylenmektedir¹⁰⁰. Tüm bu provokatif saldırılar karşısında üniversite gençliğinin eylemleri devam etmiş, özellikle 1966 ve 1977 yıllarında ABD donanması 6. Filo’nun Türkiye’ye yapmış olduğu ziyaretler bu eylemleri tetikleyen ve 68 kuşağının fitilini ateşleyen faktörler arasında görülmüştür¹⁰¹.

6. Filoyu protesto olayları 68 kuşağının Türkiye’deki dinamiklerini incelerken öğrenci gençlik mobilizasyonunu anlamak için özel bir öneme sahiptir. 1960’lı yıllarda Türkiye’nin limanlarına gelmeye başlayan 6. Filo’nun 1967-1968 yıllarında gerçekleştirmiş olduğu ziyaretleri başta İstanbul olmak üzere Ankara ve İzmir gibi birçok ilde gençliğin protestolarıyla karşılanmıştır. Üniversiteli gençlik 6. Filo askerlerinin Beyoğlu’nda eğlence amaçlı gittikleri

⁹⁷ (Koca, 2018)

⁹⁸ (Höke, 1989, s. 31)

⁹⁹ (Höke, 1989, s. 31)

¹⁰⁰ Saldırıların olduğu günlerde, 2 Kasım 1966 Süleyman Demirel’in Bursa’da yapmış olduğu bir konuşmada “Meşru nizamı yıkmak isteyen asilere karşı gayet tabii ki milletin direnme hakkı vardır” ... (Höke, 1989)

¹⁰¹ (Höke, 1989, s. 31-32)

barlara giderek, askerlerin üzerlerine boyalar atmışlar, keplerini başlarından alıp askerleri hırpalamışlardır¹⁰². Ekim 1967’de ise İstanbul Dolmabahçe’ye demir atan 6. Filo askerleri öğrencilerin gerçekleştirmiş oldukları büyük protesto ve oturma eylemlerinin karşısında karaya çıkamamışlardır¹⁰³. 1968 Temmuz ayında 6. Filo bir kez daha İstanbul’a gelmiş ve aynı gün gerçekleşecek olan protesto eyleminin detaylarını tartışmak üzere bir araya gelen öğrenci liderlerinin birçoğu toplantı sonrası göz altına alınmışlardır. Yüze yakın İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) öğrencisi Dolmabahçe rıhtımında bir araya gelerek Türk Bayraklarını yarıya indirmişler ve aralarından İTÜ Talebe Birliği Başkanı olan Harun Karadeniz açıklamasında “Türkiye’nin tam bağımsız olduğuna inanmıyoruz ve onun için de bayrakları yarıya kadar çekiyoruz.” demiştir¹⁰⁴.

Tüm bu protestolar karşısında öğrenci yurtları polisler tarafından basılmış, olaylar sırasında İTÜ binasının penceresinden polis tarafından atılan Vedat Demircioğlu adında bir öğrenci hayatını kaybetmiştir¹⁰⁵.

¹⁰² (Tan, Cansu, 2016)

¹⁰³ (Mater, 2009)

¹⁰⁴ (Tan, Cansu, 2016)

¹⁰⁵ (Höke, 1989)

*Görüntü 12 Vedat Demircioğlu'nun ölümünün ardından
İstanbul Üniversitesi Beyazıt Kampüsü'nün girişine asılan pankart.
Kaynak: <https://www.dunya48.com/siyaset/3835-6-filo-eylemleri-1967-1971>*

3.2 Üniversite İşgalleri ve ODTÜ

Türkiye’de ve dünyada 1950-1960 yılları arasında doğan ve çeşitli tarihsel süreçlerin içerisinde geçen dönemin gençleri, 68 kuşağını sosyolog Karl Mannheim’ın başka bir deyişi ile “68 Kümesini” (Generation Units) oluşturmaktadırlar¹⁰⁶. Türkiye’de bu kuşağın gençleri, Soğuk Savaş döneminin ardından ABD müttefiki olan dolayısıyla büyük oranda anti- komünist yaklaşımı benimseyen, Demokrat Parti ve 27 Mayıs’ın yaşandığı bir ülkede yetişmişlerdir. Tüm bunlar 68 kuşağı olarak ifade edilen Türkiye’deki genç kuşağın siyasal bilincinin oluşmasında büyük rol oynamıştır. Ağırlıklı olarak üniversite gençliğinin öncülüğünde başta Fransa olmak üzere birçok ülkede yükselen 68 hareketleri Türkiye’de de üniversite çevrelerinde eğitim sisteminin sorunlarını gündeme getiren ve politikleşen bir gençlik hareketi olmuştur. Türkiye’nin kendi özgün siyasal ve toplumsal koşullarında şekillenen üniversite gençliği bu dönemin hızla gelişen çeşitli iletişim araçlarının da etkileriyle dünyadaki eylem pratiklerinden esinlenmişlerdir. Özellikle 68 Mayıs’ında Fransa’da yaşanan toplumsal gelişmelerin ışığındaki üniversite işgallerinin Türkiye’de üniversite gençliği üzerinde büyük bir etkisi olmuştur¹⁰⁷.

Türkiye’de 68’in ilk üniversite işgali Ankara’da İlahiyat Fakültesi’nde Hatice Babacan’ın üniversiteye başörtüsü ile girmesine izin verilmemesi ve beraberinde öğrencilerin boykot ve fakülteyi işgalleriyle başlamıştır¹⁰⁸. Ankara’da başlayan işgal dalgası kısa süre içerisinde hızla İstanbul’a ve diğer üniversitelere de sıçramıştır. Her ne kadar bu dönemde öne çıkan çeşitli gençlik önderleri olsa da üniversitelerde gelişen işgal ve boykotlar örgütsel bir yapının tasarlamış olduğu planlı bir eylemden ziyade, üniversite öğrencilerinin talepleri doğrultusunda kendiliğinden alınan kararlar olarak gelişmiştir. Boykot ve işgaller ile öğrenciler

¹⁰⁶ (Turan, 2019, s. 230)

¹⁰⁷ (Çilengir, 2011)

¹⁰⁸ (Turan, 2019)

taleplerini dile getirdikleri, düşüncelerini tartışıp geliştirdikleri çeşitli forumlar, komiteler oluşturmuşlardır¹⁰⁹.

Özellikle 12 Haziran 1968’de İstanbul Üniversitesi boykot ve işgalleri büyük yankı uyandırmış, Hukuk Fakültesi’nde sınavların boykot edilmesi ile başlayan direniş, kısa süre içerisinde neredeyse İstanbul Üniversitesi’nin tüm fakültelerine yayılmıştır¹¹⁰. Dönemin üniversite öğrencilerinden Kemal Bingöllü İstanbul Üniversitesi işgalini anlatırken:

“Hukuk Fakültesi Dekanlığı’nı da birkaç saatliğine işgal etmiştik. İdare “Sorunları mutlaka Senato’ya getireceğiz” deyince eylemi durdurmuştuk. Güvenmiştik, ama maalesef sözlerini tutmadılar. O gün “Bir şeyler yapmak lazım” düşüncesiyle Deniz Gezmiş¹¹¹ ve arkadaşlarının öncülüğünde üniversiteyi işgale karar verdik... Dekanlığa, Rektörlüğe gidildi “Üniversiteyi işgal ediyoruz” dendi, kapılar kapatıldı, hocalar dışarı çıkartıldı.” ifadelerine yer vermiştir¹¹².

İşgallerde ağırlıklı olarak üniversite içi ve eğitim sistemine dair sorunlar gündem olmuştur. 68’deki boykot ve işgal eylemlerinin “33’ü eğitim sistemine ve 7’si öğrencilik koşullarının düzeltilmesi ile ilgili olmuş”, 1969 yılından itibaren ise üniversitelerdeki sorunların sistemle ilişkileri daha da fazla irdelenmiş ve eylemlerin siyasal boyutu artmıştır¹¹³. Eylemlerin siyasal boyutlarının artmasıyla birlikte üniversite içerisinde sol görüşlü öğrencilerin eylemlerine, sağ görüşlü çeşitli gruplar tarafından çok sayıda saldırı gerçekleşmiştir. Hükümetin ve polislerin özellikle sol görüşlü öğrencilere karşı almış oldukları tutumlardan kaynaklı öğrenciler kendi güvenliklerini kendileri sağlamaya çalışmışlardır¹¹⁴.

¹⁰⁹ (Önkibar, 2019)

¹¹⁰ (Toprak, Zafer, 2018)

¹¹¹ Deniz Gezmiş boykot ve işgallerde İstanbul Üniversitesi’nde önderlik etmiş, Türkiye’de 68 hareketinin en önemli gençlik liderlerindendir. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu’nun (THKO) kurucu üyelerinden birisidir. 12 Mart 1971 Muhtırasının ardından 1972 6 Mayıs Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan’la birlikte idam edilmiştir (Cumhuriyet, 2021)

¹¹² (Mater, 2009)

¹¹³ (Koca, 2018)

¹¹⁴ (Koca, 2018)

Üniversitelerde işgal ve boykot eylemleriyle birlikte öne çıkan olgulardan birisi de demokratik ve özerk üniversite talepleri olmuştur. Ankara’da başta ODTÜ ve İstanbul’da İstanbul Üniversitesi olmak üzere politikleşmenin hızla ivme kazandığı üniversitelerde bu talepler daha fazla ön plana çıkmıştır. ODTÜ’de üniversite gençliğinin mücadelesi çoğu kez dışarıdan gelen sivil faşist çeteler tarafından saldırılara uğramıştır. ODTÜ Türkiye’de üniversiteler içerisinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur, bunun nedeni ise ODTÜ’nün 1956’da ABD ideolojilerini savunan genç kadrolar üretme amacı ile kurulmuş olmasıdır. Amerikan üniversitelerindeki gibi yönetilen, İngilizce eğitim sisteminin benimsendiği ODTÜ’de, ABD hedeflerine ulaşamamış, özellikle 1966’da dünyada ve Türkiye’de yükselen toplumsal hareketlerin etkisiyle ODTÜ öğrencileri üniversitelerini anti-emperyalist mücadelelerin yürütüldüğü bir üniversiteye çevirmişlerdir¹¹⁵. İşgal ve boykotlar devam ederken Ekim ayında ODTÜ’de üniversitelerin düzenlemiş oldukları forumlardan çıkan kararla ODTÜ’deki Amerikan modeli eğitim sistemine karşı boykotlar başlar. Burada öğrencilerin temelde öne çıkan taleplerinden ilki “öğrencilerin yönetime katılması, ikincisi ise ABD eğitim sistemine son verilmesi” şeklinde olmuştur¹¹⁶.

3.2.1 Büyükelçi Commer’in Gelişi

ABD’nin Ankara Büyükelçisi Robert Commer’in Kasım 1968’de gerçekleşen Türkiye ziyaretinin ardından İstanbul ve Ankara başta olmak üzere çok sayıda yerde öğrenciler Commer’in gelişini protesto eylemleri gerçekleştirmişlerdir¹¹⁷.

“Vietnam Canavarı” olarak bilinen Commer’in protesto olaylarından en çok ses getiren eylem ise 6 Ocak 1968 günü Ortadoğu Teknik Üniversitesi’nde (ODTÜ) gerçekleşen eylem olmuştur. ODTÜ rektörü Kemal Kurdaş’ın misafiri olarak üniversiteye gelen Commer’in

¹¹⁵ (Höke, 1989)

¹¹⁶ (Çilengir, 2011)

¹¹⁷ (Şahin, 2014)

arabası, rektörlük binası önünde bir araya gelen Sinan Cemgil, Taylan Özgür, Ulaş Bardakçı ve İbrahim Seven öncülüğünde bir grup öğrenci tarafından ateşe verilmiştir.¹¹⁸ Eylemin ardından sorumlu tutulan aralarında dönemin önemli gençlik önderlerinden birisi olan Yusuf Aslan'ın da bulunduğu 9 öğrenci göz altına alınmıştır¹¹⁹. Commer olayının ardından Rektör Kemal Kurdaş istifa etmiş, ODTÜ öğrencileri aralarında imza toplayarak Commer'in arabasının yakılmasından 9 kişinin değil, hep birlikte sorumlu olduklarını söylerler. Kamuoyunda büyük tepkilere yol açan olayın ardından ODTÜ 1 ay süreyle kapatılır¹²⁰.

3.2.2 Mayıs 1968 NATO'YA Hayır Haftası

Türkiye'de 68'in toplumsal dinamiklerini incelerken bu döneme ait kitlesel eylemlerin incelenmesi oldukça önemlidir. Eylemlerde ifade edilen söylem ve pratiklerin dilinin döneme ilişkin sorunların kavranmasında etkili olduğu söylenebilir. Bu dönemde Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üyeliği dönemin anti-emperyalist gençlerinin tepkilerine neden olmuştur. Amerikan emperyalizmi ile özdeşleştirilen NATO'nun bir parçası olmaya karşı olan gençler 14-19 Mayıs haftasını "NATO'ya Hayır Haftası" olarak belirlemişlerdir¹²¹. NATO 68 Mayıs'ından önce de çok kez protesto edilmiş ancak Mayıs 68'deki gibi bir NATO karşıtı kampanya daha önce yapılmamıştır. Kampanyanın örgütleyici isimlerinden olan gençlik liderlerinden Harun Karadeniz'in "Olaylı Yıllar" kitabında detaylı olarak aktardığı kampanyanın programında ağırlıklı olarak bölge gezilmiş, inşaat, tarım, fabrika işçileri ile bir araya gelinerek çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. Temelde "NATO Emperyalizmin Sömürge Aracıdır" sloganı esas alınmış ve gidilen her bölgede bu sömürü anlatılmak istenmiştir¹²².

¹¹⁸ (Aysan, 2008)

¹¹⁹ (Turhan, 2013)

¹²⁰ (Şahin, 2014)

¹²¹ (Keskin, 2019)

¹²² Karadeniz, Harun (2009). *1968 İstanbul, "NATO'ya Hayır" Haftası*. İstanbul <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/113699-1968-istanbul-nato-ya-hayir-haftasi>

3.2.3 1968-1970 Üniversite İşgallerinde Öğrencilerin Talepleri

Boykot ve işgallerde üniversite öğrencilerinin talepleri her ne kadar konum ve bölgeye göre değişkenlik gösterse de temelde ortaktır. Söz konusu dönemde gençler ülkenin sorunları ile daha fazla alakadar olmuşlar, eğitim sistemine dair kapsamlı reform talebinde bulunmuşlardır¹²³. Yüksek harçlardan, özel okullardaki fırsat eşitsizliğine kadar gençlerin taleplerini yüksek sesle dile getirmeye başladıkları bu süreçte öğrenciler “halkçı eğitim” taleplerini benimsemişlerdir. Üniversiteli gençlerin eğitim sistemine dair olan kapsayıcı talepleri bu dönemde açığa çıkan “sağ sol yok, boykot var” sloganı ile de açıkça görülmektedir¹²⁴.

Türkiye’de 1968-1969 yılları arasında üniversitelerde işgal ve boykotlar üç dalgaya ayrılmıştır. Birinci dalga Haziran’da açığa çıkan boykot ve işgallerdeki eğitimin durumu, üniversitelerdeki yönetim ve reform taleplerine odaklanırken, ikinci dalga Ekim ayında ODTÜ’de başlamıştır. Son olarak üçüncü dalga ise 1969 Nisan’ında gerçekleşmiştir. Üniversitelerdeki taleplerin yükseldiği bu dönemde asistanlar ve öğretmenler de ülke çapında boykotları desteklemişlerdir¹²⁵.

Döneme ilişkin üniversiteli gençlerin taleplerini daha detaylı inceleyecek olursak; fiziki imkânların iyileştirilmesi (amfi, laboratuvar, kütüphane gibi hizmetlerle birlikte, barınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçların olanaklarının arttırılması), öğrencilerin eğitime dair ihtiyaçlarının daha iyi karşılanabilmesi için ekonomik koşulların iyileştirilmesi, disiplin ve ders seçme yönetmeliklerinin gözden geçirilmesi, öğrencilerin staj ve mezuniyet sonrası iş imkanlarının sağlanması, kültürel faaliyetlerin arttırılması ile birlikte üniversitedeki öğrenci örgütlenmeleri için yer imkanlarının sağlanması, öğrencilerin üniversite yönetimlerindeki

¹²³ (Turan, 2019)

¹²⁴ (Turan, 2019)

¹²⁵ (Önkibar, 2019)

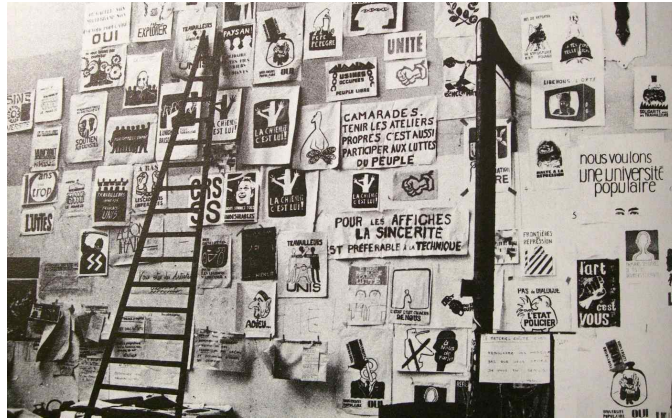
temsiliyetlerinin artması ve aktif katılımlarının sağlanması gibi çeşitli taleplerin altı çizilmiştir. Öğrenciler sadece kendi talepleri için değil, aynı zamanda üniversitelerin birer parçası olan öğretim üyeleri ve asistanların da koşullarının iyileştirilmesi için taleplerini sıralamışlardır¹²⁶.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ATELIER POPULAIRE VE ODTÜ DEVRİMCİ AFIŞ ATÖLYESİ

4.1 Atelier Populaire (Halkın Atölyesi)

1960'lı yılların sonlarına doğru yükselen toplumsal olayların birçok alanda olduğu gibi grafik tasarım alanında da yansımaları olmuştur. Nanterre'den Sorbonne'a, ODTÜ'den İTÜ'ye üniversite gençliğinin mücadelesi dönemin görsel üretimlerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Fransa'da Ecole des Beaux-Arts öğrencilerinin işgal etmiş oldukları baskı atölyesinde kurulan Atelier Populaire tarafından üretilmiş olan afişler, döneme ilişkin kitlelerin taleplerini ve bu döneme ait eylemlerin niteliklerini gözler önüne sermektedir¹²⁷.

Görüntü 13 Atelier Populaire

Kaynak: https://www.e-skop.com/images/UserFiles/images/Editor/dergi_11/68_00a.jpg

¹²⁶ (Turan, 2019)

¹²⁷ (Gürdaş, 2015)

16 Mayıs 1968’de kurulmuş olan Atelier Populaire’nin “yeni bir eğitim sisteminin denenmesi ve sanatın halk kitlelerinin hizmetinde olması” gibi temelde iki hedefi olmuştur¹²⁸. Atölye sadece ressam ve öğrencilere değil dışarıdan da gönüllülerin katılımına açık olmuş ve kolektif üretimlerin sonucunda Paris sokaklarının neredeyse tamamı Atelier Populaire afişleri ile donatılmıştır. Üretilen afişlerin hiçbirisinde özel imza kullanılmamış, afişlerin tamamı sadece “Atelier Populaire” imzası taşımıştır. Atölyenin politik çizgisini en net yansıtan afişlerden birisi ise “Atelier Populaire OUI; Atelier bourgeois, NON” (Halk atölyesine EVET, burjuva atölyesine HAYIR) yazılı afiş olmuştur¹²⁹. Bu dönemde bütün iletişim kurumlarının grevde olmasıyla birlikte halk atölyesinde günün erken saatlerinde bir araya gelen öğrenciler, sanatçılar ve işçiler gündeme ilişkin gelişmeleri yakından takip ederek afişlerin içeriklerini güncel tutmuşlardır. Bu anlamda Atelier Populaire ’de üretilen afişler halk için aynı zamanda birer duvar gazetesi işlevini de görmüştür¹³⁰. Mayıs ve haziran aylarında Atelier Populaire atölyelerinde günde 350’den fazla afiş çalışmaları üretilmiştir¹³¹.

Politik afiş çalışmalarının en etkileyici örneklerini sunan bu çalışmalar sadece polisler tarafından duvardan sökülmemiş, aynı zamanda koleksiyoncular tarafından da sökülerek korsan baskıları üretilip satılmak istenmiştir. Ancak öğrenciler “Devrim satılık değildir!” diyerek kendilerine yapılan teklifleri reddetmişlerdir. Bu teklifler arasında en dikkat çekici olanı ise Avrupa’daki en büyük yayıncılardan birisinin 70.000 dolarlık teklifinin öğrenciler tarafından geri çevrilmiş olmasıdır. Atölyede üretilen çalışmalar sonbaharda Modern Sanat Müzesi’nde ve New York’ta Yahudi Müzesi’nde sergilenmiştir¹³².

¹²⁸ (Demirer, 1987)

¹²⁹ (Leprince, 2018 Erişim Kaynağı: <https://www.franceculture.fr/histoire/affiches-mai-68>)

¹³⁰ (Rizvanoğlu, 2001)

¹³¹ (Kurlansky, 2008)

¹³² (Kurlansky, 2008)

Atelier Populaire afişleri ağırlıklı olarak serigrafi, linolyum ve ofset baskı teknikleri ile üretilmiştir¹³³. Üretilen afişlerin birçoğunun teknik olarak Pop Art formlarına yakınlığı dikkat çekmiş ancak söz konusu benzerlikler kolektif üretimin bir parçası olan atölyedeki anonim katılımcıların “üretimlere dair koşulların ve tartışmaların gizliliği” anlaşmaları ile gölgede kalmıştır¹³⁴. İşgal edilen fabrikalarda serigrafi atölyeleri kurulmuş ve baskı tekniğini detaylı bir şekilde anlatan broşürler dağıtılmıştır. Gündemin hızla değiştiği kriz anlarında çekilen fotoğrafları afişlerde sıklıkla kullanarak, kitle iletişiminde birer sembole dönüştürmeyi serigrafi baskı tekniği ile gerçekleştirebilmişlerdir¹³⁵.

Görüntü 14 Atelier Populaire, École des Beaux Arts, Paris, 1968

Kaynak: <http://www.formes-vives.org/histoire/?post/mai-68>

¹³³ (Rızvanoğlu, 2001)

¹³⁴ (Considine, 68 Afişleri: Atelier Populaire'de Pop Art'ın Siyasileşmesi, 2017)

¹³⁵ (Considine, 2017; Kızılırmak, B., & Aslan, M. 2020.)

4.1.1 İktidar ve Sistem Karşıtı Afişler

Non A La Bureaucratie (Bürokrasiye Hayır):

Görüntü 15 NON A LA BUREAUCRATIE (BÜROKRASIYE HAYIR)

Kaynak: <https://artsandculture.google.com>

Atelier Populaire afişlerinde sıklıkla rastlamış olduğumuz politik mizah anlayışı bu afişte de karşımıza çıkmaktadır. Simgesel olarak resmedilmiş bürokratlardan oluşan bu piramit, bürokrasinin kendi içerisindeki hiyerarşik güç düzenine dikkat çekerken aynı zamanda bireyselliğini yitirmiş tek tip bürokratları da izleyiciye gösteriyor. Burada alt anlam olarak asıl vurgunun “NON” kelimesi üzerinde olduğunu, piramite sağ ve sol kenarlardan bloklu bir şekilde yazılmış olan “A LA BUREAUCRATIE” kelimesinin ise bürokratik sistemin dar ve sıkışmış kurallar bütününe işaret ettiğini söyleyebiliriz.

Afişte beyaz bir zemin üzerinde aşağıdan yukarıya tekrar yöntemi ile oluşturulan gözlüklü insan silüetlerinin, yukarıya doğru sayısının azaldığını ve hiyerarşik düzende bir piramit oluşturduğunu söyleyebiliriz. Tipografik olarak incelediğimizde ise “NON A LA BUREAUCRATIE” (Bürokrasiye Hayır) sloganını görmekteyiz. “NON” kelimesinde büyük harfler ve kalın bir yazı karakteri kullanılırken “A LA BUREAUCRATIE” kelimesinde büyük harfler ile daha ince ve sık bir yazı karakteri tercih edilmiştir.

Sois Jeune Et Tais Toi (Genç Ol ve Sus):

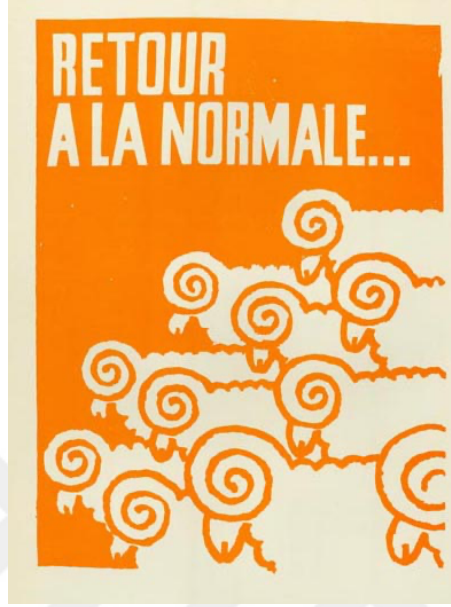

Görüntü 16. *Sois jeune et tais-toi (Genç ol ve Sus)*
86.9 x 69,73 cm Kaynak: <https://artsandculture.google.com>

İfade özgürlüğü, cinsel özgürleşme, faşizme karşı mücadele gibi gençliğin mücadelesinde öne çıkan çeşitli fikirleri bastırmaya çalışan De Gaulle, tüm yasaklamalarının karşısında gençliğin daha da büyük tepkileriyle karşılaşmıştır. Atelier Populaire afişleri 68 de Fransa’da gençlerin otoriter De Gaulle iktidarına karşı sözünü yansıtan önemli iletişim araçlarından birisidir. General De Gaulle’ü genç bir adamın ağzını kapatırken gösteren bu afişte, dönemin otoriter politikalarına dikkat çekilmek istenmiştir. Fransa’da bu dönemde daha iyi bir dünya hayali kuran gençlik ülke gündemini belirleyen siyasi tartışmalarda da söz sahibi olmak istemiştir. Negative Space yöntemi ile tasarlanan afişte gölge silueti ile karikatürize edilmiş De Gaulle, genç bir adamın ağzını kapatmaktadır. Tasarımda büyük bir alanı kaplayan bu siluetin yarattığı boşluk, ön planda yer alan ve izleyiciyle göz teması içinde olan genç erkek figürünün vurgusunu güçlendirmiştir. Atelier Populaire afişlerindeki görsel imajlarda De Gaulle’ün genel olarak pinokyoyu andıran uzun bir burunla karikatürize edildiğini görmekteyiz, bu durumun De Gaulle’ün gençlerin gözündeki döneme ilişkin siyasi kimliğini yansıttığını söyleyebiliriz. Tipografide “Sois jeune et tais-toi” sloganının De Gaulle siluetinin yarattığı boş

alanla sola hizalı olarak kullanımı, tasarımın kendi içerisinde bütünsel bir denge ve uyum içerisinde olmasını sağlamıştır.

Retour A La Normale... (Normale Dönüş):

Görüntü 17 Retour A La Normale... (Normale Dönüş)
Kaynak: <http://www.art-for-a-change.com/Paris/paris.html>

“RETOUR A LA NORMALE” (NORMALE DÖNÜŞ) başlıklı bu afiş çalışması hayatı durduran grevlerin De Gaulle iktidarı düşene kadar devam etmesi gerektiğini savunan öğrenci ve işçiler tarafından hazırlanmıştır. Afiş grevlere bir an önce son verilmesini, işlerin her zamanki gibi “normale” dönmesini isteyenlere karşı bir noktada alaycı bir yaklaşım sergileme amaçlı tasarlanmıştır. De Gaulle’nin ve iktidardakilerin politikalarına karşı ses çıkarmayan gündelik yaşamlarının “normale” dönmesini isteyip, tüketimcilik dışında yaşama hiçbir katkı sunmayanlar birer koyun metaforu ile özdeşleştirilmiştir. Afişte yer alan görsel imge ve tipografi arasındaki uyum, tek renk kullanımı ve yazıların net okunabilir olması dönemin afişlerinde sıklıkla karşımıza çıkan mesajın doğrudan iletilebilmesi kaygısını taşımaktadır. Tipografik olarak incelediğimizde majüskül harflerle yazılmış olan “RETOUR A LA NORMALE” izleyiciye bir sesleniş algısı yaratmaktadır. Kompozisyonun sağ tarafında tekrar

yöntemi ile soldan sağa hiyerarşik bir düzende bir araya gelen koyunları görüyoruz. Sol alanda yer alan boşluk tipografi kullanımı ile dengelenmiştir.

**Le Parlementarisme Ne Paie Pas: Elections, PCF, Democratie Parlementaire
(Parlamentarizm Kazanç Getirmez: Seçimler, PCF, Parlamenter Demokrasi):**

*Görüntü 18 Le Parlementarisme Ne Paie Pas: Elections, PCF, Democratie Parlementaire
(Parlamentarizm Kazanç Getirmez: Seçimler, PCF, Parlamenter Demokrasi)*

77x60 cm Serigrafi, Kaynak: <https://digitalcollections.vicu.utoronto.ca>

PCF (Parti Komünist Francais) adına yayınlanan bu serigrafi afiş, Mayıs ve Haziran 1968 arasında tahmini 120.000 afiş basan Atelier Populaire damgasını taşıyor. 'PCF' harfleriyle etiketlenen şekil, 'Parliamentary Democracy' (Parlamenter Demokrasi) olarak işaretlenmiş bir top üzerinde dengede bulunuyor. Parlamentarizmin veya parlamenter bir hükümet ilkesinin sisteminin nasıl olduğunu göstermek için 'ELECTIONS' (Seçimler) yazan toplanlarla hokkabazlık etmeye çalışan PCF, toplanların altında eziliyor. Parlamenter sisteme ve seçimlere bir eleştiri niteliğinde tasarlanan afiş dönemin politik mizah anlayışını bir kez daha gözler önüne sermektedir. “Le Parlementarisme Ne Paie Pas” (Parlamentarizm Kazanç Getirmez) sloganı ile parlamenter sistemi eleştiren afiş aynı zamanda PCF’nin tutarsız politikalarına karşı bir tepki

niteliği de taşımaktadır. Afişte yer alan görsel imge ile de seçimlerin güvencesiz ve dengesiz bir siyasal yapı üzerinde yansıtıldığını söyleyebiliriz.

Tipografi kullanımında Atelier Populaire afişlerinde sıklıkla karşımıza çıkan mesajın izleyiciye direkt olarak iletilebilmesi için sloganın okunaklı ve çarpıcı kullanımına dikkat edilmiştir. ‘Le Parlementarisme’ afişte ortalı ve üst kısımda kullanılmış, ‘Ne Paie Pas’ ise afişin sol tarafındaki görsel imge ile bütün bir şekilde soldan, sağdan bloklu olarak yazılmıştır. Arka plan renginin saman sarısı olarak tercih edilmesi afişin fazlaca sayıda basılıp, baskı maliyetinin düşürülmek istenmesi olarak yorumlanabilir. Genel olarak bakıldığında afiş üzerinde yer alan görsel imgelerin tamamı afişin ortasına blok olarak kullanılmıştır.

**Compagnies Républicaines de Sécurité (CRS) (Cumhuriyet güvenlik şirketleri)
Alman SS (Schutzstaffel):**

Görüntü 19 Atelier Populaire's Compagnies Républicaines de Sécurité SS poster, 1968

Kaynak: <https://www.phaidon.com>

Siyah ve beyaz Compagnies Républicaines de Sécurité (CRS) (Cumhuriyet güvenlik şirketleri) Alman SS (Schutzstaffel) karşılaştıran bir protestocu afiş çalışması. Afişi incelediğimizde bir CRS güvenlik gücünün elinde vurmaya hazır bir şekilde kaldırdığı jop ve önünde “SS” imzalı kalkan bulunmaktadır. Dönemin güvenlik güçlerinin eylemlerde

uyguladıkları şiddete dikkat çekmek isteyen afişte kalkanın önünde bulunan “SS” imzası ile CRS’nin eylemcilere uygulamış olduğu şiddet, Nazi Almanyası’ndaki polis devleti şiddetine benzetilmiştir. Yüz ifadesi olarak somurtkan ve ciddi bir ifade ile izleyiciye bakarken resmedilen güvenlik görevlisi, karşısındaki kişiyi bastırır pozisyonudur. De Gaulle iktidarının birer destekçisi gibi olan CRS’nin uyguladığı şiddet, faşist Nazi Almanyası’nda olduğu gibi bir polis devleti imajını yaratmıştır. Faşist devletlerin ortak özellikleri muhalif grupları şiddetle susturarak, tek tipçi bir anlayışı kabul ettirmektir. “68 yılının Fransası”nda da üniversitelerde öğrencilerin yaşadıkları sorunlara ve ülke gündemine dair ses çıkarmaları De Gaulle’nin baskıcı iktidarı ve onun destekçisi CRS güvenlik güçleri ile susturulmak istenmiştir.

Afişe genel olarak bakıldığında afişin yarısını siyah leke olarak, önünde bir kalkanı ve elinde copu bulunan bir güvenlik görevlisi kaplamaktadır. Beyaz zemin üzerine siyah bir leke gibi çizilen güvenlik görevlisi elindeki sopayı sıkıca kavramış ve vurmaya hazır pozisyonudur. Ortadan bloklu bir şekilde dengelenen afişte, tipografi olarak bir anlatım bulunmamaktadır.

Hitler Behind Mask of De Gaul (De Gaulle maskesinin ardındaki Hitler):

*Görüntü 20 Hitler Behind Mask of De Gaul (De Gaulle maskesinin ardındaki Hitler)
Serigrafi; 120x86cm. Kaynak: <http://jeanpaulachard.com/mai/slider.html#&gid=null&pid=267>*

1968 yılında Fransa’da De Gaulle’nin ülkeyi faşist bir diktatör olarak yönetmesi, onun tarihte bilinen en büyük faşist diktatörlerden Adolf Hitler’e benzetilmesine neden olmuştur. Elinde De Gaulle maskesi tutan Adolf Hitler’i gösteren afişte, Hitler’in kol bandında gamalı haç yerine bulunan Lorraine haçı dikkat çekmektedir. İkinci Dünya Savaşı’nda Fransa’nın Alman işgaline karşı siyasi ve askeri lideri olan General De Gaulle o dönemde Hitler Almanyası’na karşı verilen mücadelede Fransa’nın kahramanı olarak görülmüş, Lorraine Haçı da bu mücadelenin sembolü olmuştur¹³⁶. Afişte De Gaulle’nin İkinci Dünya Savaşı sırasında savaştığı şeye yani Nazi Almanyası’nın faşist diktatörü Adolf Hitler’e dönüştüğünü görüyoruz. Maskenin arkasındaki Adolf Hitler’in bize De Gaulle’nin sahip olduğu zihniyeti yansıttığını söyleyebiliriz. Bu afişi Atelier Populaire’in diğer afişlerinden ayıran en önemli detaylardan birisi de afişte bulunan çerçevedir. Tasarım alanı daha geniş kullanılabilecekken bilinçli bir şekilde bu alan çerçeve ile sınırlandırılmıştır. Çerçeve Hitler’in sağ kolunu ve belinin altını keserek bir fotoğraf izlenimi verirken öte yandan çizilen fotoğraf çerçevesinden Hitler’in sol eli çıkmaktadır. Tasarımdaki bu görsel ifadeden yola çıkarak, 1968’de Hitler benzeri ideolojilerin tarih kitaplarından çıkıp De Gaulle iktidarının yenilenen bir faşizm tehdidi olarak görüldüğü söylenebilir.

Nous Sommes Tous Indésirables (Hepimiz İstenmeyenleriz)
Nous Sommes Tous Des Juifs Et Des Allemands (Hepimiz Yahudiyiz ve Almanız)

*Görüntü 21 “Nous Sommes Tous Indésirables” (Hepimiz İstenmeyenleriz) ve
 “Nous sommes tous des juifs et des allemands” (Hepimiz Yahudiyiz ve Almanız)*

Kaynak: <https://digitalcollections.vicu.utoronto.ca>

Dönemin gençlik liderlerinden olan Daniel Cohn- Bendit’in fotoğrafçı Jacques Hailot tarafından çekilen fotoğrafı 68’in en ikonik görsellerinden birisi olmuştur¹³⁷. Alman ve Yahudi kökenli bir genç olan Cohn Bendit’in yabancı uyruklu olması dönemin aşırı sağ ve komünist partileri tarafından kendisine karşı kullanılmıştır. 21 Mayıs 1968’de İçişleri Bakanlığı’nın Cohn-Bendit’i sınır dışı etmesiyle birlikte öğrenciler tarafından yasaklamayı protesto eden bir gösteri düzenlenir¹³⁸. Gösteri sırasında dönemin siyasi aktörleri tarafından Cohn Bendit’e karşı kullanılan söylemleri birer protesto aracı olarak kullanan eylemciler “Hepimiz Yahudiyiz ve Almanız” “Hepimiz İstenmeyenleriz” sloganlarıyla Atelier Populaire tarafından hazırlanan afişleri döviz şeklinde ellerinde taşırlar. Afiş baskı maliyeti düşük ve çoğaltılması kolay olan serigrafi tekniği ile hazırlanmıştır. Tek renk baskı yapılan afişteki Cohn-Bendit portresi afişin

¹³⁷ (Considine, 2017)

¹³⁸ (Considine, 2017)

genelini kaplamış ve hemen altında kompozisyonu dengeleyecek şekilde tipografi kullanılmıştır. “Nous Sommes Tous Indésirables” (Hepimiz İstenmeyenleriz) ve “Nous sommes tous des juifs et des allemands” (Hepimiz Yahudiyiz ve Almanız) sloganları mesajı izleyiciye doğrudan iletecek şekilde majüskül harflerle yazılmıştır.

4.1.2 İşçilerle Dayanışma Afişleri

“Usines, Universités, Union” (İşçiler Üniversiteler, Birlik)

Görüntü 22 “Usines, Universités, Union” (Fabrikalar, Üniversiteler, Birlik). 1968 Baskı: Litografi

Kaynak: https://www.tate.org.uk/research/publications/tate-papers/24/screen-politics-pop-art-and-the-atelier-populaire#footnoteref37_510hbk8

1968 yılında Atelier Populaire tarafından tasarlanan bu afiş kolektif bir çalışma sonucu ortaya çıkmış olmasıyla birlikte, atölye tarafından üretilen ilk afiş olma özelliğine de sahiptir.

Toplumun farklı kesimlerini birleştirmeyi amaçlamak için tasarlanan afiş, üniversite öğrencilerinin, işçiler ile dayanışmasını konu almaktadır.

Afişe ilk bakıldığında mor zemin üzerine yazılmış üç kelimedenden oluştuğu görülmektedir.

“Usines, Universités ve Union” kelimelerinin yazımında üniversite öğrencileri ve işçiler arasındaki farklılıkları vurgulamak için farklı tipografi kullanımlarının tercih edildiğini söyleyebiliriz. Tipografik anlatım olarak afişin sol tarafında baş harflerdeki U’lar tek tip bir

ölçekte kullanılmış ve üç kelimenin geri kalan harflerinde ise farklı yazı karakterleri tercih edilmiştir. “Usines” kelimesinin yazılımında farklı ve dağınık bir tipografinin kullanımı ile toplumsal çeşitliliğe ve işçiler arasındaki farklılıklara vurgu yapılmak istendiği söylenebilir. “Universites” kelimesinin el yazısı ile yazılmış olması kara tahtaya bir gönderme, atıf olarak yorumlanabilir. Tipografiye genel olarak bakıldığında deneysel bir tipografi tekniği tercih edilmiştir. “Union” kelimesine bakıldığında ise tipografinin düzenli kullanımı (espas, et kalınlıkları, denge), kelime anlamından da anlaşılacağı üzere birlikteliğe ve dayanışmaya vurgu yapılmak istendiği söylenebilir. Nitekim “U” harfinin ortak ve kalın kullanımı bu birlikteliği desteklemektedir.

Afişi renk olarak incelediğimizde tek ton mor zeminin üzerine, beyaz lekelerden oluşan retorik anlatım tipografiye ve anlama dikkat çekmek için tercih edilmiştir. Kompozisyonda denge olarak kalın “u” harfleri afişin sol tarafında bir ağırlık oluşturmuştur.

Pouvoir Populaire (Halkın Gücü),

Görüntü 23 Pouvoir Populaire (Halkın Gücü)

Kaynak: https://www.tate.org.uk/research/publications/tate-papers/24/screen-politics-pop-art-and-the-atelier-populaire#footnoteref37_510hbk8

68 isyanının ruhunu anlamaya çalışırken, bu isyanın sadece bir gençlik isyanı olmadığını yansıtan en açıklayıcı görsellerden birisi belki de “Pouvoir Populaire” sloganlı afiştir. Sırasıyla kitap, yaba, çekiç tutarken gösterilen bir öğrenci, çiftçi ve fabrika işçisi tek bir vücudu paylaşıyormuş gibi görünüyor. Afişte öğrenciler ve işçiler arasındaki ayrımlar ellerindeki materyaller ile korunurken aynı zamanda üç farklı figürün tek bir bedende buluşmuş olması toplumun her kesiminde oluşan dayanışma vurgusunu güçlendirmektedir. Afişin sol kısmında bulunan figürün eline gözlük ve kitap verilerek öğrenci olduğu vurgusu yapılmıştır. Hemen arkasında bulunan elinde tırpanı ve başında şapkası olan figür ise çiftçiyi temsil etmektedir. Afişin sağ tarafında yer alan figür görsel imgenin tam ortasında yer alan çekiç ile bir işçiyi temsil ederken, gücün sembollerinden birisi olan yumruğun eldeki materyali kavrayarak afişte öne çıkarıldığını söyleyebiliriz. Toplumsal dayanışma vurgusunun öne çıkarıldığı görselde sözel retorik olarak afişin alt ve orta kısmında “Pouvoir Populaire” (Halkın Gücü) yazılmıştır. Tipografide ise siyah çerçeveli ve beyaz bir yazı karakteri tercih edilmiştir.

La Lutte Continue (Mücadele Devam Ediyor)

Görüntü 24 La Lutte Continue (Mücadele Devam Ediyor)

Kaynak: <https://cherryparkofzombies.wordpress.com/2012/05/28/la-lutte-continue/>

Atelier Populaire afişlerinin neredeyse en ikonik afişlerinden birisi olarak görülebilecek olan bu afişte, testere dişli bir fabrika ve onun bacasıyla dayanışma içinde yükselen kol sonunda bir yumruğa dönüşerek işçi sınıfının mücadelesini selamlamaktadır. 68’de kıvılcımın ateşlenmesi her ne kadar öğrenci ayaklanmalarıyla olsa da özellikle Fransa’da isyanın en önemli aktörlerinden birisi de işçi sınıfı olmuştur. İşçi sınıfı ile öğrenciler arasındaki dayanışma dönemin afişlerine de yansımıştır. Afişin sağ alt köşesindeki testere dişleri ve onun hemen yanından yükselen baca bir fabrikayı yansıtmaktadır. Bacanın sonunda sıkılmış bir şekilde resmedilmiş olan yumruk işçi sınıfının mücadelesine atıf yapmaktadır. Afişteki yumruğa ait bir kol ile bütünleşmiş olan taş desenli baca formunun, işçiler arasındaki dayanışmaya işaret ettiğini söyleyebiliriz. Tipografide görsel imgeyi destekleyecek şekilde majüskül “La Lutte Continue” (Mücadele Devam Ediyor) sloganı kullanılmıştır. Sağ ve soldan bloklu bir şekilde yazılmış olan tipografi kompozisyon içerisinde dengeli kullanılmıştır.

Oui Usines Occupees (Fabrika İşgallerine Evet)

Görüntü 25 Oui Usines Occupees Fabrika İşgallerine Evet)

Kaynak: <https://www.nytimes.com/2018/05/04/arts/design/may-1968-paris.html>

Fransa’da 68’de yoksulluk ve De Gaulle iktidarının baskıları artarken işçiler fabrikaları işgal etmiş ve kısa süre içerisinde ülke geneline yayılan işçi grevleri baş göstermiştir. İşçilerin fabrika işgallerini konu alan afiş, öğrencilerin işgallere ve grevlere olan yaklaşımlarını net bir şekilde ifade etmektedir. Afişte soldan sağa doğru ikonik olarak fabrikayı yansıtan testere dişleri Atelier Populaire afişlerinde fabrika temsili görsel imajlarda sıklıkla kullanılmıştır. Testere dişlerinin hemen sonunda yükselen fabrika bacası tipografi ile bütünleşmiştir. Afiş tasarımında sıklıkla tercih edilen modifikasyon¹³⁹ ile anlatım yöntemlerinden birisi olan bu anlatım biçimi afişte “İ” harfi ile fabrika bacasını birleştirmiştir. Bu birleşimin afişte “Oui” (Evet) mesajının okunarak aynı zamanda izleyiciye birliktelik ve dayanışma duygusunu yansıttığını söyleyebiliriz. Tipografide “Oui” kelimesi afişin üst kısmında görsel imgeyle bütünleşerek, sağ ve soldan hizalı olacak şekilde diğer metinlerden ayrıştırılarak öne çıkarılmıştır. “Usines occupees” ise fabrika görselinin içerisinde sola hizalı bir şekilde yazılmıştır.

Down With The Infernal Cadence (Cehennem Temposuyla/Hızıyla Dibe)

Görüntü 26 Down with the Infernal Cadence (Cehennem Temposuyla/Hızıyla Dibe)

Kaynak: <http://www.art-for-a-change.com/Paris/paris2.html>

¹³⁹ (Gedik, M.B, & Taşçıoğlu, M. 2018)

68 de öğrenci isyanlarının verdiği güç ve ilhamla Fransa’da işçi sınıfı çok sayıda fabrikada grevlere gitmiş ve çalışma şartlarını protesto etmişlerdir. Down with the Infernal Cadence adlı bu poster, Atelier Populaire tarafından uzun çalışma saatlerini, çalışma hızlarını, düşük ücretleri ve sanayi işçilerinin atölyede genel olarak sömürülmesini protesto amaçlı hazırlanmıştır. Afişte bir insan vücudu üzerinden çıkarılan kollar ve işçinin çalışma hızını yansıtan “Cadences” (Kadans) ile bir işçinin yapması gereken işin fazlalığı ve hızının yansıtılmak istendiğini söyleyebiliriz. Kolların her birisine çeşitli materyaller verilerek birden fazla iş gücüne dikkat çekilmiştir. Afişteki temsili işçi figürünü incelerken sadece tek bir vücuttan çıkan farklı kollar ve kadans ile değil aynı zamanda figürün portresine dikkat ettiğimizde birden fazla açının yansıtıldığı görülmektedir. Figürün ön profili izleyiciye dönük, tek bir vücutta sağ ve sol yan profilleri ile resmedilmiş olduğunu görüyoruz. Burada birden fazla iş gücü ile yapılacak işin bir kişiden istenmesi durumunun yansıtıldığını söyleyebiliriz. Afişi tipografik açıdan incelediğimizde “A BAS, LES CADENCES, INFERNAL” kelimeleri görsel ile hizalı olacak şekilde ortalı ve ayrı ayrı yazılmıştır.

Universite Populaire Ete68 (Popüler Üniversite Yaz 68)

Görüntü 27 Université Populaire Ete68 (Halk Üniversitesi 68 Yazı)

Kaynak: <https://www.flickr.com/photos/59764781@N06/40625255983>

Fransa’da öğrenci isyanlarından ilham alan işçi sınıfı fabrikalarda grevlere giderken öğrenciler tarafından da bu grevler büyük destek görmüştür. İşçi sınıfı ve öğrenciler arasındaki bu dayanışma dönemin görsel üretimlerine de yansımıştır. Afişte tek bir elin kavradığı kitap ve İngiliz anahtarının bir arada kullanımı bu birlikteliği ve dayanışmayı destekler niteliktedir. Kitap sembolik olarak öğrenciyi temsil ederken, İngiliz anahtarı ise işçi sınıfını yansıtmaktadır. Afişte kullanılan görsel imgeler kompozisyon içerisinde ortalı kullanılmıştır. Kitap ve el dış çizgi ile yansıtılırken İngiliz anahtarı içi dolu bir şekilde resmedilmiştir. İşçi sınıfı ve öğrenciler arasındaki bu dayanışma tipografik olarak da “Universite Populaire Ete68” sloganı ile afişte desteklenmiştir. “Universite Populaire” tipografide afişin üst kısmında kendi içerisinde sağ ve soldan bloklu olarak yazılırken, “Ete68” “Universite Populaire” yazısının hemen altında sağa hizalı olarak yazılmıştır. Atelier Populaire afişlerinde sıklıkla tercih edilen majüskül harf kullanımı ile tipografi okunur ve tasarımda görsel mesajı destekleyici şekilde kullanılmıştır.

Mai68 Debut D’une Lutte Prolongee (Mayıs 68 Uzun Süreli Bir Mücadelenin Başlangıcı)

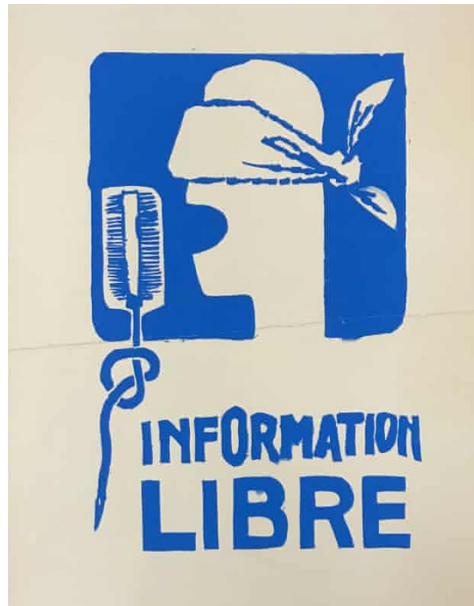
Görüntü 28 Mai68 Debut D’une Lutte Prolongee (Mayıs 68 Uzun Süreli Bir Mücadelenin Başlangıcı)

Kaynak: <https://ozgurdenizli.com/1968-paris-halk-atolyesi-atelier-populaire/>

Atelier Populaire tarafından üretilen afişler arasında en sembolik afişlerden birisi haline gelen bu afiş, Fransa’da açığa çıkan isyanların ruhunu ve 68 hareketlerinin politik sonuçlarını anlamamızda yardımcı olan önemli görsel üretimlerden birisidir. Atölyenin özellikle işçi sınıfını konu alan afişlerinde sıklıkla karşımıza çıkan fabrika bacası ve testere dişleri bu sefer mücadeleyi simgeleyen bir bayrak ile bütünleşmiştir. Sosyalizmin ve işçi sınıfı mücadelesinin sembollerinden birisi olan kırmızı bayrak fabrika bacasından dalgalanmaktadır. Dalgalanan kırmızı bayrağın izleyiciye fabrikada yükselen bir işçi sınıfı mücadelesini yansıttığı söylenebilir. Afişte “Mai68 (Mayıs 68)” metninin testere dişli fabrika görselinin üzerinde içi boş bir tipografi ile yazılmış olması, izleyicinin dikkatinin ilk olarak buradaki tipografik lekeye yönelmesini sağlamıştır. Hemen altında sloganın devamı niteliğinde yer alan “Debut D’une Lutte Prolongee (Uzun Bir Mücadelenin Başlangıcı)” ise görsel imge ile hizalı bir şekilde majüskül harf kullanımı ile yazılmıştır. Baskıda sol-sosyalist platformlar tarafından sıklıkla tercih edilen, görsel kültürde sembol renk haline gelen kırmızı rengi tercih edilmiştir.

4.1.3 Medya ve İletişim Temalı Afişler

Information Libre (Özgür Bilgi)

Görüntü 29 Information Libre (Özgür Bilgi)

Kaynak: <https://www.artcurial.com/en/lot-information-libre-mai-68-3374-240>

Fransa’da De Gaulle iktidarının otoriter yönetimi ve kısıtlamalarının basın alanında da etkileri görülmüştür. Bu dönemde basın tarafsız haber anlayışından uzaklaşmış ve iktidar tarafında tepkileri çekmemek için sıklıkla otosansür uygulamıştır. Halka tarafsız, özgür bilgi sunma anlayışından uzaklaşan basın halkın tepkilerini üzerine çekmiş ve bu durum dönemin görsel kültürüne de yansımıştır¹⁴⁰. “Information Libre” başlıklı afişte rehin alınmış gözleri bağlı ve gerçeği görmekten uzak özgürlüğe muhtaç bir basın tasvirinin yer aldığını söyleyebiliriz. Afişte yer alan mikrofondaki kablonun kesilmiş ve bir düğümle bağlı olması güvenilir haberciliğin boğulduğuna işaret etmektedir diyebiliriz. Pozitif bir alan içerisinde yaratılan negatif boşlukla oluşturulan insan figürü, afişin orta üst tarafında konumlandırılmıştır. Negatif alan içerisindeki figürün önünde duran mikrofonun, kabloları kare alanın dışına çıkarak afişe dinamik bir etki katmıştır. Tipografik düzenleme ise görsel imgenin hemen altında sağdan soldan blok ve majüskül harflerle verilmiştir. Kompozisyonda genel olarak görsel imge ve tipografi bir bütün olarak dengeli kullanılmıştır.

Éducation permanente, radio télévision scolaire toujours en grève: Université Populaire

Görüntü 30 Éducation permanente, Radio télévision scolaire toujours en grève: Université Populaire

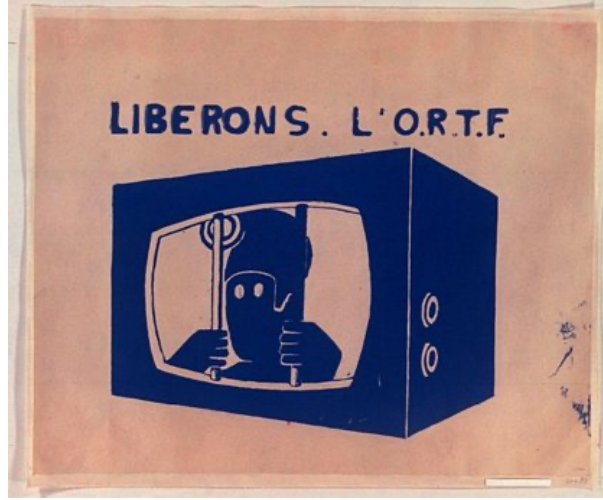
(Kesintisiz Eğitim, Radyo Televizyon, Okul Hala Grevde Halk Üniversitesi)

Kaynak: <https://digitalcollections.vicu.utoronto.ca>

¹⁴⁰ (Vallen, DEMAND THE IMPOSSIBLE!, 2001)

Atelier Populaire afişlerinde sıklıkla karşımıza çıkan mesajı iletme kaygısı bu afişte de görülmektedir. Görsel olarak soyutlama tekniğiyle iletilmek istenen mesaj izleyiciye ulaşma kaygısı ile tipografik olarak da net bir şekilde ifade edilmeye çalışılmıştır. Okullarda, radyo ve televizyon kurumlarında devam eden grevlere dikkat çekmek isteyen afişte, işçi ve öğrencilerin birliği de görsel imge ile desteklenmiştir. Afişte negatif ve pozitif alanların dengeli kullanımı görseldeki kontrast etkiyi güçlendirmiştir. Sol alt köşede testere dişlisi işçi sınıfını yansıtırken, onunla bütünleşen el, öğrencileri işaret eden bir kitabı kavramaktadır. Toplumun çalışan ve okuyan kesimini ifade eden bu görsel imge, iki grubun tek vücut olduğunu vurgulamaktadır. Eski tip radyo ve televizyon'a benzeyen oval bir leke üstüne majüskül harflerle sola hizalı olarak uygulanan “radio, télévision, scolaire (radyo, televizyon, okul)” yazısı mesajı oldukça güçlü bir şekilde vermiştir. Afişin üst kısmında yer alan “education permanente (sürekli eğitim)” yazısı majüskül harfler ve tırnaksız bir yazı tipi ile yazılmıştır. Hemen altında yer alan “toujours en greve (hala grevde)” yazısının el yazısı şeklinde yazılmış olmasının afişe dinamik bir etki kattığı söylenebilir. Testere dişlisi içerisindeki “Université Populaire” (Halk Üniversitesi) yazısı sözel retorik olarak Atelier Populaire'in politik imajını güçlendirmiş ve majüskül harf kullanımı ile yazılmıştır. Bu dönemde yapılan afişlerin genel amacının halkı eylemlere, grevlere çağırmakla birlikte aynı zamanda eylemcilerin sözünü yansıtmak olduğu da söylenebilir.

Libérons l'O.R.T.F.'de (O.R.T.F.'yi özgürleştirelim)

Görüntü 31 Libérons l'O.R.T.F.'de (O.R.T.F.'yi özgürleştirelim)

Kaynak: <https://www.e-skop.com/skopdergi/68-afisleri-atelier-populairede-pop-artin-siyasilesmesi/3498>

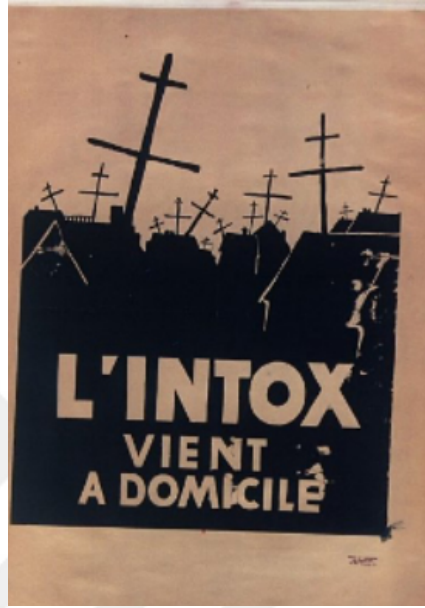
Basın yayın organları üzerinde giderek artan devlet baskısı dönemin görsel kültüründe yaygın olarak işlenen temalar arasında olmuştur. Office de Radiodiffusion-Télévision Française (ORTF) ulusal radyo televizyon kurumu işçileri 20 Mayıs'ta greve giderken Ateliers Populaire'de radyo ve televizyon kurumlarını afişlerde genel olarak özgürleşme ve zulmetme aracı olarak iki farklı dolayımında ele almıştır¹⁴¹. Libérons l'O.R.T.F.'de (O.R.T.F.'yi özgürleştirelim) başlıklı afişte, televizyon ekranı içinde hapsedilmiş bir figür resmedilmiştir. Elleri ile demir parmaklıklara sarılır şekilde resmedilmiş olan figürün başındaki şapka, tepesi öne doğru kıvrık ve koni biçimindedir. M.Ö Frigyalılar tarafından kullanıldığı bilinen bu şapka modeli, antik Roma'da özgürleşen köleler ve 1789 Fransız Devrimi'nde halk tarafından özgürlüğün bir simgesi olarak kullanılmıştır¹⁴². Frigya başlığı resim, heykel gibi çeşitli görsel disiplinlerde de özgürlük ve bağımsızlık simgesi olarak yansıtılmıştır. Afişte yer alan televizyonun içerisindeki hapsedilmiş devrimci figürün izleyiciye devlet kontrolündeki ORTF'nin çalışanlarından birisini gösterdiğini söyleyebiliriz. Tipografik olarak tırnaksız bir

¹⁴¹ (Considine, 2015)

¹⁴² (Considine, 2015)

yazı karakteri tercih edilen Libérons L'O.R.T.F. sloganında, daha kalın bir karakter ile yazılan “Libérons” kelimesine vurgu yapılmak istenmiştir. Afişte yer alan görsel imge ve slogan birbirini ile hizalı, kompozisyon içerisinde genel olarak ortada ve dengeli kullanılmıştır.

L'Intox vient à Domicile (Propaganda Evinize Giriyor)

Görüntü 32 L'Intox vient à Domicile (Propaganda Evinize Giriyor)

Kaynak: <https://www.e-skop.com/skopdergi/68-afisleri-atelier-populaire-de-pop-artin-siyasilesmesi/3498>

L'Intox vient à Domicile (Propaganda Evinize Giriyor) başlıklı afişte De Gaulle'i sembolize eden Lorraine Haçı, bu sefer propagandanın bir aracı olarak kullanılmıştır. Dönemin basın yayın kuruluşlarının devlet baskısı altında halka verdiği bilgilerin de yine De Gaulle yanlısı bilgiler olduğu söylenebilir. Afişte evlerin çatısından yükselen Lorraine Haçı bu sefer bir televizyon anteni olarak betimlenmiştir. Negatif alan ve pozitif alanların etkili kullanımı afişte dikkat çekilmek, vurgu yapılmak istenen noktaları net bir şekilde izleyiciye iletmiştir. Görsel olarak belli belirsiz daha çok bir leke olarak algıladığımız evlerin hemen üzerinde tırnaksız bir yazı karakteri ile “L'Intox vient à Domicile” sloganı yer almaktadır. “L'Intox” kelimesinin kalın ve büyük kullanımı kelimenin afiş üzerindeki vurgusunu güçlendirmiştir.

Afişte verilmek istenen mesaj açık, görsel imge ve tipografi birbiriyle uyumlu ve dengeli bir şekilde verilmiştir.

On vous intoxique! (Sizi Zehirliyorlar!)

Görüntü 33 On vous intoxique! (Sizi Zehirliyorlar!)

Kaynak: <https://www.e-skop.com/skopdergi/68-afisleri-atelier-populaire-de-pop-artin-siyasilesmesi/3498>

“On vous intoxique” (Sizi Zehirliyorlar) adlı afiş çalışması radyo, televizyon kurumlarının De Gaulle iktidarına ve medya üzerindeki devlet kontrolüne karşı göstermiş oldukları politik duruşa bir gönderme niteliğindedir. Elleri ve ayakları üzerinde öne doğru eğilmiş itaat eden bir şekilde duran insan figürü “radio, television, mouton” (radyo, televizyon, koyun) kelimeleri ile ayrılan bir kasap diyagramını yansıtmaktadır. Figürün gözleri ise De Gaulle’i sembolize eden Lorraine Haçı şeklinde resmedilmiştir. Dönemin yayın kuruluşlarının De Gaulle’nin politikalarını itaatkâr bir şekilde izlediğini yansıtan afişte, radyo televizyon kurumlarının koyun metaforu ile özdeşleştirildiği söylenebilir. “On vous intoxique” sloganı ise izleyiciye bu kurumların yalan haber verdiği çağrışımını yansıtır niteliktedir. Afişte siyah bir

arka plan üzerinde yaratılan beyaz alanlar ile öne çıkarılan figür, kompozisyon içerisinde ortalı ve tipografik düzenlemeleriyle ön plana çıkmaktadır.

4.2 ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi

1960'lı yıllarda dünyada ve Türkiye'de hızla değişen siyasi konjonktür görsel tasarım alanında da kendini göstermiştir. 60'larda Türkiye'de sokak duvarları tek tük tiyatro afişleri ve seçim zamanı seçime katılacak olan partilerin propaganda yapmaları için kullanılmıştır¹⁴³. Bunun dışında genel olarak boş olan bu duvarlar dönemin devrimci gençleri açısından sözlerini geniş kitlelere yansıtabileceği bir haberleşme aracı olarak kullanılmıştır. Geleneksel devrimci sol jargondan farklı olarak yeni bir dil ve görsel kültür oluşmuştur¹⁴⁴. Politik söylemlerin niteliğinin ve siyasetin araçlarının yeniden tanımlandığı bu dönemde sloganlar, ifade biçimleri ve görsel dünya yeni bir ivme kazanmıştır. Özellikle 68-70 yıllarında ODTÜ'de Mimarlık Fakültesi öğrencileri tarafından kurulan "ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi" afişleri o yıllara kadar reklamcılarının ve matbaaların tekelinde olan afiş sanatına geniş katkılar sunmuştur. Kolektif üretimin bir parçası olan afişleri üretenler aynı zamanda afişlerde kullanılan sloganları da kendileri yaratmışlardır. Bu üretimleri yapanlar çoğunlukla ODTÜ Mimarlık Fakültesi öğrencileri aynı zamanda Sosyalist Fikir Kulübü üyeleri ve Dev-Genç başkanlarıdır¹⁴⁵. Afiş üretimleri bir gecede beş bini bulurken, bu üretimler sadece Ankara ile sınırlı kalmamış İstanbul, İzmir, Bursa, Adana gibi çeşitli illere de yayılmıştır¹⁴⁶. Kolektif üretimlerin bir parçası olarak üretilen afişler 68'de Türkiye'deki gençlerin muhalif söylemlerini ve taleplerini net bir şekilde yansıtan afişler olmuştur.

Başlarda serigrafî ve sonraları ihtiyaçtan kaynaklı kendi geliştirdikleri baskı teknikleri ile anonim, her birisi kolektif üretimin bir parçası olan afişler üretmişlerdir. Bir dönem seri bir

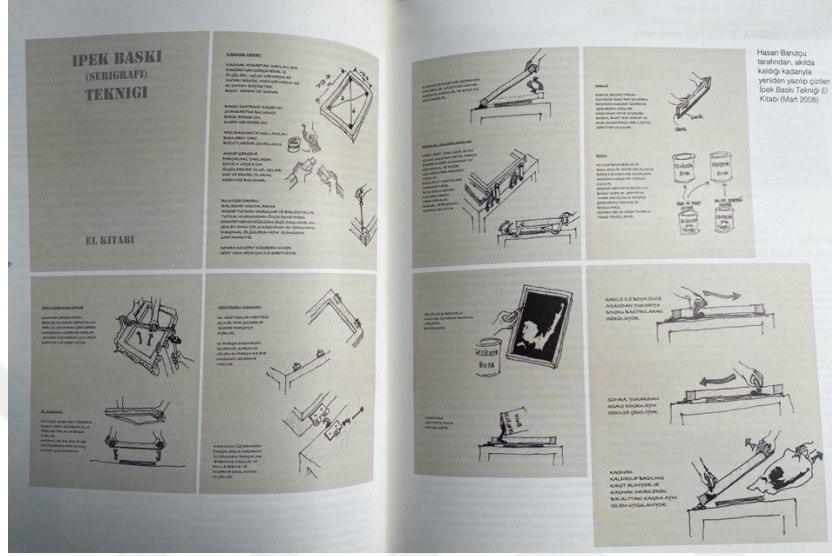
¹⁴³ (Aysan, 2008)

¹⁴⁴ (Gürdaş, 2015)

¹⁴⁵ (Aysan, 2008)

¹⁴⁶ (Aysan, 2013)

şekilde illere dağıtılmak üzere fazlaca afiş basılmış ve basılan afişler ihtiyaç olan bölgelere gönderilmiştir. Ancak bu durum yöntemsel olarak ekibi zorlar ve yerellere dağıtılmak üzere bir serigrafi el kitabı çıkarılır. Orijinali bulunamayan serigrafi tekniği el kitabı yıllar sonra Hasan Barut'çu tarafından yeniden çizilmiştir¹⁴⁷.

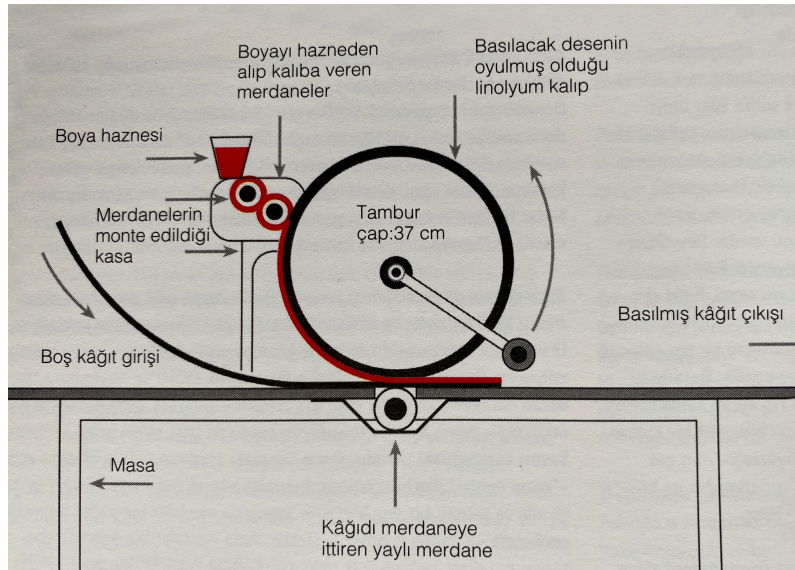
Görüntü 34 Serigrafi Tekniği El Kitabı

Kaynak: (Aysan, Afişe Çıkmak, 2013)

Serigrafi tekniğinin yavaşlığı ve zahmeti o dönemde gençliğin baskı alanında farklı bir arayışa yönelmelerine neden olmuştur. Aynı yıllarda ODTÜ’de Makine Mühendisliği Bölümü öğrencisi olan ve zamanının çoğunu Mimarlık Fakültesi’nde afiş baskı süreçleriyle geçiren Gürol Gerçel, ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi’nin önemli bir parçası olan “Doç. Ofset” makinesini bulur¹⁴⁸. Baskı sürecinde yaklaşık beş kişinin katılımıyla bir afiş basılabilen bu makine yoğun bir emek gücü gerektirir.

¹⁴⁷ (Aysan, Afişe Çıkmak, 2013)

¹⁴⁸ (Aysan, Afişe Çıkmak, 2013)

Görüntü 35 Doç. Ofset Baskı Tekniği

Kaynak: (Aysan, Afişe Çıkmak, 2013)

Hurdaya ayrılmış eski tip büyük bir teksir makinesini Doç. Ofset'e dönüştüren Gürol Gerçel Yılmaz Aysan ile yaptığı söyleşide baskı sürecini şöyle anlatır;

“Masanın sol tarafında bir deste afiş kâğıdı bulunur ve biri bunu tek tek merdanenin altına sürerdi. Bu kâğıt verme işini daha çok Ali Artun yapardı. Bir başkası merdaneyi çevirir ve gene birkaç kişi masanın sağ tarafından çıkan ıslak boyalı afişi kurutmak üzere koşturarak götürürler, merdaneden çıkan yeni afişi yakalamak için koşturarak geri gelirlerdi”¹⁴⁹.

Kolektif üretimin parçası olan bu afişler döneme ait mücadelenin önemli bir parçası olarak görülmüştür. Doç. Ofset'in bulunmuş olması üretimi hızlandırırken beraberinde serigrafi tekniği de ilave olarak kullanılmıştır. *ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi* afişleri politik söylemlerin ifade aracı olarak üretilmiştir, dünyayı değiştirme ve güzelleştirme umuduyla mücadele eden gençler işe ısmarlanan değil, özenli güzel olsun diye uğraşılan, emek harcanan sanatsal afiş üretimleriyle başlamışlardır.

¹⁴⁹ (Aysan, 2013)

4.2.1 Bağımsızlık ve Anti Emperyalizm Temalı Afişler

Bağımsız Türkiye

Görüntü 36 Bağımsız Türkiye – Kâğıt üzerine iki renk serigrafı, 1968-1969, 51x83cm
Kaynak: (Aysan, 68 Afişleri , 2008)

1968’de Dev-Genç figürüne dönüşmüş olan bu afiş Türkiye solunun görsel hafızasında önemli bir yere sahiptir. Glauber Rocha’nın 60’lı yılların Brezilya’sındaki sosyo-politik olaylarına dikkat çeken “Deus e o Diabo na Terra do Sol” (Tanrı ve Şeytan Güneş Toprağında) filminden bir kareyi yansıtan bu figürün¹⁵⁰, bir noktada 68 devrimci gençlik imajını yansıttığı da söylenebilir. ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi’nin önemli tanıklarından ve bir dönem Dev-Genç başkanlığı yapmış olan Ertuğrul Kürkçü afişin hikayesini şöyle anlatmıştır:

“Bu resmin eli hep bir sorun oldu. Çünkü bunu yapanlar her ne kadar grafikten anlamaya başlamışlarsa da resim eğitimi görmedikleri için bir türlü orantılı ve anatomik olarak düzgün bir el kol çizemediler. Bu böyle çıktı ve sonra da bu afişe monte edildi, yani figürün böyle saçma takma kol gibi duran bir kolu olmasının nedeni bu.¹⁵¹”

¹⁵⁰ (Gürdaş, 2015)

¹⁵¹ (Aysan, 2008)

Afişte yer alan figür dönemin gençlerinin devrimci ruhunu yansıtır şekildedir. Saçları dağınık, yakası açık, fotoğraftakinin birebir aynısı olacak şekilde resmedilen figürün sol yumruğu fotoğraftan farklı olarak afişte tamamlanmış bir şekilde gözükmetedir. Sol yumruğu havada ve slogan atar şekilde gözükürken figür dönemin solcu gençlik imajından ayrışarak bıyiksızdır. Tipografide yumrukla paralel olarak yazılan “Bağımsız Türkiye” sloganı afişe dinamik bir etki katarken dönemin gençlerinin taleplerini de yansıtır niteliktedir. Küçük harflerle, tırnaklı bir yazı karakteri ile yazılan tipografide kırmızı renk tercih edilmiş ve mesaj izleyiciye net bir şekilde iletilmiştir.

Taylan Özgür 1948-1969, Emperyalizmi Yıkacağız

Görüntü 37 Taylan Özgür 1948-1969, Emperyalizmi Yıkacağız, Kâğıt üzerine serigrafi, 1970, 51x76cm
Kaynak: (Aysan, 2008)

60'lı yıllarda ODTÜ'de antiemperyalist mücadelesiyle öğrenci hareketinin önde gelen isimlerinden birisi olan Taylan Özgür, 1969'da İstanbul Üniversitesi'nde katıldığı Öğrenci Birliği Kongresi sırasında güvenlik güçleri tarafından öldürülmüştür¹⁵². Öldürülmesinin

¹⁵² (Cumhuriyet, 2021)

ardından anma için hazırlanan “Taylan Özgür 1948-1969, Emperyalizmi Yıkacağız” adlı afiş ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi’nin başyapıtları arasında sayılabilir.

Afişte önde ağzı açık slogan atar şekilde resmedilen iki figürün, kafasındaki ikonik şapkalarıyla işçileri yansıttığı söylenebilir. Solun görsel imajlarında mücadele vurgusu yansıtılırken sıklıkla tercih edilen kırmızı rengi, afişte işçilerin üzerinde kullanılarak işçi sınıfı mücadelesindeki vurguyu güçlendirmiştir. İşçilerin hemen arkasında daha büyük bir şekilde resmedilen Taylan Özgür’ün ise mücadeledeki öncü rolünün yansıtılmak istendiği söylenebilir.

Dönemin koşullarına göre zemin rengi ile 5 farklı renk kullanılarak üretilen afişte renkler üst üste basılmıştır. Aynı dönemde ODTÜ Mimarlık öğrencilerinden birisi olan Hasan Barutçu afiş üretim sürecinden bahsederken bir noktada “*serigrafi ile trikromi baskı*” yaptıklarını ifade etmiştir¹⁵³. Afişte sarı, kırmızı, turuncu, siyah ve beyaz renkleri kullanılmıştır. Tipografide siyah zemin üzerinde beyaz renkle tırnaksız bir yazı karakteri ile yazılan “Emperyalizmi Yıkacağız” sloganı kompozisyon içinde ortalı kullanılmıştır. Sol üst köşede sola hizalı yazılan “Taylan Özgür 1948-1969” yazısı siyah renkte, kalın ve tırnaksız bir yazı karakteri ile yazılmıştır. Taylan Özgür’ün mücadelesinde öne çıkan değerlerin yansıtıldığı afişte “Emperyalizmi Yıkacağız” sloganı ile aynı zamanda mücadele devam ediyor vurgusu da yapılmak istenmiştir. Dönemin afişlerinde kullanılan serigrafi baskı tekniği görsellerde “siluet tekniğinin” kullanımına neden olmuştur. Afişte resmedilecek figür için, figürün fotoğrafından kasnağı lekeler halinde doldurarak kasnağın üzerinde elle çalışmışlardır¹⁵⁴.

¹⁵³ (Aysan, 2008)

¹⁵⁴ (Aysan, 2013)

Ho Ho Şi Min...

(“İki, Üç Daha Fazla Vietnam, Ernesto ’ya Bin Selam” sloganından alıntı)

Görüntü 38 Ho Ho Ho Şi Min

Kaynak: (Aysan, Afişe Çıkmak, 2013)

Ho Amca olarak da bilinen Ho Chi Minh Vietnam’ın ulusal kurtuluş savaşında önce Fransız sömürgesine daha sonra ise ABD emperyalizmine karşı göstermiş olduğu anti-emperyalist mücadele ile 60’lı yılların sembollerinden birisine dönüşmüştür¹⁵⁵. Ho Chi Minh Türkiye’de de emperyalizm karşıtı afişlere ve sloganlara yansımıştır. “Vietnam canavarı” olarak da bilinen ABD Büyükelçisi Commer’in ODTÜ’ye gelişi öğrenciler tarafından “ho ho ş i min” yazılı afişlerle protesto edilir¹⁵⁶. Afişte Ho amcanın gülümseyen portresinin izleyiciyle göz teması kurarak, izleyicide samimi ve sıcak bir duygu uyandırdığı söylenebilir. Tipografide yer alan “ho ho ho ş i min” ifadesi ise “iki, üç daha fazla Vietnam, Ernesto’ya bin selam” sloganından alıntı yapılarak yazılmıştır¹⁵⁷. Sloganın sözel retorik olarak benzer bir anlamı daha fazla Ho Chi Min gibi bir ifadeyi yansıttığı söylenebilir. Kompozisyon içinde figürün portresi ortalı bir şekilde kullanılmış, tipografi ise sola hizalı ve küçük harflerle yazılmıştır. Sloganda

¹⁵⁵ (Kürkçügil, 2019)

¹⁵⁶ (Kozok, 2013)

¹⁵⁷ (Aysan, 2013)

alt alta yazılan “ho ho ho” ifadesinin dinamik kullanımı tipografide vurguyu güçlendirmiştir. Serigrafi tekniği ile üretilen afişte tek renk kullanılmıştır.

“Amerika, NATO, Üsler, Nükleer savaş, 6. filo, Pentagon, Wall Street Nato Hayır”

Görüntü 39 “Amerika, NATO, Üsler, Nükleer savaş, 6. filo, Pentagon, Wall Street, Nato Hayır”
Kaynak: (Aysan, Afişe Çıkmak, 2013)

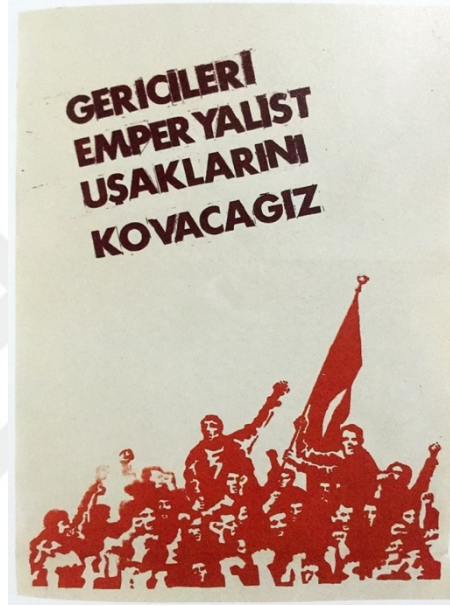
NATO’yu emperyalizmin bir sömürge aracı olarak gören gençler NATO karşıtı eylemler yapmışlardır. 60’larda hâkim olan ABD yanlısı politikalarla birlikte, İncirlik üssünün kapatılması ve NATO üyeliğinden çıkılması gibi sorunlar ülke gündeminde olmuştur¹⁵⁸. 14-19 Mayıs tarihleri arasında “NATO’ya Hayır Haftası” protestoları için “Amerika, NATO, Üsler, Nükleer savaş, 6. filo, Pentagon, Wall Street, NATO Hayır” sloganlarının yazılı olduğu afişler hazırlanmıştır. Bu afişler dar ve uzun formatta daha çok elektrik direkleri gibi yüzeylere yapıştırılmak için kullanılmıştır¹⁵⁹. Mesajı izleyiciye net bir şekilde vermek isteyen afişin tamamı tipografik bir şekilde hazırlanmıştır. Afişte “Amerika, Üsler, Nükleer savaş, 6. filo, Pentagon, Wall Street” gibi kelimeler dış çizgi halinde yazılırken, “NATO” ve “HAYIR”

¹⁵⁸ (Gürdaş, 2015)

¹⁵⁹ (Aysan, 2013)

kelimelerinin içi dolu yazılmıştır. Bu durum afişteki dikkatin “NATO” “HAYIR” kelimelerine yönelmesini sağlamıştır. “HAYIR” kelimesinin diğer tipografik metinlerden ayrılarak afişin alt kısmında yalnızlaştırılarak kullanılması kelimenin vurgusunu arttırmıştır. Tipografinin tamamı afişte sağ ve soldan hizalı olarak bloklanarak kullanılmıştır. Tırnaksız ve yumuşak hatlı bir yazı karakteri ile hazırlanan afiş kırmızı ve siyah iki farklı renk alternatifiyle hazırlanmıştır.

Gericileri Emperyalist Uşaklarını Kovacağız

Görüntü 40 Gericileri Emperyalist Uşaklarını Kovacağız

Kaynak: (Aysan, 68 Afişleri , 2008)

60’larda Türkiye’nin ABD yanlısı politikaları artarken emperyalizme karşı mücadele sadece işçi ve köylülerin mücadelesi değil aynı zamanda gençliğin de mücadelesi olmuştur. Üniversiteler arasında özellikle ODTÜ’de yükselen antiemperyalist mücadele atölyede üretilen görsel imajlara da yansımıştır. Afişin alt tarafında yumrukları havada, bir arada resmedilen gençler bir eylem havası içindedirler. Sol yumrukları havada olan figürler afişin politik imajını izleyiciye yansıtır niteliktedir. Afişte elindeki bayrakla kitlenin içinden yükselen figürün ise yine bu dönemde gençliğin “Bağımsız Türkiye” taleplerini yansıttığı söylenebilir. Tipografide kullanılan “gericileri emperyalist uşaklarını kovacağız” sloganı da bu talebi destekler nitelikte olmuştur. Özellikle 60’lı yıllara ait görsel imajlarda sık sık karşımıza çıkan tireleştirme tekniği

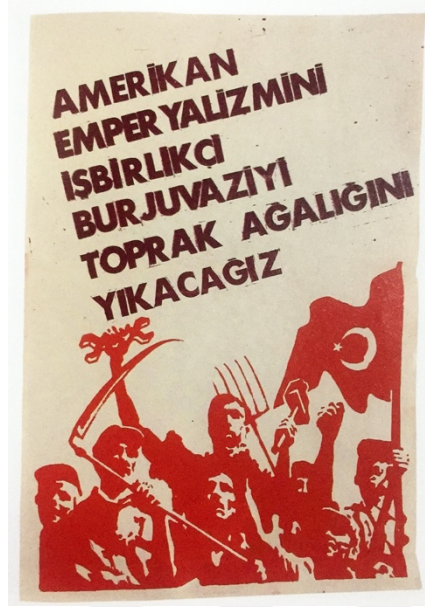
(fotoğrafın silüet halinde kontrast bir leke olarak kullanımı) bu imajda da kendisini göstermiştir. Tipografi tırnaksız bir yazı karakteri ile büyük harflerle sola hizalı olacak şekilde yazılmıştır. Tipografinin kompozisyon içinde eğik ve açılı kullanımı afişe dinamik bir etki katmıştır. Serigrafi tekniği ile basılan afişte siyah ve kırmızı iki renk kullanılmıştır.

Toplam iki gruptan oluşan ve onlu seri olarak da bilinen afişlerin, ilk sırasında yer alan bu afiş duvarlara uygulanırken aşağıdaki gibi slogan değiştirilerek, koyu kırmızıdan turuncuya aynı görsel imajın tekrarıyla uygulanmıştır.

Görüntü 41 Onlu seri ilk sıra afişleri
Kaynak: (Aysan, 68 Afişleri , 2008)

“Amerikan Emperyalizmini İşbirlikçi Burjuvaziye Toprak Ağalığını Yıkacağız”

Görüntü 42 “Amerikan Emperyalizmini İşbirlikçi Burjuvaziye Toprak Ağalığını Yıkacağız”
Kaynak: (Aysan, 68 Afişleri , 2008)

68’de Türkiye genelinde ve özellikle ODTÜ’de antiemperyalist mücadele sesini yükseltirken bu mücadele dönemin afişlerine de yansımıştır. Emperyalizm ve sistem karşıtı afişlerden birisi olan bu afiş “ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi” tarafından üretilen onlu seri olarak bilinen afişlerden sadece birisidir¹⁶⁰. Afişte yer alan ellerinde tırpan ve tırmık olan figürler köylüleri yansıtırken, İngiliz anahtarı ve çekiç tutan figürlerin ise işçileri yansıttığı söylenebilir. İşçi ve köylülerin birlikte resmedilmiş olmaları dayanışma vurgusunu güçlendirmiştir. Afişte elinde yukarıya doğru dalgalanan Türk bayrağı taşıyan figür Türkiye’nin bağımsızlığını yansıtır niteliktedir. Serigrafi tekniği ile basılan afişte, kırmızı renginin görsel imgeler üzerindeki kullanımı afişteki dikkatin bu alana yönelmesini sağlamıştır. Tipografide majüskül harflerle siyah renkte yazılmış olan “Amerikan emperyalizmini, işbirlikçi burjuvaziye, toprak ağalığını yıkacağız” sloganı mesajı izleyiciye net iletir şekildedir. Tipografinin açılı ve sola hizalı yazılmış olması afişe dinamik bir etki katmıştır.

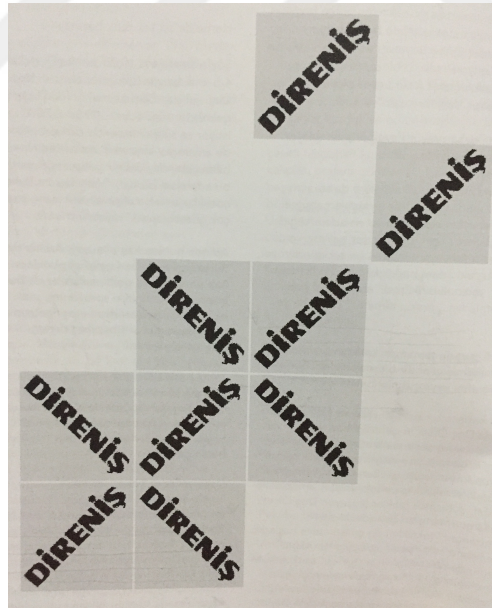
¹⁶⁰ Onlu seri afişleri söylem bakımından ayrıştırılarak ayrı konu başlıkları altında incelenecektir. Onlu serinin uygulama şekline afiş incelemelerinin sonunda yer verilecektir.

Onlu serinin ikinci sırasında yer alan afişler aşağıdaki gibi turuncudan koyu kırmızıya giderek duvara uygulanmıştır. Afişlerde görsel imaj aynı kalırken talepler sloganlarda sıralanmıştır.

Görüntü 43 Onlu seri ikinci sıra afişleri
Kaynak: (Aysan, Afişe Çıkmak, 2013, s. 146-147)

4.2.2 Tepkisel ve Slogan Bazlı Afişler

Görüntü 44 Direniş
Kaynak: (Aysan, 2008)

68'de gençlik ülke gündemine dair meselelerde ve emperyalizme karşı sesini yükseltirken üniversitelere dair talepleri de gündeme getirmişlerdir. Yemeklerin iyileştirilmesi, öğrencilerin üniversite yönetimine katılması gibi demokratik taleplerde bulunan öğrenciler

üniversitelerde büyük bir direniş sergilemişlerdir¹⁶¹. Bu direnişi fakülte duvarlarına da yansıtan gençliğin ürettiği afişler arasında en etkileyici olanlardan birisi de 45 derecelik açılarla hazırlanan “direniş” afişleridir. 20x20 boyutlarda kare formatında hazırlanan bu küçük görseller yan yana geldiklerinde metrelerce uzun bir duvarda tek bir afişten daha fazla etki yaratabilmektedirler. Dönemin öğrencilerinden Ahmet Sönmez yıllar sonra Yılmaz Aysan’la yaptığı söyleşide bu afişleri şu ifadelerle anlatmıştır;

“Kareyi 45 derece koyduğunda ve çok sayıda afişi yan yana astığında çok çeşitli açılarda üreyebilen, azalan, çoğalan, yoğunlaşan bir duvar kaplaması oluşturabildiğimi gördük. Üstelik bunlar küçük boyda ve teksirle dahi çoğaltılabilir şeylerdi”.

Tekrar yöntemi ile hazırlanan afişte tipografide kalın, tırnaksız bir yazı karakteri tercih edilmiş ve “Direniş” yazısı kare alan içerisinde 45 derecelik açıda siyah renkte yazılmıştır.

Ölenlerin Öcünü Alacağız

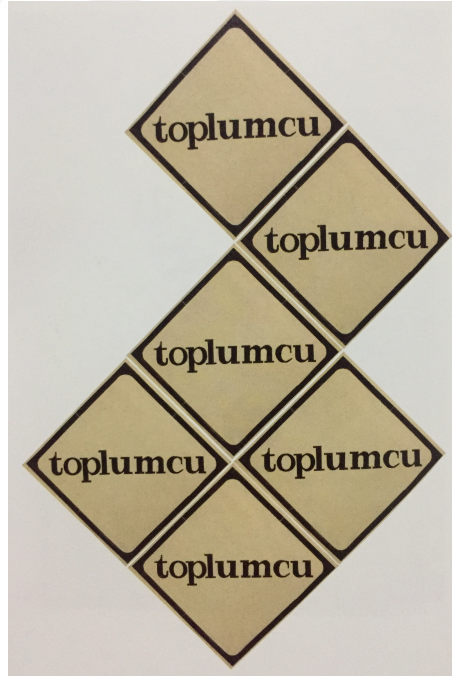
Görüntü 45 “Ölenlerin öcünü alacağız”
Kaynak: (Aysan, Afişe Çıkmak, 2013)

68’de Türkiye ve dünyada doruk noktasına ulaşan sol-sosyalist hareketler çeşitli baskılarla karşılaşmış ve bulunduğu ülkelerde kimi hareketler ağır bedeller ödemek zorunda

¹⁶¹ (Aysan, 2013, s. 124-125)

kalmışlardır. Türkiye’de o yıllarda üniversite gençliğinden Taylan Özgür’ün öldürülmesiyle başlayan faili meçhul cinayetler gençliğin tepkisine neden olmuştur. “Ölenlerin öcünü alacağız” adlı afiş 68’de Dev-Genç iddianamesinde yer alan ve suç unsuru olarak kabul edilen afişlerden birisidir¹⁶². Afişte çekiç tutan el resminin bir yandan da sıkı bir yumruk olarak resmedilmiş olmasının işçi sınıfını ve mücadeleyi yansıttığı söylenebilir. Görsel ve sanatsal niteliğinden daha çok afişler mesajı iletme kaygısıyla üretilmiştir. Tipografide “Ölenlerin öcünü alacağız” sloganı sözel retorik olarak incelendiğinde gençliğin öfkesini yansıtır şekildedir. Kırmızı ve siyah iki rengin tercih edildiği afişte, kırmızı renginin çekiç tutan el üzerinde kullanılmış olması, görsel imgenin afişteki dikkat çekici etkisini arttırmıştır. Tipografide siyah renkte kalın ve tırnaksız bir yazı karakteri kullanılmıştır. Görsel imge ve tipografinin kompozisyon içerisinde 45 derecelik açı ile verilmiş olması afişe dinamik bir etki katmıştır.

Toplumcu Grup Afişi

Görüntü 46 Toplumcu

Kaynak: (Aysan, 68 Afişleri , 2008)

¹⁶² (Aysan, Afişe Çıkmak, 2013, s. 142-143)

Temel tasarım yöntemlerinden birisi olan tekrar yöntemi ile hazırlanan afişte yayılma ve çoğalma ile olduğundan daha büyük bir alanı kapsayarak etkili bir iletişim hedeflenmiştir. Afiş üniversitede öğrenci birliği seçimlerine katılan “Toplumcu Grup” için hazırlanmıştır¹⁶³. Kare baklava formunda hazırlanan afişler 45 derecelik açılarda döndürülerek ortalarına tırnaklı bir yazı karakteri ile küçük harflerle “toplumcu” yazılmıştır. Karenin etrafında siyah renkte dış çizginin kullanılması görselin formunu güçlendirmiştir.

Arkadaş... Birleş Diren

Görüntü 47 Arkadaş.... Birleş Diren
Kaynak: (Aysan, Afişe Çıkmak, 2013)

68 kuşağının ruhunu yansıtan afişlerden birisi olan afişte dayanışma ve birlik vurgusu öne çıkarılmak istenmiştir. Mesajın izleyiciye net bir şekilde ifade edildiği afişte tipografi tasarımın tamamlayıcı bir unsuru olmaktan ziyade tasarımın kendisi olmuştur. “Arkadaş” kelimesinin tipografik olarak küçük harflerle kullanılması izleyiciye samimi ve içten duyguları aktarırken, “Birleş, Diren” gibi kelimelerin daha kalın ve büyük harflerle yazılmış olması izleyiciye sesleniş, vurgu gibi baskın duygular iletmektedir. Kırmızı tek renk kullanımı ile

¹⁶³ (Aysan, Afişe Çıkmak, 2013, s. 148-149)

hazırlanan afişte tipografide tırnaksız bir yazı karakteri tercih edilmiş ve tasarımın tamamının kompozisyon içerisinde 45 derecelik açı ile kullanımı tipografinin etkisini güçlendirmiştir.

Halkı İçin Döğüştü

Görüntü 48 “Halkı için döğüştü”
Kaynak: (Aysan, 2008)

68’lerde Türkiye’de mücadelenin dinamiklerini belirleyen en önemli unsurlardan birisi de sağ sol çatışmaları olmuştur. Özellikle sol-sosyalist grupların eylemlerine faşist çeteler tarafından çok sayıda saldırı olmuştur. 69’da 6. Filo karşıtı eylemlerde “Müslüman Türkiye” diye slogan atan bir grubun saldırısında iki gencin ölmesi bu kutuplaşmanın en açık göstergelerinden birisidir¹⁶⁴. ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi tarafından üretilen afişte yer alan figürün 60’lı yıllarda öldürülen bir gence ait olduğu söylenebilir. Afişte yer alan figür dönemin afiş üretim tekniğinde kullanılan tireleştirme tekniği ile resmedilmiştir. Hemen altında yazılmış olan “Halkı için döğüştü” metni afişte yer alan figürün ölen bir kişiye ait olduğu bilgisini güçlendirmektedir. Tek renk serigrafisi ile basılan afişte tipografi kalın, tırnaksız bir yazı

¹⁶⁴ (Gürdaş, 2015, s. 104)

karakteri ile yazılmıştır. Tipografinin okunaklı ve büyük harflerle yazılması klasik bir afiş tasarımı yaklaşımını göstermektedir. Figürün silueti kompozisyon içerisinde ortalı kullanılırken tipografi sola hizalı olarak yazılmıştır.

4.2.3 Eğitim, Bilim ve İşçi Sorunları Temalı Afişler

İşçiyiz Haklıyız, İşçiyiz Güçlüyüz

Görüntü 49 İşçiyiz Haklıyız, İşçiyiz Güçlüyüz
Kaynak: (Aysan, Afişe Çıkmak, 2013)

68 kuşağı dediğimizde her ne kadar gençliğin kıvılcımıyla yükselen bir isyan, mücadele akıllarda canlansa da bu dönem aynı zamanda işçi sınıfı mücadeleleri de öne çıkmıştır. “İşçiyiz haklıyız, işçiyiz güçlüyüz” adlı afişe ilk bakıldığında afişin hemen merkezinde yer alan siluet halindeki figür dikkat çekmektedir. Elindeki İngiliz anahtarını yukarı kaldırarak slogan atar şekilde resmedilmiş olan figür, işçi sınıfını yansıtmaktadır. Afişin üst kısmında “işçiyiz haklıyız” alt kısmında ise “işçiyiz güçlüyüz” sloganları birbirinden ayrı ve kompozisyon içinde ortalı bir şekilde yazılmıştır. Büyük harflerle ve siyah renkte yazılan tipografi mesajı net bir şekilde izleyiciye iletmektedir. Tipografide tırnaksız ve kalın bir yazı karakteri tercih edilmiştir.

Demokratik Üniversite

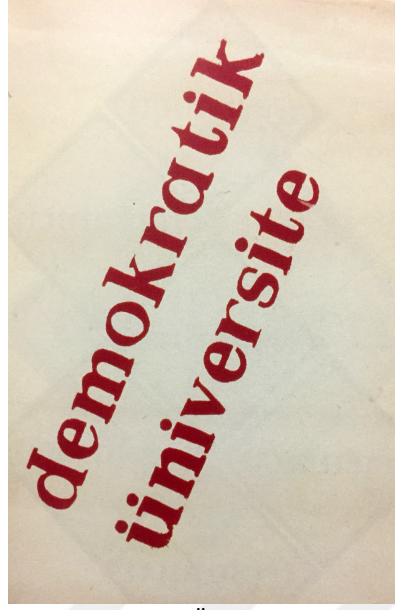

Görüntü 50 Demokratik Üniversite
Kaynak: (Aysan, 2008)

ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi'nin ikonik görsellerinden Glauber Rocha'nın *Deus e o Diabo na Terra do Sol* filminden alıntı olan sol yumruğu havada slogan atar şekilde olan genç erkek figürü ¹⁶⁵dönemin görsel imajlarında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. 68'in öğrenci gençliğini yansıtan bu figür farklı sloganlarla birçok afişte kullanılmıştır. Tipografide kullanılan "demokratik üniversite" mesajı sözel retorik olarak incelendiğinde dönemin üniversite gençlerinin taleplerini yansıtır niteliktedir. Sol yumruk ile paralel açıda yazılan tipografi afişe dinamik bir etki katarken mesajı da net bir şekilde iletmiştir. "Demokratik üniversite" yazısı küçük harflerle ve tırnaklı bir yazı karakteri ile yazılmıştır. Afişte kırmızı ve siyah iki renk kullanılmıştır. Dış çerçevede ve figürün silueti üzerinde kırmızı rengi kullanılırken, tipografide siyah renk kullanılmıştır. Tipografi ve görsel imaj kompozisyon içerisinde dengeli bir şekilde kullanılmış ve afiş mesajı izleyiciye net bir şekilde iletebilmiştir.

¹⁶⁵ (Gürdaş, 2015)

Demokratik Üniversite (Tipografik Afiş)

Görüntü 51 Demokratik Üniversite (Tipografik Afiş)

Kaynak: (Aysan, 68 Afişleri: ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesinin Öyküsü, 2008)

68’de üniversite öğrencilerinin taleplerinden birisi olan “demokratik üniversite” talebi afişte net bir şekilde izleyiciye aktarılmıştır. Tipografik olarak hazırlanan afişte “demokratik üniversite” sloganı kompozisyon içinde 45 derece açı ile yazılmıştır. ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi üretimlerinde yaygın olarak kullanılan bu teknik afişlere genel olarak dinamik bir etki katmıştır. Küçük harflerle ve tırnaklı bir yazı karakteri ile yazılan tipografi okunaklı ve paragraf stilinde sola hizalı olarak yazılmıştır. Tek renk kullanılan afişte kırmızı rengi tercih edilmiştir.

SONUÇ

Fransa’da üniversite işgalleriyle başlayıp, işçi sınıfının grev ve fabrika işgalleriyle devam eden isyan dalgası 68 Mayısı’nda doruk noktasına ulaşır. Açığa çıkan bu isyan dalgasının Türkiye’deki yansımaları da uzun sürmemiştir. ABD 6. Filo’sunun Türkiye’ye gelişini protesto olayları sırasında yaşanan polis şiddeti, Vietnam canavarı olarak bilinen Commer’in ODTÜ ziyaretinde arabasının yakılması, üniversitelerde çeşitli demokratik talepler

doğrultusunda açığa çıkan boykot ve işgaller kısa sürede tüm ülke gündemini sarmıştır. Bu dönemde Fransa’da ve Türkiye’de gençliğin isyanını ve politik söylemlerini yansıtan görsel üretilere imza atılmıştır. Bu üretimler 68 hareketlerinin ruhunu, taleplerini ve politik kimliğini okumamızda bizlere yardımcı olurken aynı zamanda kolektif afiş geleneğini ve afiş tasarımlarının toplumsal hareketler üzerindeki etkilerini de göstermiştir.

Fransa’da Ecole des Beaux-Arts öğrencilerinin kurmuş olduğu *Atelier Populaire* üniversitelerdeki taleplere değinen, iktidar karşıtı, işçi, çiftçi sorunları gibi daha çok yerel sorunları gündeme taşıyan görsel imajlar üretmiştir. Türkiye’de ODTÜ Mimarlık Fakültesi öğrencileri tarafından kurulan *ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi* ise Fransa’dakine benzer işçi sınıfının ve üniversite gençliğinin sorunlarını gündeme getirmekle birlikte bağımsızlık, anti-emperyalizm temalı söylemlerle de öne çıkmıştır. Türkiye’de atölye başlangıçta üniversitelerde faaliyet yürütürken kısa süre içerisinde ülke geneline yayılan, illere afişler gönderen dev bir propaganda merkezine dönüşmüştür. Bu yıllarda duvarlar genel olarak seçim propagandaları dışında boş olduğu için duvarlara yazılan yazılar ve asılan afişler kitle ile iletişim kurma açısından önemli araçlardan birisi olmuştur.

Atelier Populaire ve *ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi* tarafından üretilen afişler grafik tasarım öğeleri bağlamında incelendiğinde afişlerde, mesajı doğrudan ileten etkili bir görüntü ve destekleyici metinler kullanıldığı görülmektedir. Görseller basitleştirilmiş çizgiler ile olabildiğince sade, tipografilerde ise tek tip harf ve renk kullanımları tercih edilmiştir. *Atelier Populaire* afişlerinde tipografi elle yazılmış, fırça vuruşlarını andıran deneysel tipografi yöntemiyle hazırlanırken, *ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi*’nde daha çok grafik tasarıma bağlı kalmaya çalışan düzenlemeler görülmektedir. Ali Artun Yılmaz Aysan ile yaptığı söyleşide bu süreci şöyle anlatmıştır;

“Kaligrafiye gelince... Bilemiyorum. Mimarlık öğrencileri olmanın etkileri olabilir. T cetveli, gönye falan...Kasnağı karşına koyarak fırçayla yazmaya çizmeye girişecek ne bir eğitimimiz var ne de bileğimiz...Bizim yaklaşımımız daha “design” ağırlıklıydı”¹⁶⁶.

Dönemin koşullarının sunduğu imkanlar dahilinde afişler çoğunlukla serigrafi tekniği ile üretilmiştir. Türkiye’de Fransa’dakinden farklı olarak öğrenciler daha hızlı ve fazla üretimler yapabilmek için kendi geliştirdikleri baskı makinesi (Doç. Ofset) ile de baskılar yapmışlardır. Afişlere olan talebin fazlalığı nedeniyle Türkiye’de öğrenciler afiş baskı sürecini anlatan bir el kitapçığı basarak bu kitapçıkları talep olan bölgelere göndermişlerdir. Her iki atölyede de üretilen afişler kolektif üretimin parçaları olarak isimsiz üretilmişlerdir. Türkiye’de afişleri basanlar daha çok ODTÜ üniversite öğrencileri iken Fransa Atelier Populaire’de işçiler, sanatçılar ve öğrenciler baskı sürecine dahil olmuşlardır.

68 afişleri Fransa’da ve Türkiye’de bir döneme tanıklık eden, tarihsel belge niteliği taşımaktadır. O yıllara ait siyasi söylemler, talepler afişteki sloganlarda, görsel imgelerde net bir şekilde yansıtılmıştır. Döneme ait afişler görsel kültüre önemli katkılar sağlarken aynı zamanda bu yıllarda afiş tasarımı ile gençlik “yaratıcı mecra” kullanımlarını da geliştirmiştir. 1968 hareketleri özellikle Fransa ve Türkiye özelinde irdelendiğinde bu yıllara ait afiş tasarımlarının toplumsal hareketler içerisinde önemli bir kitle iletişim aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. *Atelier Populaire* ve *ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi* afişleri topluma bilgi veren aynı zamanda toplumsal hareketlerin politik yapılarını ve söylemlerini ifade ettikleri bir iletişim aracı olmuştur. Bununla birlikte kolektif üretimin bir parçası olan bu afişlerin her biri tasarım öğeleri bağlamında ele alındığında grafik tasarım tarihinde önemli bir yere sahiptir.

¹⁶⁶ (Aysan, 2008)

KAYNAKÇA

- Artun, A. N. (2018). *1968 Paris Halk Atölyesi*. E-skop. Erişim Kaynağı: <https://www.e-skop.com/skopbulten/1968—50-yil-1968-paris-halk-atolyesi/3784>
- Author, (2021). *Bernard Baruch coins the term “Cold War”*. History Erişim Kaynağı: <https://www.history.com/this-day-in-history/bernard-baruch-coins-the-term-cold-war>
- Aysan, Y. (2008). *'68 afişleri': ODTÜ devrimci afiş atölyesinin öyküsü*. Metis Yayınları.
- Aysan, Y. (2013). *Afişe çıkmak: 1963-1980: solun görsel serüveni*. İletişim.
- Anonim. (1997). *'68 Mayıs'ında Paris – '68 Sorbonne'undan Duvar Yazıları ve Afişler*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Anonymous, *This Just In: Posters of May '68*, Letterform Archive, <https://letterformarchive.org/news/view/atelier-populaire-posters-of-may-1968>, 2018.
- Aksoy, Ö. (2008). *Situasyonist Enternasyonal ve 1960 Sonrası Sanatta Başkaldırı* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- BBC NEWS. (2019). *Atelier Populaire: French protest art found in English castle*. <https://www.bbc.com/news/uk-england-tyne-47134468>
- Bulut, F. (2011). 68 Kuşağı Gençlik Olaylarının Uluslararası Boyutu ve Türkiye'de 68 Kuşağına Göre Atatürk ve Atatürkçülük Anlayışı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 11(23), 123-149.
- BÜYÜKBAŞ, S. *1968 TOPLUMSAL HAREKETİ VE KENT HAKKI: FRANSA VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI*.
- Cevahir, H. (1976). *Küba Devrimi Üzerine*. Evren Yayınları, İstanbul.
- Considine, Liam. *Screen Politics: Pop Art and the Atelier Populaire*, in Tate Papers, no.24, Autumn 2015, <https://www.tate.org.uk/research/publications/tate-papers/24/screen-politics-pop-art-and-the-atelier-populaire>, accessed 17 October 2021.
- Cumhuriyet, 2021. *Devrimci hareketin sembol ismi Deniz Gezmiş, 74. doğum gününde anılıyor*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/devrimci-hareketin-sembol-ismi-deniz-gezmis-74-dogum-gununde-aniliyor-1816940>
- Çilengir, Sezen. *Düşünce ve Pratiklerin Uluslararası Dolaşımı: 1968 – 1970 Yılları Arasında Türkiye'de Üniversite İşgalleri*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2011.
- Çubukçu, A. (2013). *Bizim '68*. Evrensel Basım Yayın.
- Daniel J. & Vives F. *MAI 68, 1968*. Erişim Kaynağı: <http://www.formes-vives.org/histoire/?post/mai-68>
- Deaton, C. (n.d.). The memory of may '68: The ironic interruption and democratic commitment of the Atelier Populaire. *Design Issues*, 29(2), 29–41. https://doi-org.lproxy.yeditepe.edu.tr/10.1162/DESI_a_00208

Demirer, Aydın. (Der.) (1987). *Gerçekçi Olun İmkansız İsteyin – '68 Fransa*. Metis Yayınları. İstanbul

Dityvon, Claude. (1968). *Mai 68*. <https://www.chambrenoire.com/claude-dityvon/mai68/dityvon000043.jpg.html>

Feyizoğlu, Turan. *Türkiye’de Devrimci Gençlik Hareketleri Tarihi 1960-68*, Belge Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1993.

Gedik, M. B., & TAŞÇIOĞLU, M. (2018). Afişte illüstrasyonun anlatım biçimleri. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 8(1), 104-124.

Göz, Mert. (2013). *MAO ZEDONG ve ÇİN KÜLTÜR DEVRİMİ*, Bilimsel Araştırma Projesi, Ankara.

Göz, Mert ve Saygılı, Esra (2015). *MAO ZEDONG’UN YAŞAMI (Siyasi, Askeri, Sosyal ve Kültürel Mücadelesi) (1893-1976)*. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:5, Sayı:10, DİM-DER.

Güçyener, Renan. *Beat Kuşağı ve Müzik Etkileşimi*, Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.

GÜRDAS, B. (2020). Mayıs 1968 ve Görsel Kültüre Etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 37(1), 154-169.

Gürdaş, B. (2015). 1960’larda Türkiye’de Siyasi ve Toplumsal Değişimler Bağlamında Görsel Kültür.

Harman, C. (2019). *Halkların Dünya Tarihi: Taş Devri'nden Yeni Binyıla*. Yordam Kitap.

Hobsbawm, E. J., & Alogan, Y. (2008). *Kısa 20. yüzyıl, 1914-1991: aşırılıklar çağı*. Everest Yayınları.

Höke, Engin. (1989). *1960’LARDAN 1980’E Gençlik ve Mücadelesi*, Simge Yayınevi. İstanbul

İlhan, Serap. *1960-1971 Yılları Arasında Türk Siyasi Hayatı*, Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Aksaray, 2020.

Sevli, K. (2007). Milli Demokratik Devrim Tezi: 1960’larda Türkiye Solunda Bir Ayrım Noktası. *Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı*.

jeanpaulachard. (tarih yok). *415 affiches de mai-juin 68*. Aralık 2021 tarihinde jeanpaulachard: <http://jeanpaulachard.com/mai/index.html#> adresinden alındı

Karadeniz, Harun (2009). *1968 İstanbul, “NATO’ya Hayır”Haftası*. İstanbul <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/113699-1968-istanbul-nato-ya-hayir-haftasi>

Karal, E. Z. (27). Mayıs İnkılabının Sebepleri ve Oluşu. *İstanbul: MEB Yayınevi*.

Kaynar, M. K. (2017) *Türkiye’nin 1960’lı Yılları*. İstanbul, İletişim.

Keskin, Aslıhan. (2019) *Türkiye’de Öğrenci Olayları ve Türk Siyaseti Üzerine Etkileri (1968-1980)*, Doktora Tezi.

KIZILIRMAK, B., & ASLAN, M. (2020). *POP ART’IN GELİŞİMİNDE SERİGRAFİ BASKI TEKNİĞİNİN ETKİSİ*.

Kitınur, K.S (2017) *Kültür Devrimi Sonrası Çin Sinemasında Kolektif Hafıza Olgusu: Yara/Hasar Filmleri* syf:47

Koca, Mehmet. (2018). *68 Öğrenci Olayları ve Üniversitelerde Politik Şiddet*, Birey ve Toplum, Cilt 8, Sayı15.

Kurlansky, M. (1968). *Dünyayı Sarsan Yıl. Çev. Zehra Savan. İstanbul: Everest Yayınları.*

Kürkçü, E. (ed.) (1988). *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, cilt 5. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kürkçügil, M. (2019, Eylül). *Ho Ho Ho Şi Min... Daha fazla Vietnam*. tarih dergi: <https://tarihdergi.com/ho-ho-ho-si-min-daha-fazla-vietnam/> adresinden alındı

Leprince, C. (2018) *"Interdit d'interdire", "CRS SS"... l'histoire de l'Atelier populaire derrière les affiches de Mai 68*. France Culture. Erişim Kaynağı: <https://www.franceculture.fr/histoire/affiches-mai-68>

Levent, Adem. *Batı Avrupa'daki ve Türkiye'deki 1968 Hareketleri'nin Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2012.

Mater, N. (2009). *Sokak güzeldir: 68'de ne oldu?* Metis Yayınları.

Önkibar, Emre. *Dünya Sistemi Teorisi üzerinden 1960-80 Yılları Arasındaki Toplumsal Hareketleri Okumak: Fransa ve Türkiye Örneği*, Antalya, 2019.

Öztürk, E. (2018). *Türkiye ve Fransa'da 1968: Fransa'daki Mayıs Ayaklanmasını Başlatan Öğrenci Hareketinden Farklı Yönleriyle Türkiye'de Sosyalist Öğrenci Hareketi*. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19 (34), 371-415. DOI: 10.21550/sosbilder.337844

Öztürk, Emine. *1960 ve 1971 Yılları Arasında Türkiye'de Öğrenci Hareketleri*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2016.

Özübek, Merve. *1960 Darbesi ve Sonrası*, https://www.academia.edu/35053912/1960_darbesi_ve_sonrası

PAKMAN, T. (2020). *1968 Kuşağı Romantizminin 52. Yılında İtalyan, Fransız ve Türk Sinemasının Toplumsal, Ekonomik ve Siyasi Değişimler ile Sanata Yansıması* (Doctoral dissertation).

Petlin vd., (1970). *Q. And babies? A. And babies*. Moma. Erişim Kaynağı: <https://www.moma.org/collection/works/7272>

Rubin, J.A. (2018). *May 1968: A Month of Revolution Pushed France Into the Modern World*. The New York Times. Erişim Kaynağı: <https://www.nytimes.com/2018/05/05/world/europe/france-may-1968-revolution.html>

Sander, O. (1996). *Siyasi Tarih 1918-1994*, 5. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi.

Schwarz, P. *1968 Fransa'da Genel Grev ve Öğrenci İsyanı*. Mehring Yayıncılık, İstanbul, 2019.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, Cilt 5, İstanbul, 1988.

Şahin, İbrahim. *12 Mart'tan 12 Eylül'e 68 Kuşağı Öğrenci Hareketleri*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2014.

Tan, Cansu. 6. *Filo'yu Protesto Olayları*. Türk Siyasal Hayatı Semineri (Güz Dönemi), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Ankara, 2016.

Terzi, Akın. (2017). '68 Afişleri: *Atelier Populaire*'de Pop Art'ın Siyasileşmesi. E-Skop. <https://www.e-skop.com/skopdergi/68-afisleri-atelier-populairede-pop-artin-siyasilesmesi/3498>

Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, İmge Kitapevi, Ankara, 2008

TIMETURK, (2020). *Soğuk Savaş Nedir? Hangi devletler arasında olmuştur?* Erişim Kaynağı: <https://www.timeturk.com/soguk-savas-nedir-hangi-devletler-arasında-olmuştur/haber-1494324>

Toprak, Zafer. *1968-1969 İstanbul Üniversitesi Boykot ve İşgalleri*, Toplumsal Tarih 2018, s. 73

Topuz, Hıfzı. (2008). *Paris '68 Bir Devrim Denemesi*. Agora Kitaplığı. İstanbul.

Turan, Ömer. *1968: İsyân, Devrim, Özgürlük*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2019.

Turhan, Hüseyin. (2013). *Unutmak İhanettir Deniz Gezmiş*, Tyana, İstanbul, 2013.

Vallen, Mark (2001). *Demand the Impossible!*, Art For A Change, Erişim Kaynağı: <http://www.art-for-a-change.com/Paris/paris.html>

Yılmaz, S. (2012). "Latin Amerika'da Neler Oldu? 21. yy. *Türkiye Enstitüsü Amerika Araştırmaları Merkezi*.

Yiğit, Esra Sultan. *27 Mayıs 1960 Darbesi Sonrası Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinin ve 1961 Seçimlerinin Basına Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yozgat, 2019.

Wells, Emily. *The Struggle Continues: Atelier Populaire and the Posters of the Paris '68 Uprising*, <https://artillerymag.com/the-struggle-continues-atelier-populaire-and-the-posters-of-the-paris-68-uprising/> April 2018